

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ

***«ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБАМ ТА ГРУПАМ, ЩО ОПИНИЛИСЬ
В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ»***

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КРУГЛОГО СТОЛУ

м. Дніпро, 1 лютого 2022 року

Дніпро
2022

УДК 159.99

П 86

П 86 Психологічна допомога особам та групам, що опинились в складних життєвих обставинах [збірник тез Всеукраїнського круглого столу]. Відп. ред. Коваль В.О. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2022. 68 с.

Матеріали подано у редакції авторів тез.

Збірник тез доповідей «Психологічна допомога особам та групам, що опинились в складних життєвих обставинах», створений за матеріалами Всеукраїнського круглого столу, проведеного кафедрою психології та педагогіки Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти ДДУВС 1 лютого 2022 року. Метою його проведення стало обговорення та визначення механізмів розвитку, принципів та змісту психологічного супроводу особистості, яка опинилася у складних життєвих обставинах, а також змісту поняття психологічного супроводу та цілісного уявлення про сучасні технології допомоги. До участі у заході долучилися вітчизняні та зарубіжні експерти, а також науковці закладів вищої освіти України. До роботи семінару також долучилися міжнародні партнери кафедри психології та педагогіки – фахівці із Швейцарії. У рамках круглого столу відбувся обмін досвідом практиків та науковців закладів вищої освіти України, а також зарубіжних фахівців, які працюють у вирішенні теоретичних та практичних проблем у сфері психологічної допомоги особам та групам, які опинились у складних життєвих обставинах.

Збірник адресовано психологам, соціальним працівникам, здобувачам вищої освіти та всім, хто цікавиться актуальними проблемами психології.

м. Дніпро, 2022

© кафедра психології та педагогіки
Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

ЗМІСТ

Бондаревич Ірина Миколаївна	
<i>Орієнтири людського духу в спадщині староіндійської філософії</i>	<i>6</i>
Бондаренко Наталія Петрівна	
<i>Стратегії подолання життєвих труднощів за допомогою використання психотерапевтичних технологій в процесі розвитку професійної відповідальності студентів.....</i>	<i>7</i>
Бородулькіна Тетяна Олександрівна	
<i>Метафоричні асоціативні карти в роботі з дитячою травмою</i>	<i>9</i>
Буцак Ірина Сергіївна	
<i>Комунікативність як чинник життєдіяльності в юнацькому віці</i>	<i>10</i>
Василенко Катерина Юріївна	
<i>Стресостійкість як умова ефективного виконання професійної діяльності працівників екстрених служб на прикладі працівників поліції та медичної сфери</i>	<i>12</i>
Горіна Ольга Теофілівна	
<i>Соціальний портрет дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах</i>	<i>14</i>
Диса Олена Вікторівна	
<i>Копінг-стратегії як спосіб реагування на складні життєві обставини</i>	<i>17</i>
Дмитренко Анастасія Сергіївна	
<i>Формування мотивації до навчання молодших школярів</i>	<i>18</i>
Заяць Артур Русланович	
<i>Роль тривожності у мотиваційній сфері особистості</i>	<i>19</i>
Камінський Савелій Ярославович	
<i>Сучасні підходи та концепції психологічної допомоги людям, які опинилися в складних життєвих обставинах.....</i>	<i>20</i>
Коваль Владислав Олександрович	
<i>Концепт поля в соціальній психології: можливості використання в роботі з девіаціями</i>	<i>22</i>
Коваль Владислав Олександрович, Коваль Катерина Ігорівна	
<i>Нетипова інклюзія в роботі з дітьми, що опинилися в складній життєвій ситуації з використанням ефекту поля.....</i>	<i>23</i>
Ковальчук Зоряна Ярославівна	
<i>Наслідки впливу бойового стресу на психологічний стан особистості військовослужбовця</i>	<i>24</i>

Корнієнко Вікторія Володимирівна	
<i>Проблема задоволеності якістю життям підлітків з порушенням опорно-рухового апарату.....</i>	<i>26</i>
Коструба Наталія Сергіївна	
<i>Релігійна віра як копінг-стратегія подолання психологічних наслідків пандемії COVID-19.....</i>	<i>28</i>
Крихта Катерина Сергіївна	
<i>Соціально-психологічний аналіз і оцінка складних життєвих обставин</i>	<i>30</i>
Кузьмін Віктор Володимирович, Кузьміна Марія Олегівна, Закревська Анжела Валеріївна	
<i>Параметризація соціального діагностування особливостей соціалізації сиріт в умовах вітчизняних ЗВО</i>	<i>32</i>
Мінза Ольга Сергіївна, Попович Василь Михайлович	
<i>Напрямки соціально-психологічної роботи із внутрішньо переміщеними особами(впо) у приймаючих громадах.....</i>	<i>34</i>
Мудрик Алла Богданівна	
<i>Психологічні особливості прояву прокрастинації в осіб з різним рівнем стресостійкості.....</i>	<i>36</i>
Назаренко Ірина Вадимівна	
<i>Психологічне обґрунтування режимів праці та відпочинку студентів в університеті внутрішніх справ</i>	<i>38</i>
Смолякова Ліна Юріївна	
<i>Типологія прояву дезадаптивної поведінки дітей молодшого шкільного віку – вихованців навчальногоскладу інтернатного типу</i>	<i>40</i>
Солдатова Роксана Миколаївна	
<i>Особливості негативних емоцій молодших школярів та адаптаційні процеси шкільного навчання</i>	<i>41</i>
Сорокіна Юлія Олексіївна	
<i>Особливості девіантної поведінки неповнолітніх.....</i>	<i>43</i>
Стеценко Світлана Петрівна, Полюх Вікторія Валеріївна	
<i>Робота з особами, які перебувають у стані панічної атаки</i>	<i>45</i>
Федотова Тетяна Володимирівна, Борейко Юрій Григорович	
<i>Теоретичне обґрунтування емпіричних референтів дослідження психічного здоров'я особистості.....</i>	<i>47</i>
Фролова Дар`я Володимирівна, Щербина Сергій Степанович	
<i>Соціальна профілактика проявів агресивної поведінки у дітей та підлітків</i>	<i>49</i>
Хундхаммер Теодор, Боковець Анастасія, Бородулькіна Тетяна, Бондаревич Ірина	
<i>Дослідження ефективності групового онлайн курсу з подолання стресів АБСР: підготовчий етап</i>	<i>51</i>

Шевяков Олексій Володимирович_Бурлакова Ірина Анатоліївна_Шрамко Ігор Анатолійович	
<i>Стратегії розвитку особистості жінок в складних умовах динамічних соціотехнічних систем</i>	<i>53</i>
Шумейко Олександр Михайлович	
<i>Особливості психологічної адаптації осіб із числа вимушених переселенців</i>	<i>55</i>
Bilash T.S.,_Nikitina I.P.	
<i>Influence of social and psychological climate of the student group on the motivation of students' learning</i>	<i>56</i>
Bilopola A.S.,_Nikitina I.P.	
<i>Development of readiness of pedagogical workers for innovative activity</i>	<i>62</i>
Luzhanska A.I.,_Nikitina I.P.	
<i>Features of socialization and the influence of the family on personality formation in education</i>	<i>65</i>

ОРІЄНТИРИ ЛЮДСЬКОГО ДУХУ В СПАДЩИНІ СТАРОІНДІЙСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Шляхи подолання життєвих труднощів, за великим рахунком, співпадають із тими шляхами, що ведуть людину до перевершення себе і своїх сьогоденних можливостей. Про те, що з давніх-давен ситуації подолання мотивували людей замислюватись про свій саморозвиток, свідчить історія Староіндійської філософії. Взагалі ситуація подолання, а також перспективи її розгортання, по суті (і без перебільшень), є центральною проблемою філософії Стародавньої Індії. Дві пари фундаментальних понять, з тих, на яких тримається світогляд того часу – «Сансара» й «Карма», «Атман» і «Брахман» [1] – утворюють фундамент, на якому розгортається ситуація подолання життєвих подій. Призначенням людини в цих координатах є «здолання Океану Сансари», «злиття Атмана і Брахмана в стані Мокша».

Власне сучасні науковці [1], осягаючи масив даних стосовно ідей саморозвитку, акумульованих в різноманітних філософських школах Стародавньої Індії – даршанах, прийшли до висновку, що кожна з них опрацьовує той чи інший шлях духовного розвитку людини. Дивовижно, що кожна, з величезної кількості філософських шкіл, що існували в Стародавній Індії на рубежі нашої ери, починала виводити шляхи саморозвитку власне з самої людини, з її ества. Сьогодні у нас є можливість оцінити їх прагнення в сукупності.

Очевидно, що такими «відправними точками» розширення можливостей людини в згадувані нами часи були її потреби діяти, знати себе і світ, любити. Саме в напрямку реалізації цих потреб/здатностей пропонувався саморозвиток людини. У сутності, саморозвиток і є наближенням до найгармонічнішої їх реалізації.

Маркуємо ці шляхи саморозвитку в контексті нашої теми. Саморозвиток своєї діяльної природи людина проходить, упорядковуючи (аналізуючи) будь-які прояви своєї поведінки, як то імпульсивна дія, пристосування, рутинні, буденні справи тощо. Якщо для поведінки людини характерною стає діяльність спілкування із сакральним (Єдине, Ціле, Основа, Бог), то це з необхідністю посилює людину. Спілкування із сакральним відбувається в процесі ритуалу (повторюваних дій). Причому поборники першого шляху духовного розвитку (ритуал-карма) попереджають про небезпеку механічного здійснення ритуалу, що здатне звести всі зусилля нанівець. Для сучасної людини ряд сакрального може позначатись такими словами як Природа, Земля, Всесвіт, Бог. А формою ритуалу-спілкування можуть бути прогулянка, актуалізація відчуття єдності із Планетою, розширення своїх горизонтів сприйняття до космічних, релігійність відповідно.

Ідейно близьким до першого є другий шлях – карма-марга, що наполягає на обов'язковій наявності безкорисливої діяльності в житті людини [2]. Фактично, йдеться про подолання егоїстичної природи людини, що зрештою дозволяє змінювати погляд на обставини свого життя, знаходити його цінність, вчувати його процесуальність.

Третій шлях саморозвитку, що проглядається в спадщині Староіндійської філософії – це шлях бхакті – любові, чистоти, емоційної відкритості. В сутності духовних практик цього шляху – скеровування своєї емоційної поведінки на тлі прийняття тотального різноманіття нашого прекрасного світу. На цьому шляху постає питання: як зберегти позитивне ставлення до світу в складних життєвих обставинах? Відповідь стає можливою, якщо утримувати найширший фокус сприйняття, не отожднювати порядок речей з конкретною подією.

Четвертий шлях прослідковується в практиках великої кількості даршан – джняна-марга (шлях знання). Він практикується спогляданням, метою якого є формування образу буття, проникливого «зору» в природу речей шляхом очищення від психічних нашарувань. Для сучасних людей це малознайомий і незвичний спосіб порозуміння із світом і собою.

До п'ятого шляху належать усі йогічні практики. Звернімо увагу, що сучасне значення цього слова звужене до меж хатха-йоги. Прадавній сенс йогічних практик – це впровадження певного стилю життя – у харчуванні, фізичних навантаженнях, дихальних вправах, у буддійській поведінці та цінностях. Результатом є очищення свідомості від психічних афектів, зміни у внутрішніх органах, поліпшення сну, фізичного і психічного здоров'я в цілому, а також розширення обривів сприйняття.

Підсумовуючи, зазначимо: оскільки всі ці шляхи починаються з самого ества людини, базуються на її атрибутивних здібностях, то будуть залишатись актуальними завжди. Звичайно, в сучасних умовах способи і методи реалізації саморозвитку можуть бути необмежено варіативними. Але важливо розуміти, що базис сучасних методик подолання життєвих труднощів незмінно пов'язаний із «збиранням» цілісності людини через її діяльність пізнання і любові. Наприклад, евристична практика поєднуючи рухи, звуки мовлення, дозволяє пережити тілесний досвід мовлення, який змінює горизонти пізнання і приголомшує відчуттям власної присутності. Тому терапевтичні інструменти, на кшталт групового онлайн курсу АБСР, що містять евристичні практики, безумовно, будуть мати позитивний вплив. Саме наявність базової сутності саморозвитку в певних методиках, програмах, курсах дозволяє їм бути ефективними.

Бібліографічні посилання:

1. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 744 с.
2. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2013. 240 с.

Бондаренко Наталія Петрівна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ЖИТТЄВИХ ТРУДНОЩІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Подолання життєвих труднощів є основною умовою володіння системою професійно важливих якостей, психологічних знань, навичок та вмінь ефективного розв'язання проблем у процесі професійної діяльності, здатністю до професійного та особистісного самовдосконалення, спроможністю до перетворювальної діяльності і це можливе завдяки використанню психотерапевтичних технологій.

Поліпшення ефективності та оптимізація діяльності фахівця можливі шляхом підвищення ролі свідомого відповідального ставлення до поставлених завдань, процесу і результату діяльності. Зазначене вимагає звернення до категорії професійної відповідальності. Отже, проблема професійної відповідальності стала пріоритетною в забезпеченні ефективності, надійності і безпеки в багатьох видах діяльності. В ході свого становлення та розвитку професійна відповідальність зумовлюється суспільним буттям, невід'ємним структуроутворювальним елементом якого є професійна підготовка.

Вітчизняними та зарубіжними науковцями вивчалися: соціально-психологічні механізми формування професійної відповідальності колективних суб'єктів управління (С. Баранова); відповідальність як зв'язок між індивідом і колективом (О. Іваненко); психологічні детермінанти відповідальності менеджерів (В. Лазорко); процес становлення відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника (О. Патинок); зв'язок відповідальності з рольовими професійними обов'язками (К. Муздибаєв); питання смислового змісту феномену (В. Бодров, О. Луценко); відповідальності в контексті особистісної властивості активного суб'єкта життєдіяльності (Л. Дементій).

Мета статті полягає в обґрунтуванні стратегій подолання життєвих труднощів, доцільності використання психотерапевтичних технологій для розвитку професійної відповідальності студентів.

В розробленій нами експериментальній моделі [2] розвитку професійної відповідальності майбутніх фахівців представлено три основні тематичні блоки. Перший блок спрямований на активізацію мотивів соціально-відповідальної поведінки студентів. Соціальна відповідальність виявляється способом свідомої психологічної регуляції

діяльності, яка проявляється у дотриманні норм й інтересів суспільства, та виступає важливим напрямом підготовки фахівців технічних спеціальностей.

Другий блок націлений на стимуляцію професійно важливих психологічних якостей фахівців. Становлення професійної відповідальності нерозривно пов'язане із рівнем суб'єктивного контролю, який, як інтегральна риса індивіда сполучає між собою почуття відповідальності, усвідомлення сенсу життя, готовність до активності. Важливим завданням розвитку професійної відповідальності має бути стимулювання змін в емоційній, вольовій та поведінковій сферах особистості, віднаходження адекватного пояснення власних невдач, моделювання навичок наполегливості у подоланні труднощів.

Метою третього блоку є сприяння розвитку емоційних регуляторів відповідальності. Усвідомлення майбутніми фахівцями об'єктивних критеріїв морального сенсу суспільного блага, внутрішнє усвідомлення свого професійного обов'язку створюють правильні світоглядні орієнтири, які виступають підґрунтям оцінювального ставлення до своїх вчинків у професійній діяльності.

Формувальний вплив на розвиток професійної відповідальності студентів доцільно здійснювати за допомогою професійно-психологічного тренінгу (ППТ). Вибір такої форми організації навчальної діяльності студентів із-поміж інших зумовлюється низкою причин. Цей вид тренінгу заповнює проміжок між функціональним (доведення до автоматизму професійно необхідних умінь та навичок) і власне психологічним тренінгом (проробка актуальних психологічних проблем, саморозвиток учасників) й визначається як навчально-розвивальна технологія, метою якої є формування професійних знань та умінь, становлення особистості як суб'єкта професійної діяльності. ППТ – не лише навчання новим знанням та умінням, а творчий, переважно спрямований на вирішення інноваційних проблем процес, коли готові рішення відсутні і учасникам необхідно проявляти ініціативу, активність, винахідливість, вміння здійснювати продуктивну спільну діяльність [3].

Найбільш важливою ознакою ППТ, на думку Л. Мороз, є відтворення в модельованих ситуаціях суттєвих компонентів професійної діяльності, виконання тренінгових вправ, які активізують пізнавальні та регулятивні психічні процеси, потреби, мотиви та якості особистості, необхідні для їх практичного здійснення. Завдяки цьому суб'єкт не стільки відтворює, скільки створює (спільно з іншими) нові ідеї та засоби діяльності, наповнює навчально-професійну діяльність особистісним сенсом. Здобуті знання й уміння, разом з психічними якостями, утворюють нові «функціональні органи» особистості, яка набуває нових системних властивостей компетентного фахівця.

Стрижневим моментом при розробці психолого-педагогічної програми є визначення адекватних розвивальних заходів. Враховуючи специфіку структурної організації професійної відповідальності, блоки програми було побудовано таким чином, щоб сприяти процесу інтеріоризації зовнішнього професійного контексту: від теоретичних повідомлень у формі міні-лекцій та пропонування зразків поведінки і діяльності (методичний блок) – до їх усвідомлення і включення у пізнавальні та регулятивні структури психіки у вигляді умінь, навичок, настанов щодо відповідальності в професійній діяльності (практичний блок). У практичному блоці сприяння розвитку професійної відповідальності здійснювалося головним чином через застосування комплексу психотерапевтичних та імітаційних тренінгових методів, які використовуються в навчально-розвивальній технології ППТ. Це, рольові ігри та кейс-метод, що застосовуються для імітаційного моделювання ситуації професійного спілкування та взаємодії, апробації варіантів нової поведінки – з метою розвитку професійного мислення, здібності аналізувати професійну ситуацію, формування навичок прийняття рішень за допомогою імітації конкретних умов професійної діяльності. Серед інших засобів впливу – технології арт-терапії, методи гештальт-терапії, виконання психодіагностичних методик, метод метафори.

В рамках професійно-психологічного тренінгу нами застосовувались технології арт-терапії, зокрема, арт-коучингу, головна мета якого полягає в гармонізації розвитку особистості через розвиток здібностей творчого самовираження і самопізнання у професійній діяльності. Унікальність методу арт-терапії в роботі з персоналом багато в чому пояснюється тим, що арт-терапія – метод художньої терапії, заснований на злитті творчості і терапевтичної (або консультативної) практики, спрямований на корекцію емоційної, мотиваційної, комунікативної, регулятивної сфер, і сприяє розвитку особистості. Цей метод надає можливість для дослідження несвідомих процесів і настанов, вираження тих неспроявлених можливостей, соціальних ролей і форм поведінки, які з різних причин слабо виражені і реалізовані в особистому житті і професійній діяльності людини [4, с. 6-7].

Для розвитку моральних складових професійної відповідальності (соціальна відповідальність, громадська свідомість, моральні свідомість, етика відповідальності) ми також використовували метод метафори, зокрема, аналіз притч та розповідей, вирішення моральних дилем. Метод метафори, на думку багатьох авторів є ефективним методом аналізу та осмислення категорій етики, сприяє розширенню свідомості людини за кордони звичних рамок, стереотипів та шаблонів мислення, формальної логіки. Серед основних функцій метафори – наступні: 1) функція дзеркала, оскільки слухачі ототожнюють себе з персонажами притчі та її подіями, що призводить до появи почуття розділеного переживання, сприяє новому погляду на ситуацію; 2) моделі, оскільки кожна розповідь будується навколо певної ситуації та містить моделі її вирішення; 3) опосередкування – абстрактний характер історії полегшує взаємодію і вирішує складності в прийнятті проблеми; 4) зберігання досвіду, оскільки історії легко запам'ятовуються і продовжують працювати навіть після закінчення заняття і участі в програмі.

Експериментальні дані [1] довели, що стратегії подолання життєвих труднощів за допомогою використання психотерапевтичних технологій в процесі розвитку професійної відповідальності студентів піддаються розвивальному впливу за умови впровадження запропонованої програми. Отже, в процесі розвитку професійної відповідальності майбутніх фахівців доцільно застосовувати психотерапевтичні технології.

Бібліографічні посилання:

1. Крошка Н.П. Ефективність впровадження програми розвитку професійної відповідальності майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі. Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Запоріжжя, 2019. С. 66–72.
2. Крошка Н.П. Модель розвитку професійної відповідальності в майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі. Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Запоріжжя, 2018. №6 (16). С.109–120.
3. Мороз Л.І. Тренінги як засіб розвитку професійно значущих та особистісних якостей. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2009. Вип. 23. С. 55-57.
4. Тарарина Е. АРТ-коучинг. Техники ПРОСТых решений. Київ: САММИТ-КНИГА, 2015. 88 с.

Бородулькіна Тетяна Олександрівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МЕТАФОРИЧНІ АСОЦІАТИВНІ КАРТИ В РОБОТІ З ДИТЯЧОЮ ТРАВМОЮ

Метафоричні асоціативні карти (МАК) вважаємо різновидом проєктивних методів, одним з екологічних експрес-методів у психологічній роботі з дітьми, які наразі є однією з найбільш уразливих і незахищених категорій населення сучасної України. Серед великого розмаїття МАК нами виділено ті, які можна використовувати в роботі з дітьми за такими напрямками: робота з дитячо-батьківськими стосунками; робота з Я-образами та образами Іншого, з різними емоційними станами; робота з дітьми, що постраждали в результаті бойових дій, терористичних актів, природних катастроф, дітьми, що переживають втрату близьких та ін.; робота з негативними неусвідомлюваними станами, страхами й снами; робота з ресурсними станами [1].

Практичний досвід автора у використанні МАК в роботі з дитячою травмою сформувався під час здійснення психологічної роботи з дітьми в приватній практиці та в таких волонтерських проєктах: дитячі групи у літніх таборах МБФ «Нове покоління» (сmt. Ворохта, Івано-Франківська область); дитячі групи у рамках Програми реабілітації сімей військових-учасників АТО у період з 19 по 29 вересня 2014 р., організованої МБФ «Нове покоління» у сmt. Ворохта; робота з дітьми переселенців із зони АТО у м. Запоріжжі

протягом 2014-2015 року, що здійснювалася в якості психолога-волонтера Запорізького відділення ГО «Асоціація фахівців з подолання наслідків психотравмуючих подій».

Під час проведення групових психологічних занять з дітьми у вищезазначених волонтерських проектах враховувалося те, що серед учасників було багато дітей, які безпосередньо постраждали в результаті бойових дій в Україні, тих, які нещодавно втратили близьких. В нашій психологічній роботі ми не робили акценту на травмуючих переживаннях (щоб уникнути ретравматизації), проте вправи для занять були розроблені таким чином, щоб учасники мали можливість під час їхнього виконання відреагувати та послабити можливі негативні емоційні переживання. Обережне використання МАК в цих вправах та грамотний супровід такої роботи з боку психологів забезпечували для кожного учасника наших занять психологічну безпеку.

Прикладами вправ з використанням МАК в роботі з дитячою травмою є вправи: «Розкажи історію про цього хлопчика / про цю дівчинку...», «Розкажи свій сон» та ін. Завдання за інструкцією були нейтральними і не спонукали учасників розповідати про себе. Передбачалося, що дитина, яка переживала травматичну подію і потребувала послаблення внутрішньої напруги, завдяки тому, що вона розповідала (свідомо або несвідомо) про події, що її турбували, дещо звільнялася від вантажу важких (і часто прихованих від інших) негативних переживань.

Заняття були побудовані так, що до та після вправи з МАК, спрямованої на виявлення актуальних негативних психічних станів дитини та відреагування негативних переживань, з учасниками проводилися активні соціальні форми роботи (вправи на поглиблення знайомства, пантоміми), арт-терапевтичні вправи та вправи на релаксацію (наприклад, виготовлення з паперу янголів-охоронців від поганих почуттів, думок та снів; тактильні вправи з аквагрунтом, малювання двома руками із заплющеними очима тощо), що передбачали прояв позитивних емоцій та актуалізацію ресурсних станів. Завершувалися такі заняття іграми на групову взаємодію, рухливими іграми (наприклад, «Малюнок на спині», «Плутанина» та ін. [2]). Така побудова заняття дозволяла підтримати загальний позитивний настрій у групі, забезпечувала можливість відреагування негативних емоцій, ослаблення напруги, сприяла згуртуванню групи, створенню атмосфери довіри, яка була одним із вагомих ресурсів для учасників.

Бібліографічні посилання:

1. Бородулькіна Т.А. Опыт использования метафорических ассоциативных карт в психологической работе с детьми. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: збірник наукових праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. № 4(49). С.39-52.
2. Ігровий практикум в соціальній роботі: Методичні вказівки з інструментарієм для навчальної практики студентів спеціальності 8.040202 «Соціальна робота» усіх форм навчання). Укл.: Т.О.Бородулькіна. Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. 26 с.

Буцак Ірина Сергіївна

здобувачка вищої освіти (бакалаврського)
рівня гр.Б-ПС-841 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

КОМУНІКАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Зміни поведінки сучасних молодих людей зумовлені, звичайно в тому числі різкими змінами в суспільстві, стрімким розвитком подій, широким застосуванням нових технологій у повсякденному житті, коли простір спілкування значно розширюється, а комунікації виходять за межі звичного кола спілкування.

Тому розвиток комунікативних умінь особливого значення набуває в юнацькому віці, який поєднує в собі велику кількість змін, як фізичних і нейрокогнітивних, так і в психологічній та соціальній сферах. Формуються соціальні установки, оформлюється

мотиваційна сфера та виділяються професійні та ділові інтереси, здібності та уподобання, більш виразно проявляються риси характеру та форми міжособистісного спілкування.

Проблеми спілкування та комунікативності в юнацькому віці висвітлюються у працях: П. Анохіна, Б. Ананьєва, Г. Андрєєва, Г. Абрамова, Л. Божовича, Л. Венгера, Л. Виготського, Д. Ельконіна, І. Кона, О. Леонтєва, В. Мясішева, Р. Павелківа, С. Рубінштейна, І. Сеченова, В. Соковкіна, А. Шарова та інших. Можливості підвищення рівня комунікативної компетенції та питання розвитку комунікативного потенціалу особистості висвітлені такими науковцями як: О. Брюховецька, Д. Годлевська, С. Гриньова, М. Забродський, В. Краснов, Н. Лук'янчук, Т. Макеєв, С. Максименко, Т. Марцинковська, Г. Нікіфоров, Л. Орбан-Лембрик, А. Сагадалкова, А. Хуторський та інші.

Л. Орбан-Лембрик відзначає, що поняття «спілкування» набагато ширше за поняття «комунікації», яка є однією зі складових процесу спілкування індивідів та їх взаємодії, обміну діями та ідеями, сприйняття людьми один одного та їх взаєморозуміння [4, с. 6].

Комунікативність – здатність до спілкування, контактів; зв'язок, спілкування, контакти між ким-, чим-небудь; комунікабельність.

Комунікації визначаються як шляхи передачі інформації, спілкування як обмін інформацією між окремими людьми (масові комунікації) тощо. Таким чином, комунікативність зумовлює набуття комунікативної компетенції та є її основним компонентом.

Якщо комунікативність є здатністю до спілкування, то комунікативна компетентність як базова категорія зумовлює наявність необхідних знань та вмінь, досвіду та соціальних установок у міжособистісному та між груповому спілкуванні. Тобто, необхідною умовою для набуття компетентності є наявність інтегрованої здатності людини (цінностей, досвіду, знань, здобутих в процесі спеціально організованого навчання та реалізації у практичній діяльності), що включає систему здібностей, навичок, умінь, які мають забезпечити адаптування до вимог соціуму та виконання певних завдань [6; 7].

Комунікативність, має особливе значення у житті людини, низький рівень комунікативності знижує якість життя, ефективність діяльності людини: зростання, виховання та навчання у дитячому, підлітковому віці, навчання та професійного становлення в юнацькому віці. Науковці (А. Петровський, М. Ярошевський та О. Смирнова) у понятті комунікативної компетентності категорії «комунікація» та «спілкування» об'єднують та визначають багатогранний процес взаємодії людини зі світом, його формування та розвиток, що породжуються потребами в діяльності та порозумінні з іншими, життєвими потребами у спільній праці та діяльності [5].

Необхідною умовою ефективного розвитку комунікативності як основи існування людини в суспільстві, особливо в сучасних умовах, є наявність комунікативних якостей та комунікативних здібностей людини, тобто її вміння налагоджувати контакти та процес спілкування, здатність управляти цим процесом [2, с. 223]. Ще однією одиницею, необхідною для формування комунікативності є комунікативні вміння – рівень готовності до ефективного спілкування [1; 2, с. 223].

У цьому контексті виділяють поняття «комунікативної діяльності», яка визначається як реалізація особистістю пізнавальної та оцінної функцій, та побудова моделей майбутнього, інтегрування та самопізнання [3, с. 22].

Було проведено емпіричне дослідження комунікативності та її взаємозв'язків з життєдіяльністю в юнацькому віці, а також спостереження, бесіди, анкетування та тестування за стандартизованими методиками та опитувальниками.

Використано: Методику вивчення комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1) (автори: В. Синявський, Б. Федоришин); Методику діагностики комунікативної установки В. Бойко; Оцінка самоконтролю у спілкуванні (за Маріоном Снайдером); Анкету визначення рівня задоволеності осіб юнацького віку життєдіяльністю в межах шкільного колективу, а також здійснено кількісний та якісний аналіз результатів діагностики, кореляції складових кожної з методик за допомогою автоматичної внутрішньої функції Коррен та за допомогою формули коефіцієнта Пірсона.

Найбільш сильні обернені зв'язки встановлені у кореляційних зв'язках комунікативних здібностей та «Негативного особистого досвіду спілкування з оточенням» $r = -0,824$ та зв'язків оцінки самоконтролю з цими шкалами $r = -0,872$ відповідно, а також зв'язків з цими шкалами компонента задоволеності життєдіяльністю $r = -0,816$. Цей показник за результатами аналізу даних дослідження найбільш впливає на якість життя людини в юнацькому віці.

На основі здобутих емпіричних даних розроблено програму розвитку комунікаційних умінь у юнаків, укладено комплекс рекомендацій щодо застосування

ефективних методів і прийомів навчання та системи завдань, спрямованих на формування та розвиток комунікативної компетенції: в групах за допомогою психологічних вправ та ігрових комбінацій учасники мають змогу подивитися на себе з іншої позиції, бачать свої проблеми очима інших і безпечно пробують багато нових ролей, мають можливість придбати необхідні комунікативні знання та навички в процесі загального обговорення, порівняти своє бачення на питання з точкою зору інших.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження визначено, що самоконтроль у стосунках з іншими людьми, наявність у юнаків комунікативних здібностей та відсутність негативних комунікативних установок мають велике значення для забезпечення в цьому віці якісного життя на основі знань та умінь спілкування, можливості розуміння своєї позиції та позицій співрозмовника, гарантує у більшості випадків наявність зворотного зв'язку та ефективного процесу отримання необхідної інформації в результаті якісної взаємодії.

Бібліографічні посилання:

1. Котлова Л.О. Залежність рівня міжособистісної конфліктності від розвитку комунікативних здібностей у юнацькому віці. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць. Київ: Логос, 2011. С. 75 – 83.
2. Наконечна М. М. Особливості усвідомлення інтерсуб'єктних проявів особистості. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень – 2017: Тези I міжнародної науково-практичної конференції (21 березня 2017 року, м. Переяслав-Хмельницький). Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 290–292.
3. Низовець-Кропта О. А. Структурно-змістові характеристики образу комунікативно-компетентного психолога. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Психологічні науки. 2015. Вип. 128. С. 191-196.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологічні засади спілкування : монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 416 с.
5. Павленко Т.В. Особистісні чинники розвитку комунікативних властивостей підлітків: дисс.. канд.. психол. наук. 19.00.07.Київ, 2020. 249 с.
6. Хом'як А. П. Педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис... канд. пед. наук. Київ, 2010. 20 с.
7. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки». Том 1. Херсон, 2014. Вип. 1. С. 103–107.

Василенко Катерина Юріївна

здобувачка вищої освіти (бакалаврського)
рівня гр.БЗ-ПС-041 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ЕКСТРЕНИХ СЛУЖБ НА ПРИКЛАДІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ТА МЕДИЧНОЇ СФЕРИ

Діяльність працівників екстрених служб постійно пов'язана з нервовим виснаженням, регулярними нічними змінами, нераціональним харчуванням та низкою інших стресових факторів, що негативно впливають на особистість. Проблема формування стресостійкості є актуальною. Її низький рівень призводить не лише до професійного вигорання, але здатен спричинити летальні випадки. У наукову спільноту поняття «стрес» було введено в ХХ ст. Г. Сельє, як «неспецифічна реакція організму на висунуту до нього вимогу» [1, с. 9]. Подальші дослідження стресу, надають різнобічні його характеристики. Виокремлюючи три основні стадії розвитку, що зображені на рис.1.

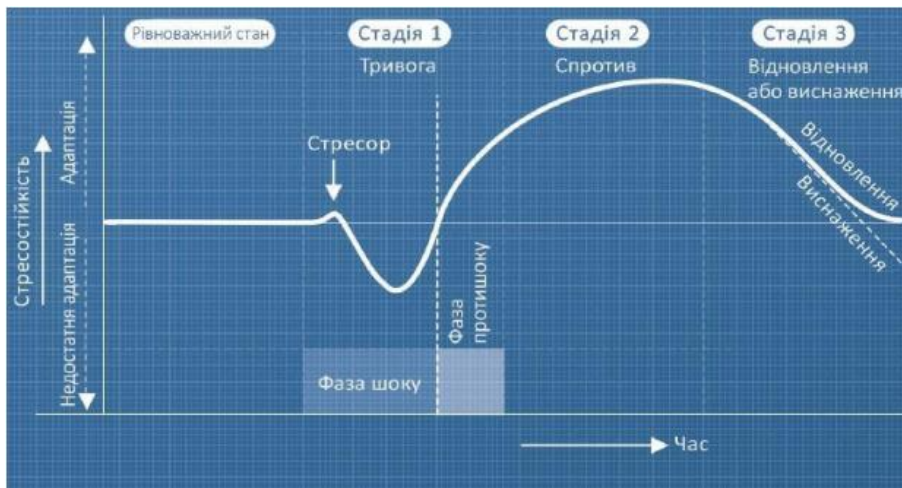

Рис. 1. Схема розвитку стадій стресу за К. М. Недря [2, с. 13]

Концентрація уваги на подразнику, формування фізіологічної відповіді, активізація внутрішнього резерву організму, складає стадію тривоги. Для опору, характерне використання внутрішнього резерву з метою стабілізації гомеостазу організму. Етап виснаження, характеризує різке зниження, або використання резервів організму. Попередження останнього етапу й формує ефективну стресостійкість.

Будь-яка стресова ситуація спричинює значні зміни в гуморальній регуляції організму, які виражаються здебільшого проявами вегетативної нервової системи. Прискорене дихання, серцебиття, агресивність, неспроможність адекватно реагувати на ситуацію. У стресовій ситуації складно дотримуватись здорового глузду, швидко приймати рішення.

Робота працівників поліції, медиків пов'язана високим рівнем відповідальності, швидкою реакцією та придушенням «зайвих емоцій» на час виконання професійної діяльності.

Робота працівників екстрених служб пов'язана з невідомістю, оскільки як працівник швидкої медичної допомоги, так і працівник поліції, отримавши виклик, в повній мірі не може знати, яка небезпека йому загрожує. Виникає етична проблема між наданням допомоги та інстинктом самозбереження працівника екстреної служби. Робота в екстремальних ситуаціях, обставинах, які були не передбачувані, й вимагають у особи залучення додаткових ресурсів організму, потребує свідомого й тверезого розуміння ситуації, розробки плану дії і тактики надання допомоги для медичних працівників й вирішення суперечностей працівниками поліції.

Специфіка роботи змушує спілкуватись не лише з фізично і психічно здоровими особами, а й потерпілими в збудженому, агресивному стані, які навмисно або ненавмисно прагнуть нашкодити оточуючим. Зазначене вище, демонструє значний стресовий вплив, що у свою чергу призводить до зниження працездатності працівників екстрених служб. Постійна загроза життю в свою чергу призводить до значного професійного вигорання працівників даних служб.

У нашому емпіричному дослідженні взяли участь працівники швидкої медичної допомоги та працівники патрульної поліції міста Кривий Ріг (загальною кількістю 20 осіб, по 10 працівників кожної групи). Поділ дослідження за гендерною приналежністю та віковою характеристикою не відбувся, оскільки в даних професіях відбувається значний рух кадрів.

Процес професійного вигорання був досліджений за допомогою Тесту емоційного вигорання В.В. Бойка. Цей процес має поетапний розвиток, що відповідає механізму стресу. Він поділяється на три складові: фази напруження, резистенції й виснаження. Порівняльні данні працівників екстрених служб, згідно з фазами розвитку процесу вигорання, зображено на рис. 2.

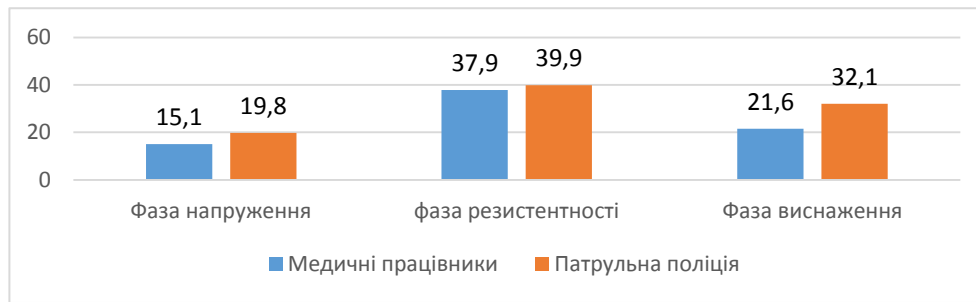

Рис. 2 Порівняльна характеристика рівня емоційного вигорання працівників швидкої допомоги та патрульної поліції

Опитування дало змогу визначити достатньо високий рівень вигорання у працівників швидкої допомоги та патрульної поліції.

Розвиток стійкості до зазначених вище стресових факторів процес довготривалий та складний. Він потребує значних психічних й фізичних сил працівників, підтримки рідних та соціальної допомоги з боку держави. Нажаль в нашій країні в даний час не розвинена психологічна допомога працівникам даних служб, незважаючи на наявність штатних психологів в структурі поліції. Особи залишаються сам на сам з отриманим стресом, що спричинює достатній але не високий рівень стресостійкості працівників даних служб.

Бібліографічні посилання:

1. Сельє Г. Стресс без дистресса. Журнал неврології ім. Б.М. Маньковського 4, № 1. 2016. с. 78-89.
2. Недря К. М. Стресостійкість у роботі поліцейського: навч.-практ. Посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 124 с.

Горіна Ольга Теофілівна

доцент кафедри психології та педагогіки, кандидат педагогічних наук
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ ДИТИНИ, ЯКА ОПИНИЛАСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

У науковій літературі поняття «портрет» має літературне визначення, історико-біографічне. Цікавими для науковців є такі різновиди пояснення даної дефініції як філософський, культурологічний, психологічний, соціальний портрети. Останнім часом збільшилася кількість досліджень опису змішаних типів портретів: соціально-політичний, історико-політичний, соціально-демографічний портрети. У соціології портрет особи застосовується для дослідження поведінки, опису характеру. Однак, так як деякі факти практично зафіксувати неможливо, то створений соціальний портрет, який би охопив усі сторони життєдіяльності людини буде незавершеним. Тому необхідно використати методологію психологічного дослідження (анкетування, опитування), в результаті яких можна більш точно створити соціально-психологічний портрет який охоплює не тільки зовнішні дані, а певні риси, особистісні якості.

Результатом складання соціологічного портрету є соціальний статус, в якому враховано матеріальне становище, вікові особливості, спосіб життя, соціальну роль тощо. Однак констатуємо, що соціологічний портрет не є науковим методом, хоча визначає алгоритми для збору матеріалу необхідного для складання психологічного портрету. Починаючи з 1970-х років у вітчизняній соціології розробляються соціальні, соціологічні портрети певних соціальних груп.

Психологічний портрет науковцями розглядається як комплекс відомостей про особливості способу життя людини, способів задоволення потреб, що дозволяють пізнати людину, її поведінку, особистісні якості. Сьогодні при підборі кадрів, роботі з різними категоріями осіб, складання соціально-психологічного портрету допомагає особі показати свій людський потенціал, реалізувати професійні знання, індивідуальні якості.

Важливо пам'ятати, що особистість не можна увігнати в якісь певні рамки і психологічний портрет – це лише відображення набору якостей, які людина може використовувати в житті, але може і не проявляти їх, враховуючи особистісні інтереси.

Актуальною проблемою сучасних наук є дослідити, проаналізувати і скласти соціальний, психологічний чи змішаний, соціально-психологічний портрет осіб/сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах або перебувають у центрах соціально-психологічної реабілітації.

У Законі України «Про соціальні послуги» (2013 р., зміни внесені 16.11.2021) складні життєві обставини розглядаються як – «обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно» та визначено чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини: малозабезпеченість сім'ї, поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків, жорстоке поводження з дитиною, домашнє насильство, ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини, насильство за ознакою статі, шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією тощо. Сьогодні по Україні та всіх регіонах кількість таких сімей зростає через економічні, соціальні, політичні виклики.

У Законі України «Про соціальні послуги» (зміни внесені 16.11.2021) термін «вразливі групи населення» розглядається як «особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників».

За останні роки, у зв'язку з проведенням антитерористичної операції на сході країни, до сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах додалися ще дві нові категорії, а саме: сім'ї учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщені особи.

Є сім'ї, які потребують особливої уваги та соціально-психологічної підтримки, зокрема одинокі матері, сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю, особи з числа дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування.

Оскільки першим соціальним інститутом, у якому має зростати дитина, є сім'я, то необхідно проаналізувати проблеми в її функціонуванні. Класифікуючи сучасні сім'ї, ми можемо розподілити їх на два великі класи – благополучні та неблагополучні сім'ї, виховний потенціал яких також може бути охарактеризований як відповідальне або безвідповідальне батьківство. Концепція відповідального батьківства характеризується тим, що в такій родині основним принципом, що формує стиль сімейних стосунків, систему цінностей є розуміння батьками соціального портрету дитини, її особистісного розвитку.

Батьківство – це соціально-психологічний феномен, що є емоційно забарвленою сукупністю знань, уявлень і переконань особистості відносно себе як батька/матері, що реалізується в сукупності проявів поведінкової складової батьківства. Батьківство об'єднує подружжя, яке свідомо вирішило дати початок новому життю завдяки феномену материнства і батьківства (виконання функції батька), проте не визначається простою сукупністю цих проявів. Одним із компонентів, який формує стилі стосунків і виховних впливів батьків, є відповідальність кожного члена подружжя за виконання всього комплексу своїх сімейних обов'язків. У такій родині дитина з перших днів життя має створені батьками умови для повноцінного розвитку, формування індивідуальних якостей, особистісних рис.

Залежно від характеру ті чи інші риси можуть бути виражені більше або менше. Дитячий психолог (А. Люблінська), відзначає циклічність у розвитку дітей. Багато вчених психологів рекомендують не намагатися переробляти тип психіки властивий дитині від народження, а рекомендують «розпізнати, зрозуміти і прийняти» з тим, щоб розумним виховним впливом згладити ті риси, які можуть перешкодити майбутньому розвитку дитини. Ці поради важливо довести до відома батьків, які впевнені, що з будь-якої дитини можна виліпити особистість, за зразком, який сподобався.

Людину можна виховати, але в межах, і якщо за них переходити, то це зменшить бажаний результат, так як вона настільки складна, що загальноприйнятні особистісні відмінності, зрозуміти важливо, але складно.

Вроджені відмінності вимагають особливого підходу, і траєкторію формування особистості дитини у дитячому віці 7-12 років, шукати в психіці дитини цього віку, щоб під впливом виховання, управління розвитком дитини, перейти від вихідного стану до бажаного.

Одні вчені мають єдину думку щодо вроджених рис особистості, які мало змінюються з віком, другі – зовсім не змінюються.

Дитячий психолог А. Люблінська, дотримується гіпократівських канонів, підтверджених Павловим щодо виділення типів темпераменту: холерики, сангвініки, флегматики, меланхоліки.

Однак яскраво виражених типів мало, природа обмежує їх рисами характеру: оптимізм-песимізм, товариськість-замкнутість, а отже і переважні емоції в різних пропорціях. Акцентується увага на тому, що особистість дитини розвивається в діяльності. Але не варто оцінювати дітей за звичною шкалою «кращий-гірший», рівнем соціалізації, а визнати факт існування в сучасних умовах, хто виховував чи виховує, в яких умовах дитина перебувала чи перебуває на даний час.

При складанні соціального портрету дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах службами необхідно враховувати:

- батьки або особи, які їх замінили, ухиляються від виконання своїх обов'язків;
- без поважних причин не піклуються про стан здоров'я, навчання дітей;
- не забезпечують необхідним харчуванням, медичний догляд дітей;
- здійснюють жорстоке поводження та насилля над дитиною самовільне залишення дитиною постійного місця проживання;
- постійний супровід сім'ї центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Для соціально-психологічного супроводу таких сімей враховуються декілька або одна із причина, яка свідчить про складні життєві обставини в яких живе дитина/діти. При цьому при взятті дитини на облік, має бути визначена домінуюча підстава, яка найбільше негативно впливає на стан здоров'я, розвитку дитини.

Таким чином, кількість складних життєвих обставин, в яких опиняються сім'ї з дітьми, останніми роками збільшилося і тільки при взаємодії працівників влади, соціальних фондів, благодійних організацій створити умови для захисту прав дітей та їх повноцінного розвитку.

Бібліографічні посилання:

1. Варій М.Й. Психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 288с.
2. «Діти у складних життєвих обставинах»: Програма і методика соціально-психологічної реабілітації та адаптації дітей, які перебувають у центрі соціально-психологічної реабілітації». URL: <https://dismp.gov.ua/diti-u-s...>
3. Конституція України із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 р. №2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952- VI, від 19 вересня 2013 року № 5856- VII, від 21 лютого 2014 року №742-VII, від 02.06.2016 № 1401-VIII. Харків, 2018, 64 с.
4. Лазос Г.П. лист від 19.09.2013 р. № 2-6/273. Національна академія педагогічних наук України Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 «Про затвердження Програми соціально-психологічної реабілітації дітей, які перебувають у складних життєвих обставин. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
6. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: Методичний посібник / за заг. ред. З.Г. Кісарчук. Київ: ТОВ Вид-во «Логос». 207 с.

Диса Олена Вікторівна

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогічної та
вікової психології Дніпровського
національного університету
імені Олеся Гончара

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК СПОСІБ РЕАГУВАННЯ НА СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ

Фактори навколишнього середовища постійно вимагають від людини вміння пристосовуватися до фізичних умов, соціальних, психологічних умов. Практично кожен день перед нами стоїть завдання аналізу різноманітних життєвих ситуацій і вироблення ефективної поведінки, конструктивного вирішення виникаючих проблем, конфліктів, професійних ситуацій. Для ефективного подолання складних життєвих обставин кожна особистість застосовує coping-стратегії, які мають важливе психологічне значення для психологічного благополуччя людини.

Копінг-поведінку можна розглядати як індивідуальний образ дій особистості у складній життєвій ситуації. Особливості поведінки в цій ситуації визначаються індивідуально психологічними особливостями людини та важливістю ситуації для неї. На думку деяких авторів, копінг-стратегії виникають у ситуаціях фрустрації, закріплюються в арсеналі поведінки при повторенні подібних ситуацій, актуалізуючись забезпечують адаптацію особистості [1].

Основний набір копінг стратегій утворюється у дитинстві. Їхнє індивідуальне поєднання залежить від тих конкретних обставин життя, з якими зустрічається дитина, від багатьох факторів внутрішньосімейної ситуації, відносин дитини з батьками, від демонстрованих ними патернів копінг-поведінки. При цьому можна відокремити два погляди на онтогенез копінг стратегій через призму дитячо-батьківської взаємодії. По-перше, копінг-поведінка може розглядатися як результат негативного впливу з боку батьків. По-друге, – як результат засвоєння демонстрованих батьками зразків копінг-поведінки, підкріплюваних ними форм цієї поведінки.

Копінг-стратегія - широке поняття з довгою та складною історією [1]. Поняття копінгів було запроваджено Р. Лазарусом та С. Фолкманом у рамках транзактної моделі стресу. Відповідно до цієї моделі, стрес та емоції, що переживаються, є наслідком взаємодії людини з певним середовищем.

Лазарус під копінами розуміє, як правило, довільні та свідомі дії [2], до копінгів відносяться всі прояви регуляції емоційного стану, включаючи мимовільні процеси, які обумовлені відмінностями в темпераменті та звичній поведінці [3].

Найбільш повною й глибоко розробленою концепцією, що описує структуру копінг-стратегій поведінки й механізми їх формування, є концепція стратегічних поведінкових особливостей, розроблена Д. Басом [4]. У його працях наводяться дані, що вказують на наявність значимих кореляцій між індивідуально-психологічними властивостями й стратегіями поведінки, приділяється особлива увага аналізу внутрішніх і зовнішніх (середовищних) факторів.

Дослідження Р. МакКрая показали, що чим частіше загалом люди використовують копінг-стратегії у стресовій ситуації, тим ефективніше вирішується проблема і більшою мірою знижується суб'єктивний стрес. Також було встановлено, що використання найефективніших стратегій подолання пов'язане зі щастям і задоволеністю життям.

Важливим фактором зниження дистресу та покращення психологічного благополуччя вважається різноманітність копінг-стратегій. У дослідженнях виявлено, що особистості з великою різноманітністю копінг-стратегій переживають той самий рівень стресу, що й особистості з низьким розмаїттям копінгів, але їх психологічне благополуччя вище [5]. Серед найефективніших способів подолання стресу досліджувані вважали віру, пошук підтримки, раціональні дії, вираження почуттів, адаптацію та гумор, тоді як ворожість, нерішучість та відхід у фантазію розцінювалися як найменш ефективні «для справи».

Г. Салліван зазначає, що для захисту своєї позитивної персоніфікації людина формує спеціальний механізм, що позначається терміном «вборча увага». Цей механізм відсіює всі подразники, які можуть спричинити тривогу, змінити думку людини про себе. Автор вважає, що особистість – це модель міжособистісних інтерперсональних відносин,

що повторюються, тому переживання важливих для людини потреб призводить до складання динамізмів – способів подолання важких ситуацій. При цьому залежно від того, яка структура «Я-концепції» більш розвинена – «хороше Я» або «погане Я», домінує той чи інший спосіб вирішення складної ситуації. Так, при «поганому Я» вина найчастіше приймається самим суб'єктом, тоді як із «хорошим Я» - перекладається на інших.

При виборі способу реагування у складній життєвій ситуації, у процесі застосування різних копінг-стратегій актуалізуються не лише ресурси особистості (адаптаційний потенціал, життєстійкість, сила нервової системи, психологічні установки тощо), а й ресурси середовища особистості, насамперед, соціальні – найближче оточення особистості, значимі люди, вміння знаходити, приймати й надавати соціальну підтримку.

Бібліографічні посилання:

1. Miller S.M., Green M.L. Coping with stress and frustration: Origins, nature and development. The socialization of emotions. New York: Plenum, 1985. P. 263–314.
2. Lazarus R. Emotions and interpersonal relationships: toward a person-centered conceptualization of emotions and coping. *Journal of Personality*. 2006. Vol. 74, N 1. P. 9–43.
3. Compas B. An agenda for coping research and theory: basic and applied developmental issues. *International Journal of Behavioral Development*. 1998. Vol. 22, N 2. P. 231–237.
4. Buss D.M. Strategic individual differences: The evolutionary psychology of selection, evocation, and manipulation. *Twins as a tool of behavior genetics*. West Sussex, England, 1993. P. 121 – 137.
5. Hardie E., Critchley C., Morris Z. Self-coping complexity: role of self-construal in relational, individual and collective coping styles and health outcomes. *Asian Journal of Social Psychology*. 2006. Vol. 9. P. 224–235.

Дмитренко Анастасія Сергіївна

здобувачка вищої освіти (бакалаврського)
рівня гр.Б-ПС-41 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Саме у молодшому шкільному віці поступово формується особистісне ставлення до навчання, на що особливу увагу звертають М. Алексєєва, Л. Божович, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Скрипченко та ін. Важливо з перших днів шкільного навчання підтримувати й розвивати мотиви учіння, пов'язані зі змістом навчальної діяльності та процесом її виконання. Мотиваційному аспекту навчання традиційно приділяється значна увага в психологічній літературі (М. Алексєєва, Л. Божович, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Рубінштейн та ін.). Питання структури та розвитку мотивації особистості, природи її мотивів розглядаються в дослідженнях В. Асєєва, В. Ковальова, М. Матюхіної, О. Музики, А. Орлова, П. Якобсона та інших. Проблеми формування мотивів навчання у шкільному віці аналізуються у працях А. Маркової. Про особливості мотивації в контексті навчальної діяльності авторка пише: «Ми підходимо до мотивації як до одного з новоутворень психічного розвитку школярів, що виникає в ході здійснення учнями активної навчальної діяльності». Мотивація – це один із найважливіших факторів поряд зі здібностями, знаннями, навичками, який забезпечує успіх у діяльності. У педагогічному словнику зазначається: «Навчальна мотивація – це «загальна назва для процесів, методів, засобів спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного освоєння змісту освіти» [3, с. 154]. Успішність учіннєвої діяльності значною мірою залежить від основних мотивів суб'єкта учіння [2]. Найбільш значущою для освоєння навчальної діяльності й розвитку учнів у ній є мотивація, в основі якої лежать пізнавальні інтереси та інтелектуальні почуття. Доведено, що процес формування мотивації має бути керованим. Ефективний процес мотивації навчання молодших школярів мають бути забезпечені певними засобами, методами та прийомами. Згідно з проведеними дослідженнями результат свідчить про те, що саме стимулюючим засобам приділяють мало уваги при формуванні мотиваційної сфери.

Сформованість певних мотивів, утворення одних та знецінення інших мотивів у деякій мірі залежить від вчителя. Здатність впливати на мотиваційну сферу дітей визначається тим, які завдання ставить він перед учнями, як допомагає їх виконати. Яке місце залишається для доступної учням активності і самостійності, як узгоджуються методом керування мотивацією дітей вчителем і батьками. Процес формування мотиваційної сфери школяра – це тісна співпраця вчителя, учня та батьків. Саме цей взаємозв'язок забезпечить успішне формування навчальної мотивації школярів.

Бібліографічні посилання:

1. Алексеева М.І. Мотиви навчання учнів. Київ: Рад. шк., 1974. 120 с.
2. Музика О.О. Діагностика мотиваційних стратегій учбової діяльності. Психологічне діагностування в роботі практичного психолога: Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Умань, 20 лютого 2013 р.) Умань: Візаві, 2013. С. 109-111.
3. Український педагогічний словник / Уклад. С.У. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 375 с.

Заяць Артур Русланович

здобувач вищої освіти (бакалаврського)
рівня гр.Б-ПС-841 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

РОЛЬ ТРИВОЖНОСТІ У МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Тривожність і мотивація на перший погляд можуть здаватися несумісними поняттями. Проте це не так.

Почнемо з того, що тривожність це риса характеру, що проявляється схильністю в надмірному хвилюванні до чогось, що здається важливим для людини. Й саме те, що відчувається людиною важливим може виступати об'єктом мотивації.

Наприклад, людина надто турбується про свій зовнішній вигляд. Тому, вона готова розчісувати кожну волосину окремо, двадцять сьомий раз перебирати одягом, чотири години обирати для себе парфум і т.д. Хтось скаже, що це ознака невпевненості в собі, або взагалі патологічна проблема. Проте, в нашому випадку це не важливо. Ми говоримо про те, чому людина витрачає так багато зусиль і часу на подібне.

Для того, щоб це розуміти потрібно знати, що існують два вектори, або типи мотивації. Перша – це мотивація досягнення успіху, її називають позитивною. Друга – це мотивація уникнення невдачі, її називають негативною. В обох типах тривога відіграє свою роль. Але у другому типі мотивації вона краще виражається.

Наприклад, при мотивації досягнення успіху – тривога скоріше матиме фоновий характер. Проте у мотивації уникнення невдачі – тривога, навпаки буде керувати людиною, виконувати роль рушійної сили. Бо в думках людини буде більше не об'єкт бажання, а саме страх перед наслідками її не досягнення. Для наочності можна привести приклад першого й другого художника.

Перший художник любив малювати, бо відчував естетичне задоволення від творчого процесу й можливості милуватися створеними картинами, то це вектор мотивації досягнення успіху. Тривога тут може відчуватись хіба що, тоді, коли людина буде думати про щось інше, коли малює картини.

Другий художник під час малювання буде постійно думати на кшталт: «Як правильно тримати кісточку? Чи гарні я підібрав фарби? Що про мене подумають люди? Я стану відомим хоча б як Пікассо? Навіщо я цим займаюсь? Мама хотіла, щоб я став стоматологом. Боже, я повинен встигнути все завершити, інакше який з мене художник?» У даному випадку тривога не тільки задає вектор таким думкам людини, але й виконує роль дуже й дуже не корисного двигуна. Вона хоч і сильно впливає на мотивацію, але може мати неприємні наслідки для психіки людини. Це тип мотивації уникнення невдачі.

Навіть незважаючи на ці показники, що спостерігаються, ще важко стверджувати й виділяти суттєвість ролі тривоги у мотивації людини. Залишаються багато питань типу:

1. Чи мотивація запобігання невдачі є ефективнішим фактором до дій, ніж мотивація досягнення успіху?
2. Людей з високим рівнем нейротизму краще спонукає тип мотивації запобігання невдач ніж досягнення успіху?
3. Чи можна виховати в людині такі якості, при яких можна повністю обійти вплив тривожності на формування мотивації?
4. Педантизм як і тривожність має свої зв'язки з мотивацією?
5. Фундамент тривоги – страх. Фундамент мотивації?
6. Як утримувати позитивний тип мотивації якнайдовше й навіть в екстремальних, небезпечних умовах?
7. Яка людина успішніша: яка керується негативним чи позитивним типом мотивації? А яка людина щасливіша? Успіх = щастя?

Це лиш невеликий список питань якими цікавляться люди й я особисто. Мотивація та тривога це тематика не лише психології, а й філософії, тому рано чи пізно знайдуться відповіді й на ці питання.

Таким чином можна сказати, що тривожність відіграє суттєву роль у мотивації особистості, особливо при негативному типі, мотивації уникнення невдачі.

Камінський Савелій Ярославич

здобувач вищої освіти (бакалаврського)
рівня гр.Б-ПС-841 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА КОНЦЕПЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ЛЮДЯМ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Протягом останніх років головним напрямком реалізації державних програм щодо соціально-психологічної підтримки та реабілітації осіб/груп людей, які опинилися в складних життєвих обставинах було забезпечення права на виховання в сім'ї дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – підтримка національного усиновлення, розвиток прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, реформування закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, тощо. Незважаючи на активне її впровадження, явище соціального сирітства все ще залишається актуальним для країни.

В Україні для дітей, які опинилися у складаних життєвих обставинах, функціонують заклади соціального захисту – притулки для дітей та центри соціально-психологічної реабілітації. Мережа цих закладів протягом останніх років зазнала серйозних змін. Притулки для дітей, які створювалися з метою надання екстреної допомоги безпритульним дітям, виконали свої функції. Масова безпритульність дітей зникла, і в країні вдалося в цілому створити систему попередження виходу дітей із сім'ї на вулицю. Діти, які проживають у сім'ях, що опинилися в складних життєвих обставинах, та їх батьки потребують довготривалих соціально-психологічних та реабілітаційних послуг. У зв'язку з цим відбувається поетапна реорганізація притулків для дітей у центри соціально-психологічної реабілітації, які з'явилися у 2005 р.

Так, у 2005 році нараховувалось 96 притулків для дітей та 19 центрів соціально-психологічної реабілітації, у 2012 році – вже 52 та 63 відповідно.

Притулки для дітей – це заклади соціального захисту, створені для тимчасового перебування в ньому дітей віком від 3 до 18 років. Відповідно до Типового положення про притулок для дітей служби у справах дітей діти перебувають у притулку протягом часу, необхідного для їх подальшого влаштування, але не більш як 90 діб. Основними завданнями притулку є:

- соціальний захист позбавлених сімейного виховання дітей, які опинилися в складних житлово-побутових умовах, залишили навчальні заклади;
- створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, надання їм можливості для навчання, праці та змістовного дозвілля.

У 2012 році термінову допомогу в притулках для дітей отримало 7 298 дітей, що більш ніж утричі менше, ніж у 2005 році – 23 674 особи.

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей – це заклад, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги. Основними завданнями центрів соціально-педагогічної реабілітації, відповідно до Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей є:

- здійснення соціального захисту дітей, прийнятих до центру;
- надання дітям комплексу соціальних послуг;
- проведення соціально-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини;
- сприяння поверненню дитини до біологічної сім'ї;
- забезпечення відвідування дітьми загальноосвітніх або інших навчальних закладів чи індивідуального навчання з урахуванням потреб та можливостей дитини;
- сприяння формуванню в дітей власної життєвої позиції для подолання звичок асоціальної поведінки;
- надання психологічної та інших видів допомоги батькам (або особам, які їх замінюють) дітей, які перебувають у центрі, спрямованої на повернення дитини до сім'ї;
- розроблення рекомендацій з питань соціально-психологічної адаптації дитини для педагогічних та соціальних працівників і батьків.

У центрі створюються групи денної і тривалої (стаціонарної) форми перебування, які об'єднують дітей за віком, принципом родинності, характером та ступенем соціально-психологічної дезадаптації. До зазначеної групи зараховується не більш як 10 дітей. Дитина може перебувати в центрі протягом часу, необхідного для її реабілітації, але не більше ніж 9 місяців у разі стаціонарного перебування та 12 місяців – денного перебування. Усього в центрах соціально-психологічної реабілітації у 2012 році 5 631 дитина отримала допомогу, з них 61,7% потрапили в центри внаслідок складних життєвих обставин.

У 2012 році в Україні була прийнята Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року (затверджена Указом Президента України від 22 жовтня 2012 року № 609/2012), яка спрямована на удосконалення надання сім'ям із дітьми якісних соціальних послуг. Необхідно відмітити, що до головних завдань Стратегії відносяться також і завдання щодо реінтеграції дітей, які перебували в інтернатних закладах та закладах соціального захисту до родин, а саме:

- запровадження соціальних послуг для батьків, діти яких;
- перебувають на вихованні в інтернатних закладах, з метою створення умов для повернення дитини на виховання батькам;
- запровадження соціальних послуг для дітей з підготовки їх до повернення в біологічну сім'ю після тривалого перебування в інтернатному закладі;
- забезпечення соціального супроводу батьків, які з певних причин (через тривалу хворобу, інвалідність, малозабезпеченість, безробіття тощо) не можуть належним чином утримувати й доглядати за дитиною, сімей з дітьми, де є члени сім'ї з особливими потребами, а також соціального супроводу дітей, батьки яких є трудовими мігрантами;
- забезпечення соціального супроводу батьків, у яких діти відібрані без позбавлення батьківських прав, а також батьків, які позбавлені батьківських прав і мають намір звернутися до суду з позовом про поновлення батьківських прав (якщо їх діти не усиновлені), з метою створення умов для відновлення виховної функції сім'ї та повернення дитини на виховання батькам.

Виконання цих завдань передбачає вивчення та удосконалення методик роботи з дітьми в закладах соціального захисту дітей, передусім у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, спрямованих на повернення дитини в родину та розробку програм і методик роботи з батьками дитини.

Бібліографічні посилання:

1. Варій М.Й. Психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 288с.
2. «Діти у складних життєвих обставинах»: Програма і методика соціально-психологічної реабілітації та адаптації дітей, які перебувають у центрі соціально-психологічної реабілітації». URL: <https://dismp.gov.ua> › diti-u-s...
3. Конституція України із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 р. №2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952- VI, від 19 вересня 2013 року № 5856- VII, від 21 лютого 2014 року №742-VII, від 02.06.2016 № 1401-VIII. Харків, 2018, 64 с.
4. Лазос Г.П. лист від 19.09.2013 р. № 2-6/273. Національна академія педагогічних наук України Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 «Про затвердження Програми соціально-психологічної реабілітації дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: Методичний посібник / за заг. ред. З.Г. Кісарчук З.Г. Київ: ТОВ Вид-во «Логос». 207 с.

Коваль Владислав Олександрович

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

**КОНЦЕПТ ПОЛЯ В СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ: МОЖЛИВОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ В РОБОТІ З ДЕВІАЦІЯМИ**

Концепція поля в соціальній психології була вперше запропонована Куртом Левіном [1], свої версії були запропоновані П'єром Бурдьє [2], а деякі аспекти були відображені у роботі Морено [4].

Індивідуальні переваги групи залежать від місця, яке особистість займає в ієрархічній структурі групи. Тобто люди, які займають вищі позиції в групі або наближені до них, а також ті, хто займає позиції із середнім соціальним статусом через інтенсивність взаємодій, створюють ту саму групову напругу, яка утворює поле взаємодій. Ієрархічний топос задає правила та норми взаємодій, які автоматично інтеріоризуються вищезгаданими членами групи. Винятки становлять члени групи, які займають позиції близькі до периферії поля або аутсайдерські, що дозволяє їм через слабку інтенсивність взаємодій рефлексувати норми, цінності та правила поля групи, при цьому зберігаючи свій набір девіантних по відношенню до групи норм і правил. Опис відповідних варіантів поведінки дав у своїй роботі Роберт Мертон [3]: конформізм, інновація, ретризм, ритуалізм та бунт (революція):

– конформізм відображає типове відтворення норм, цінностей та правил членами групи, які займають середні та вищі позиції;

– інновація, ретризм, ритуалізм та бунт (революція) відображають типові форми відтворення норм, цінностей та правил для аутсайдерів та членів групи близьких до периферії.

Отже, для членів групи, які займають вищі та середні позиції, вона буде референтною, а для аутсайдерів та близьких до периферії – групою участі.

Виходячи з вищесказаного, можна висунути гіпотезу про те, що переміщення людини з групи, де вона відтворює девіантну поведінку – в групу, де її місце в структурі та інтенсивність взаємодії змінюють раніше зайняте топологічне положення – саме по собі дасть терапевтичний ефект і змінить її норми, цінності та засоби досягнення мети.

Бібліографічні посилання:

1. Lewin, K., and Dorwin Cartwright (Ed.) (1951). Field theory in social science. New York: Harper. 372 p.
2. Pierre Bourdieu. Sociologie générale: Cours au Collège de France (1983-1986), vol. 2, Paris, Éditions du Seuil/Raisons d'agir, coll. «Cours et travaux »,2016, 1205 p.
3. Merton Robert K. Social theory and social structure. New York: The Free Press. 1968. 720 p.
4. Moreno, J. L. (1960). The Sociometry Reader. Beacon House.

Коваль Владислав Олександрович

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

Коваль Катерина Ігорівна

магістр психології, завідувач методичним
Відділом ПНЗ «Центр дозвілля дітей та
юнацтва Вознесенівського району»
Запорізької міської ради Запорізької області

НЕТИПОВА ІНКЛЮЗИЯ В РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЩО ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНІЙ ЖИТТЄВІЙ СИТУАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕФЕКТУ ПОЛЯ

На наш погляд, складна життєва ситуація – це ситуація яка здійснює на дитину вплив протягом визначеного терміну та порушує її психологічне та соціальне функціонування (призводить до дезадаптаційних процесів в ході яких відбувається процес порушення узгодженості інтересів, цінностей та норм дитини з аналогічними показниками групи (наприклад – за рахунок конфліктів, жорстокого поводження, насилля), яка є тим соціальним інститутом, що за відповідною віковою категорією повинна підтримувати соціальну ситуацію розвитку та підтримувати створення відповідних психічних новоутворень). Або мала група в якій вимушена знаходиться дитина (наприклад – сім'я, шкільна група) здійснює цей негативний вплив, або група ззовні (наприклад – діти вулиці, різні девіантні групи). Фактори, що пов'язані із захворюваннями не є предметом нашого розгляду.

Діти, які опинилися в складній життєвій ситуації не мають засобів та ресурсів щодо самостійного прийняттого виходу із неї, що порушує психологічну безпеку та призводить до стресу.

Одним з дуже цікавих питань постає можливість включення таких дітей в різні ланки виховного процесу (робота з ними: в рамках шкільної психологічної служби, в позашкільному закладі, та робота на вулиці (останнє здійснюється соціальними робітниками)) з використанням групових ефектів, що висвітлені в різних концепціях поля в соціальній психології (від К. Левіна до П. Бурд'є). Згідно неї – цінності, норми та інтереси, що продукує група відтворюються у членів групи з середнім та високим рівнем статусу автоматично за рахунок інтенсивності взаємодії. Діти, що опинилися в складній життєвій ситуації в невідв'язних групах займають частіше позицію аутсайдерів або близьку до периферії поля. Це свідчить про різницю відповідних цінностей, інтересів і норм, що при зближенні позицій останніх з лідерськими або середньо груповими будуть призводити до конфліктів. Але, якщо перемістити дитину до іншої групи з урахуванням того, що як мінімум, інтереси членів групи будуть співпадати, то можна отримати ситуацію коли дитина, що опинилася в важкій життєвій ситуації буде займати в групі позицію відмінну від аутсайдерської чи периферичної і за рахунок інтенсивності взаємодії автоматично інтеріоризувати цінності, норми і нові стратегії (тобто мова йде про нетипову інклюзію). Останнє може забезпечити саме позашкільна система освіти, тому що вона має відповідні ресурси і можливості щодо створення груп і орієнтацію на інтереси дітей.

Однак, робота з такими дітьми повинна бути координованою і системною, а це може забезпечити районний або міський центр психологічної служби. Для кожної дитини потрібно розробити індивідуальний план психологічної роботи (корекція, реабілітація, супровід – в залежності від ситуації) з урахуванням підтримки ефектів поля (наприклад, в школі та роботі з батьками – це можуть бути відповідні методики спрямовані на процес узгодження цінностей, норм та інтересів дитини з аналогічними показниками згаданих вище). Щодо аспектів соціальної роботи в цьому напрямку, спроба зробити певні розробки було здійснено Ковалем В. [1].

Бібліографічні посилання:

1. Коваль В.О. Аксіосфера соціокультурних полів і можливості її використання в сфері соціальної роботи. Теоретичні та практичні основи соціальної роботи: монографія. Том 2. В.М. Попович, Г.Ю. Баршацька, В.В. Дударьов, В.О. Коваль, М.О. Кузьміна, Т.О. Серга, Л.Ю. Смолякова, В.О. Таран, О.О. Турба, С.С. Щербина. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. С.183-193

НАСЛІДКИ ВПЛИВУ БОЙОВОГО СТРЕСУ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Для військовослужбовців бойовий стрес для їхньої професійної діяльності є нормою, проте негативно впливає на фізіологічне та психологічне здоров'я [1].

Вченими проведено дослідження, де подані такі результати: 80% військових, які задіяні в бойових діях перебувають в бойовому стресі, 98% бійців бажають отримувати професійну підтримку під час перебування на території бойових дій. Військові у більшості замовчують свої психічні та психологічні проблеми – таких 73%, ті, які не отримували допомоги, не хочуть аби виявили психічні проблеми 93% військовослужбовців [2].

Існують певні негативні умови, які впливають на психологічний стан військового. Специфічні умови – передбачають відмінність роботи особового складу. Загальні умови – передбачають вплив на особовий склад незалежно від виду їх роботи.

Фактори впливу на особистість військовослужбовця:

- знання про противника з яким ведеться бій;
- знання особового складу про реальну ситуацію під час бойових дій та їх завдання;
- погодні умови;
- період бойових дій, психологічне виснаження;
- адаптація учасників до негативної обстановки;
- моральна та укомплектована підтримка армії.

Окреслені вище фактори несуть за собою, як позитивний, так і негативний характер на психологічний стан військовослужбовця.

Для військового умови бойової діяльності впливають на розвиток бойового стресу, ним характеризують:

1. рівень бойової активності, більшою мірою залежить від ситуацій загроз життю;
2. важливість бойових дій;
3. рівень тривоги;
4. втрати у бойовому складі, підрозділі.

На психологічний стан військовослужбовця також впливає негативний досвід, негативні сімейні ситуації, віросповідання, матеріальний та соціальний стан військового тощо.

Можуть також мати вплив і такі фактори:

- минулий бойовий стрес та неприємний бойовий досвід;
- позитивне ставлення учасника бойових дій до жителів країни противника;
- негативні ситуації в особистому житті військового;
- скрутне матеріальне становище в родині військовослужбовця.

ПТСР виникає тоді, коли людина пережила події, які не можуть входити в нормальний життєвий досвід. Переживання, які людина береже в собі постійно та боїться показати близьким. Дуже часто людина блокує все, що зв'язує її з минулими негативними подіями, ставить умовний «блок», тоді виникає субдепресивність. Через такий стиль поведінки у людини виникає відчуття втрати майбутнього, небажання прожити наступні дні свого життя. Людина, яка часто живе в стресі, викликає те, що організм людини нездатний справлятися з негативними наслідками [3].

У деяких військовослужбовців під час дії бойового стресу відчутні не лише негативні, але й позитивні посттравматичні дії: збільшується впевненість в собі, кращий самоконтроль, людина задумується та починає цінувати близьких, можливе збільшення цілеспрямованості та наполегливості, психологічна готовність до бойових дій [4].

ПТСР може виникати будь-коли, дослідження показує, що бійці, перед початком бойових дій повинні мати здоровий сон, ті хто спав шість або менше годин мали більший відсоток схильності до ПТСР [5].

Страждаючи на ПТСР, може виникати інсомнія або ще якась певна проблема сну. Розвивається хвороба тому що боєць залишається на етапі гіперзбудження або підвищена

пильність до оточуючих та ситуацій пов'язаних з ним. Часто люди бояться нападу, пострілу, вони не сплять, а лише дрімають, тому розум перебуває в бойовій готовності [6].

Також слід зазначити, що бійці маючи порушення в снах мучаться від обструктивного апное сну, тобто такий стан не дозволяє поступати повітрю до дихальних шляхів, виникає фрагментарний сон, кисень в малій кількості потрапляє до мозку [7].

Посттравматичний стресовий розлад може по-різному додавати додаткові проблеми у відносини, зокрема:

- втрату емоційної регуляції;
- втрату інтересу до сімейної діяльності;
- відсутність інтересу до сексуальної активності;
- ретравматизацію під час статевої активності;
- відчуття підвищеної залежності від партнера;
- відчуття надмірного гніву, який може виявитися далеким, критичним або образливим;
- зниження здатності вирішувати проблеми, якщо людина з посттравматичним стресовим розладом відчуває тривогу або відчуває себе перевантаженою навіть у невеликих конфліктах;
- змусити партнера без посттравматичного стресового розладу відчувати себе так, ніби він повинен бути доглядальником;
- зменшення підтримки, яку отримують пари з боку членів сім'ї, які не розуміють травми або оцінюють тяжкість ПТСР.

Деякі люди з ПТСР не звертаються за лікуванням або не отримують правильний діагноз. Тому подружжю слід пам'ятати, що посттравматичний стресовий розлад може вплинути на стосунки навіть тоді, коли жодна людина не має офіційного діагнозу. Дослідження ветеранів 2013 року виявило зв'язок між посттравматичним стресовим розладом та стосунками з більшою ворожістю та психологічним насильством, а також меншим сприйняттям та гумором як у ветеранів, так і у їх романтичних партнерів.

Старше дослідження 2010 року про ветеранів військових з посттравматичним стресовим розладом виявило більше батьківських конфліктів, меншу впевненість у їхніх стосунках, більше негативного спілкування та менше задоволення шлюбу [8].

У ветеранів та інших людей з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) можуть виникати спогади або інші негативні реакції та підвищена тривожність, коли вони потрапляють у ситуації, що нагадують їм про стрес, що спричинив їх стан. Це часто включає гучні звуки, випадкові дотики або певні види або запахи. Розуміння ПТСР та її симптомів, а також виявлення тригерів ПТСР є ключовими для управління ним [9].

Лідер американського патруля далекої розвідки у В'єтнамі, 1968 року описав, багато симптомів, які спочатку відчувають хворі, є наслідками тривалої активації реакції людського організму на боротьбу або втечу. Реакція боротьби або втечі включає загальний розряд симпатичної нервової системи у відповідь на сприйманий стрес і готує організм до боротьби або втечі від загрози, що викликає стрес. Гормони катехоламінів, такі як адреналін або норадреналін, полегшують негайні фізичні реакції, пов'язані з підготовкою до бурхливої м'язової дії. Хоча відповідь «бий або тікай» зазвичай закінчується усуненням загрози, постійна смертельна небезпека в зонах бойових дій так само постійно і гостро напружує солдатів [10].

Процес, коли організм людини дає відповідь на тривалий стрес називають загальним адаптаційним синдромом. Коли реакція організму початкової боротьби або втечі переходить в процес коли тіло стає стійким до стресу, тим самим зменшує симпатичну нервову реакцію і приводить до гомеостазу. Коли військовий має тривалу боротьбу, його організм не отримує гомеостаз, тим самим призводить до виснаження та втрати ресурсів, нездатність нормально функціонувати, переходячи до виснаження. Симпатична нервова активація є у фазі виснаження, здійснюється синсебілізація на стрес – боротьба та втеча повертається в життя військового. Чим довше людина є в стані стресу, тим більше виникає можливість прояву серцево-судинної травної недостатності. Виснаження завдає великої шкоди організму людини [11, с. 1383-1392].

Тому, можна зробити висновок, що бойовий стрес для військовослужбовця є нормою, але являє за собою негативні наслідки. Вченими сказано, що багато людей бояться говорити та погоджуватись з тим, що в них є певні психічні та психологічні проблеми, тим самим не вирішуючи їх. Також, умови в яких перебуває боєць можуть формувати негативний характер його стану. Слід зазначити, що досвід в бойових діях може формувати добрі травматичні події в поведінці людини. Проте можна казати про те, що наслідки бойового стресу впливають на психологічний та фізіологічний стан військовослужбовця.

Бібліографічні посилання:

1. Блінов О.А. Психологія бойової психічної травми: монографія. Київ: Талком, 2016. 246 с.
2. Друзь О.В. Донбаський синдром: 93% учасників АТО небезпечні для себе і суспільства. URL: <https://www.fondsk.ru/news/2017/09/25/donbasskij-sindrom-93-uchastnikov-ato-opasny-dlja-sebja-i-obschestva-44709.html>.
3. Формування психологічної готовності до виконання завдань антитерористичної операції (порадник для офіцерів та сержантів). 2014. URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/p_gotov_book.pdf.
4. Кудренко О.В., Афанасенко В.С. Вплив стрес-факторів бойової обстановки на психіку військовослужбовців Повітряних Сил (на основі досвіду АТО). Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. 2018. № 2(31). С. 137-144. URL: <https://doi.org/10.30748/nitps.2018.31.18>.
5. Peters В. How Does Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) Affect Sleep? URL: <https://www.verywell.com/how-doesptsd-affect-sleep-3014682>.
6. Reed M. The Link Between PTSD and Insomnia. URL: <https://www.healthcentral.com/article/the-link-between-ptsdand-insomnia>.
7. Gehrman P., Harb G., Ross R. PTSD and Sleep. PTSD Research Quarterly. 2016. V. 27. № 4.
8. Симптоми посттравматичного стресового стресу. URL: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/relationship-ptsd#ptsd-symptoms>.
9. Тригери посттравматичного стресового розладу. URL: <https://www.disabledvets.com/blog/ptsd-triggers>.
10. Gleitman H., Alan J. Fridlund and Daniel Reisberg (2004). Psychology (6 ed.). W. W. Norton & Company. URL: <https://www.amazon.com/Psychology-Henry-Gleitman/dp/0393977676>.
11. Hans Selye (1950). Stress and the General Adaptation Syndrome. British Medical Journal. 1 (4667). S. 1383–1392. doi:10.1136/bmj.1.4667.1383.

Корнієнко Вікторія Володимирівна

доктор психологічних наук, доцент
кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ЗАДОВОЛЕНОСТІ ЯКІСТЮ ЖИТТЯМ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

На сучасному етапі розвитку в соціально-демографічній структурі суспільства збільшується кількість осіб, які перебувають в процесі важкого хронічного захворювання. До цієї категорії відносяться і підлітки з порушенням опорно-рухової системи, що знижує можливість повноцінного самообслуговування, спілкування, навчання та оволодіння, в майбутньому, професійними навичками [2, 3, 4, 6, 8].

На думку вчених (Калижнюк Е., Beck A., Derzhavina Yu.) будь-яка хронічна соматична хвороба, а тим більше інвалідизуючий фізичний дефект, обмежує активний зв'язок людини з соціумом, змінює її систему відносин та цінностей. Ці зміни стосуються, в першу чергу, задоволеність якостю життям: фізичним, психологічним та духовним його наповненням [1, 3, 4, 6].

Вивчення проблеми задоволеності якостю життям осіб з руховою патологією, його детермінант, є одним з найбільш значущих науково-практичних напрямків психологічних досліджень. Та особливої уваги потребує проблема вивчення задоволеності якостю життям категорії, за допомогою якої характеризують істотні обставини життя населення, що визначають ступінь гідності та свободи особистості кожної людини, ступінь комфортності людини як всередині себе, так і в рамках суспільства [2, 3, 7].

Огляд наукових джерел вітчизняних та зарубіжних авторів приводить нас до припущення, що у підлітків з патологією опорно – рухового апарату центральне місце в структурі особистості займають негативні емоційні переживання, які відбивають ставлення хворої дитини до себе і свого захворювання. Здатність до усвідомлення свого Я, своїх здібностей та недоліків є важливою умовою розвитку самовиховання та саморегуляції поведінки у підлітків з руховою патологією, що зможуть сформувати механізми повноцінної інтеграції їх у суспільство [3, 4, 6].

В ході нашого дослідження, за результатами методики «Індекс задоволеності життям» у підлітків з порушеннями опорно-рухового апарату за шкалою «Інтерес до життя» середне

значення 4,52; шкала «Позитивна оцінка себе та власних вчинків» – 4,45; показники за шкалою «Загальний фон настрою» – 4,28, а загальний показник – 21,36, що свідчить про низький рівень задоволеності життям. Отримані результати за методиками «Шкала депресії Бека», «Шкала схильності до нудьги» та «Індекс життєвої задоволеності» свідчать про те, що підлітки з порушеннями опорно-рухового апарату мають більш високі показники схильності до нудьги та депресії, ніж контрольна група підлітків з хронічними соматичними захворюваннями.

Отже, результати нашого дослідження дозволяють зробити висновок, що серед підлітків, у яких були відсутні захворювання, пов'язані з руховою патологією, більш високими є показники індексу життєвої задоволеності. Так, серед підлітків з хронічними соматичними захворюваннями індекс життєвої задоволеності має середній або високий показник (50% і 28% відповідно). Тоді як більшість підлітків з захворюваннями опорно-рухового апарату, продемонстрували низький індекс загальної життєвої задоволеності (50%). Із середнім і високим рівнем – тільки 36% і 14% відповідно.

Таким чином, у підлітків з захворюваннями опорно-рухової системи (інвалідизуючими захворюваннями) низька задоволеність якістю життя, що проявляється в переважанні песимістичної орієнтації, низькій активності, переживанні негативних емоцій.

За методикою «Шкала схильності до нудьги» у підлітків з порушеннями опорно-рухового апарату середнє значення 112,45, а у підлітків без порушень опорно-рухового апарату – 104,90. Це статистично значима розбіжність ($p=0,039$ на рівні 0,05) за критерієм У. Мана-Уїтні.

За результатами методики «Тест самовідношення» у підлітків з порушеннями опорно-рухового апарату, за всіма шкалами прослідковується загальна тенденція до знижених показників.

Такі дані свідчать про те, що підліток з порушенням опорно-рухового апарату має схильність до зниженої самооцінки; відсутня або у незначній мірі симпатія до самого себе; відношення до оточуючих недовірче, очікування негативного ставлення до себе. У більшості опитуваних – низькі показники самовпевненості та самоприйняття. Усі ці явища являють собою компоненти «Я-концепції» особистості. Оскільки більшість показників знаходяться на зниженому рівні, то ми не можемо говорити, що підлітки з порушенням опорно-рухового апарату мають гармонійну «Я-концепцію».

Тому, виходячи з результатів дослідження, ми можемо говорити про необхідність проведення психологічних заходів у зв'язку із зазначеною проблемою. Ми вбачаємо, що такі заходи мають бути направлені на гармонізацію «Я-концепції» таких підлітків за рахунок підвищення самооцінки та зміни само ставлення, які впливатимуть на зміну якості життя такого контингенту досліджуваних.

Бібліографічні посилання:

1. Калижнюк Э.С. Психические нарушения при детских церебральных параличах. Киев, 1987. 272 с
2. Корнієнко В.В. Особливості розвитку «образу Я» у дітей з патологією опорно-рухового апарату в залежності від умов соціальнопсихологічної реабілітації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19. 00. 04. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2009. С.12–17
3. Корнієнко В.В. Про психологічні механізми дезадаптації осіб із фізичними вадами. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія» 2011. № 17. С. 99-103.
4. Beck A. T. et al. An Inventory for Measuring Depression. Archives of general psychiatry. 1961. T. 4. №. 6. С. 561-571.
5. Csikszentmihalyi M. Beyond boredom and anxiety. San Fransisco: Josset-Bass Publishers, 1975. 231 p.
6. Derzhavina Yu. Psychological analysis of “self-concept” deviant adolescents. Studencheskaia nauka i XXI vek, 2011. № 8. P. 229–233.
7. Farmer R., Sundberg N.D. Boredom proneness: e development and correlates of a new scale. Journal of Personality Assessment, 1986, vol. 50, issue 1, pp. 4–17.
8. Harris M.B. Correlates and characteristics of boredom proneness and boredom. Journal of Applied Social Psychology. 2000. Vol. 30 (3). P. 576–598.
9. Heeringen, van K. Stress–Diathesis Model of Suicidal Behavior. In: The Neurobiological Basis of Suicide: Press/Taylor & Francis, 2012.
10. Vodanovich S. J., Kass S. J. A factor analytic study of the Boredom Proneness Scale. Journal of Personality Assessment. 1990. Vol. 55 (1–2). P. 115–123.

РЕЛІГІЙНА ВІРА ЯК КОПІНГ-СТРАТЕГІЯ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Часто звернення до релігійних роздумів чи практик є способом подолати важкі життєві обставини, тобто релігійність виступає копінг-стратегією особистості [1].

У сучасних дослідженнях проблема копінг-поведінки вивчається в контексті теорії психологічної адаптації [2]. Копінг можна трактувати як поведінку, спрямовану на усвідомлене управління стресовими чинниками, яку використовує індивід для відповіді на сприйняту загрозу [3].

У багатьох дослідженнях копінг-стратегій релігія постає як фактор, який може сприяти самоконтролю, впливає на те, як обираються плани та цілі, а також визначає та сприяє розвитку компетенцій у наборі саморегульованих форм поведінки [4].

Найсучасніші дослідження релігійних копінг-стратегій іспанських та італійських дослідників J. Torralba, L. Oviedo та M. Canteras, у результаті емпіричних розвідок виявили, що позитивний ефект на життя людини від релігійної віри існує, але він є досить помірним, щоб використовуватись як провідна стратегія подолання. Також достатньо важко виокремити і розмежувати поняття релігійних, світських, священних, надприродних і природних стратегій подолання. Також науковці виявили, що релігійне подолання та пошук сенсу перед труднощами настільки тісно пов'язані, що їх потрібно вивчати в одному кластері [5].

Дуже детально релігійність і духовність особистості як підтримуючу стратегію дослідила група англійських науковців O. Ozcan, M. Hoelterhoff, E. Wylie. Вчені стверджують про дієвість такої стратегії через ряд чинників, серед яких: ідентичність, прийняття і соціальна підтримка спільноти [6]. Ідентифікація як віруючої чи духовної особи, дотримуючись при цьому своїх цінностей є значною підтримкою для особистості. Дане переконання розвивається у рамках терапії прийняття та зобов'язань (АСТ). Втеча від емоцій, думок та спогадів – це «один із найбільш патологічних процесів, відомих (як) ... уникнення досвіду ... навіть тоді, коли спроба зробити це завдає психологічної шкоди». Відповідно, практикуючи свою віру та духовність, людина отримує можливість прийняти та переробити ці емоції, думки та спогади, замість того, щоб уникати досвіду. Це може зменшити психологічну шкоду [7]. Соціальна підтримка позитивно впливає на психічне здоров'я, наприклад, через регулярну спільну духовну практику, яка з часом може підвищити психологічну стійкість [8]. Хоча релігійність та соціальна підтримка не обов'язково позитивно корелюють один з одним у світських контекстах [9], але відчуття учасників, що вони «захищені» та підтримувані як частина молитовних або медитаційних спільнот має значний позитивний ефект як стратегія подолання.

У попередніх наших наукових розвідках ми виявили, що соціальна ізоляція у пандемію для багатьох опитаних виявилась достатньо травматичним і стресовим [10]. Для емпіричного підтвердження використання релігійної віри як копінг-стратегії подолання негативних наслідків пандемії ми реалізували пілотажне дослідження. Вибірку дослідження склали 162 респонденти, середній вік 21,09 років ($SD = 4,52$), з них 46 опитаних чоловічої та 116 жіночої статі. Дослідження проводилося онлайн за допомогою Google forms у 2020 році, під час другої хвилі локдауну, і вибірка формувалась із добровольців. Одним із завдань була методика BASIC PH, яка допомагає виявити внутрішні особистісні ресурси для подолання важких життєвих ситуацій. У інструкції зазначалося, що запитання стосуються способів подолання негативних емоційних станів під час пандемії. Результати описувались за допомогою визначення середніх значень (рис.1).

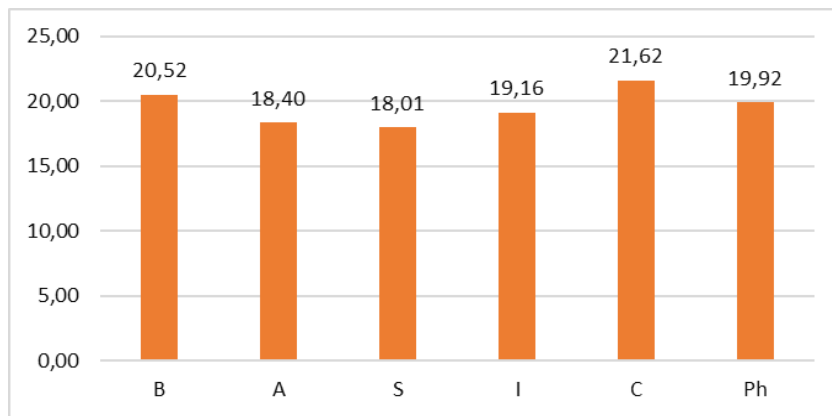

Рис.1. Стилі подолання кризових ситуацій, середні значення

Примітка: B – віра; A – почуття; S – суспільство; I – уява; C – розум; Ph – діяльність (рух).

Отримані результати продемонстрували, що найчастіше для подолання складних життєвих ситуацій опитувані використовують власні когніції (21,62). Тобто це опора на знання, організацію і мислення, діючи відповідно до здорового глузду з конкретними завданнями. Одним із провідних ресурсів респонденти обрали власні вірування (20,52). Це спосіб подолання стресових ситуацій з опорою на цінності, погляди та переконання. Саме цей спосіб подолання передбачає релігійну віру.

Наступними за частотою використання виявились такі способи подолання як діяльність (19,92) та уява (19,16). Ці досліджувані частіше завантажують себе роботою чи фізичною активністю для зменшення рівня стресу або ж відволікаються за допомогою уяви.

Найменш часто використовуваними стратегіями подолання виявились почуття (18,4) та суспільство (18,01). Так, опитані рідко звертаються за допомогою до друзів чи родини у випадку складних життєвих обставин чи стресу.

Отже, реалізоване дослідження демонструє, що під час локдауну респонденти більшою мірою зверталися до здорового глузду та віри для подолання негативних емоційних станів. Таким чином, вважаємо доцільним стверджувати, що релігійна віра достатньо часто використовується як копінг-стратегія для подолання тривожності та стресу. Отримані нами результати відкривають можливості для подальшого аналізу релігійності як особистісного ресурсу для подолання життєвих труднощів та збереження психічного здоров'я.

Бібліографічні посилання:

- Єсип, М. (2019). Самоактуалізація осіб з різною частотою звернення до релігійних копінг-стратегій. *Проблеми сучасної психології*, 10. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-10.%p>
- Wamsler, C., & Brink, E. (2014). Moving beyond short-term coping and adaptation. *Environment and Urbanization*, 26(1), 86–111. URL: <https://doi.org/10.1177/0956247813516061>
- Василенко М. М. (2009). Сучасні напрями психологічних досліджень копінгстратегій. *Проблеми загальної та педагогічної психології*, 11(7), 95-107.
- Pargament, K.I. Koenig, H. G., Perez, L. M. (2000). The many methods of religious coping: development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56, pp. 519-543.
- Torralba, J., Oviedo, L. & Canteras, M. (2021). Religious coping in adolescents: new evidence and relevance. *Humanit Soc Sci Commun* 8, 121. URL: <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00797-8>
- Ozcan, O., Hoelterhoff, M. & Wylie, E. (2021). Faith and spirituality as psychological coping mechanism among female aid workers: a qualitative study. *Int J Humanitarian Action* 6, 15. URL: <https://doi.org/10.1186/s41018-021-00100-z>
- Hayes S.C., Luoma J.B., Bond F.W., Masuda A., Lillis J. (2006). Acceptance and commitment therapy: model, processes and outcomes. *Behaviour Research and Therapy*, 44(1), 1–25. URL: <https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.06.006>
- Comoretto A., Crichton N., Albery I. (2015). Resilience in humanitarian aid workers: understanding processes of development. *IIE Transactions on Occupational Ergonomics and Human Factors*, 3(3-4), pp. 197–209. URL: <https://doi.org/10.1080/21577323.2015.1093565>
- Kvande M.N., Reidunsdatter R.J., Løhre A., Nielsen M.E., Espnes G.A. (2015). Religiousness and social support: a study in secular Norway. *Review of Religious Research*, 57(1), pp. 87–109. URL: <https://doi.org/10.1007/s13644-014-0171-4>
- Kostruba N. (2021). Social Restrictions in the COVID-19 Pandemic As a Traumatic Experience: Psycholinguistic Markers. *East European Journal of Psycholinguistics*, 8(1), pp. 28-40. URL: <https://doi.org/10.29038/ejpl.2021.8.1.kos>

Крихта Катерина Сергіївна

здобувачка вищої освіти (бакалаврського)
рівня гр.Б-ПС-841 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ І ОЦІНКА СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН

Для соціально-психологічного аналізу та оцінки складних життєвих обставин в яких опинилися в першу чергу діти, систематично проводяться он-лайн опитування представників закладів освіти, які здійснюють психолого-педагогічний супровід під час навчальної діяльності, співпрацюють із центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, службами у справах дітей та фахівцями із соціальної роботи центрів соціально-психологічної реабілітації, що є результатами загальнонаціонального дослідження «Діти в складних життєвих ситуаціях».

Також проводяться кабінетні дослідження, під час яких аналізуються основні причини потрапляння сімей в складні життєві обставини, їх характеристика та основні потреби, результати соціально-психологічного супроводу фахівцями психологами, соціологами, передання дітей у «Будинки сімейного типу», в центри соціально-психологічної реабілітації. Крім того, зосереджується увага на методах діагностики соціально-психологічного стану, взаємовідносин в сім'ях, їх матеріальне забезпечення, створених умовах для розвитку дітей.

Характеризуючи дітей, які проживають у сім'ях, що опинилися в складних життєвих обставинах, фахівці зазначають цілий ряд проблем, серед яких найбільш поширені такі: занедбаний вигляд дітей; проблеми у взаємовідносинах з батьками та з однолітками; проблеми у спілкуванні з дорослими; проблеми з навчанням та проблеми зі здоров'ям. У таких сім'ях спостерігається асоціальна поведінка дітей, куріння, епізодичне вживання алкоголю, що часто приводить до непорозумінь з батьками чи іншими членами родини, вчителями та ровесниками.

Проблемою є і не зацікавленість батьків створити умови для розвитку творчих інтересів дітей. Діти із сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, майже не займаються в спортивно-естетичних позашкільних закладах, а оздоровлення їх здійснюється за державними програмами та благодійними фондами.

Як показує психолого-педагогічний супровід сімей, які потрапили в складні життєві обставини, значна частина дітей із таких сімей не отримують повноцінного харчування, що негативно впливає на їх фізичний розвиток та загальний стан здоров'я. Діти пропускають навчальні заняття, не готують домашні завдання, або не систематично проявляють інтерес до пізнавальної діяльності, порушують дисципліну, що веде до схильності здійснення проступків та правопорушень.

Серед соціально-психологічних причин складних життєвих обставин в яких опиняються сім'ї також є неспроможність батьків ефективно виконувати свої батьківські обов'язки. В таких сім'ях діти не отримують батьківського тепла, ласки, любові. До такої думки схилиються науковці Національної академії педагогічних наук України, лабораторії консультативної психології та психотерапії Інституту психології імені Г. Костюка НАПН України, що «взаємодія «батьки-діти» має суперечливий характер, оскільки в уявленнях батьків, їх діти є недостатньо досвідченими аби бути самостійними.

Описуючи свою дитину вони найчастіше підкреслюють її надзвичайний інтелектуальний розвиток, тоді як емоційна складова розвитку не вважається чимось важливим, більше того, вони її навіть не вирізняють, тому найбільш бажана риса в поведінці дітей – слухняність та добра поведінка [1, с.14].

Іншою характерною ознакою, яка характеризує сучасних батьків, як стверджують науковці, «є некомпетентність батьків у сфері знань про формування та розвиток особистості дитини. Більшість із них стверджує, що немовля потрібно якомога раніше привчати до самостійності, оскільки дитині може зашкодити надмірна увага та тісні фізичні й емоційні контакти. Разом із тим на етапі природного бажання дитини відділитися від об'єкта матері

(від 1-го до 3-х років) є ціла низка батьківських пересторог і настанов, що значно обмежують активність дитини і сприяють формуванню залежної поведінки» [1, с. 15].

Досліджуючи прояви фізичного насильства, співробітниками лабораторії сімейного виховання НАПНУ з'ясовано, що дуже часто діти сімей СЖО піддаються фізичному насильству з боку батьків та інших членів родини. Мають місце гендерні, вікові та змістові прояви насильства щодо дітей у родині. Виявлено, що хлопці незначною мірою, але все-таки частіше за дівчат потерпають від жорстокого ставлення чи знущань. Переважна більшість дітей більше потерпає від жорстокого ставлення з боку батька (вітчима) і старших братів та (або) сестер, ніж з боку матері, причому молодші діти частіше потерпають від такого ставлення, ніж старші. Стосовно видів насильства, то до дітей молодшого шкільного віку батьки проявляють здебільшого фізичне насильство, щодо підлітків – психологічне.

Слід відзначити, що одна й та ж дитина може одночасно піддаватися насильству як із боку батьків, так і з боку однолітків. Як виявилось, такий високий ступінь прояву фізичного насильства зумовлений багатьма чинниками, серед яких низька педагогічна культура батьків, часом відсутність у них елементарних моральних якостей, загальної культури поведінки; або наслідування авторитарного стилю від власних батьків. Досить часто, перебуваючи під дією алкоголю чи наркотичних речовин, батьки погано контролюють себе і завдають дитині фізичних покарань або чинять психологічний тиск, що негативно впливає на її загальний стан та розвиток.

Також у процесі спостереження за даною категорією сімей, виявлено, що діти із сімей, у яких практикується психічне насильство, відчують постійний психологічний дискомфорт, що є для них справжньою трагедією. Їх постійно супроводжує почуття страху, що може призвести до замкнутості, звикання чи пасивності стосовно насильницької поведінки з боку дорослих, аж до вчинення спроб суїциду.

Фахівці, які здійснюють супровід таких сімей відзначають, «що дітей часто піддають покаранню мовчанкою, коли вся рідня навмисно ігнорує присутність дитини, не помічає її, а потім ображає, глузує з неї. Крім цього, цей процес часто супроводжується лайкою, погрозами та приниженням» [1, с.16].

Серед проблем, які виникають при вихованні дітей, батьки вказують на неспроможність забезпечити добробут дітей, соціально несприятливе оточення, високу вартість можливостей для дозвілля та розвитку дітей, низьку якість дошкільної та шкільної освіти, тощо. А конфлікти в їх родині виникають через нестачу коштів, неможливість придбати житло та через відчуження членів родини з причини надмірної зайнятості [1, с.17].

Не заперечують батьки і щодо своєї залежності від комп'ютера, що мають схильність до тютюнокуріння, ігроманії, споживання алкоголю, наркотиків, схильність членів родини до протиправної чи аморальної поведінки, жорстоке поводження одного із членів родини по відношенню до інших.

Таким чином, важливо відзначити, що сучасні науковці, практичні психологи, при організації роботи з дітьми, які постраждали від домашнього насильства, або стали свідком насильства, постраждали від торгівлі людьми, в збройних конфліктах, внаслідок стихійного лиха, зазнали цькування або пережили травму внаслідок інших обставин доцільно передбачити заходи щодо:

- відновлення фізичного здоров'я дитини;
- проведення медичного обстеження та надання необхідної медичної допомоги;
- відновлення задовільного психологічного стану;
- психокорекція посттравматичного стресового розладу та подолання психотравмуючого впливу на дитину складних життєвих обставин;
- релаксація для психічної рівноваги та зміцнення фізичного й морального стану тощо.

Проведення психологічного консультування та психолого-педагогічної корекції має здійснюватися практичними психологами, які володіють методиками роботи з дітьми, особами, сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вони професійно володіють такими формами та методами роботи як: індивідуальні та групові бесіди, арт-терапія (малювання, ліплення), релаксаційні техніки із зняття м'язової напруги, психокорекційні вправи, гештальт-терапія, когнітивна терапія, психогімнастика, соціально-психологічні тренінги, вправи на візуалізацію, робота груп взаємопідтримки та взаємодопомоги та ін.

Бібліографічні посилання:

1. Варій М.Й. Психологія: навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 288с.
2. «Діти у складних життєвих обставинах»: Програма і методика соціально-психологічної реабілітації та адаптації дітей, які перебувають у центрі соціально-психологічної реабілітації». URL: <https://dismp.gov.ua> › diti-u-s...
3. Конституція України із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 р. №2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952- VI, від 19 вересня 2013 року № 5856- VII, від 21 лютого 2014 року №742-VII, від 02.06.2016 № 1401-VIII. Харків, 2018, 64 с.
4. Лазос Г.П. лист від 19.09.2013 р. № 2-6/273. Національна академія педагогічних наук України Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 «Про затвердження Програми соціально-психологічної реабілітації дітей, які перебувають у складних життєвих обставин. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
6. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: Методичний посібник / за заг. ред. З. Г. Кісарчук З.Г. Київ: ТОВ Вид-во «Логос». 207 с.

Кузьмін Віктор Володимирович

кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри «Соціальна робота та психологія»,
Національного університету «Запорізька політехніка»

Кузьміна Марія Олегівна

викладач кафедри «Соціальна робота та психологія»,
Національного університету «Запорізька політехніка»

Закревська Анжела Валеріївна

студентка 4 курсу,
спеціальність «231-Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»

ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАГНОСТУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СІРИТ В УМОВАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ЗВО

Термін «соціальна діагностика» набув поширення в кінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. На сьогодні соціальна діагностика – найважливіший напрям у соціології та технологіях соціальної роботи.

Діагностика – це загальний спосіб отримання вичерпної інформації про об'єкт чи процес, що вивчається. Значення діагностики в галузі соціальних відносин і процесів аналогічне «виявленню» характеру захворювання в медицині: якщо вчасно й правильно визначені ознаки та причини виникнення захворювання, то можна сподіватися на благополучний хід лікування й позитивні результати.

Соціальний діагноз передбачає збір інформації про клієнтів і умови їх життєдіяльності, визначення соціально-причинних зв'язків, породжених умовами життя клієнтів соціального обслуговування з метою розроблення програми соціальної допомоги. Соціальна діагностика є ланкою перетворювальної практики в циклі діагноз – прогноз – проект.

Нами здійснено вивчення процесу соціалізації сиріт в умовах ЗВО у чотири етапи:

Перший етап – теоретичний. Цей етап передбачав теоретичне ознайомлення з процесом соціалізації сиріт як об'єкта цього дослідження, постановку завдань діагностування, вибір більш прийнятних засобів і методів дослідження, визначення генеральної та вибіркової сукупності, підготовку інструментарію й розробку програми дослідження в цілому.

Другий етап – пілотажний. Пілотажне дослідження на базі Запорізького національного технічного університету проведено з метою перевірки його концепції, основної гіпотези, інструментарію; визначення надійності, достовірності отриманих даних, репрезентативності тощо.

Третій етап – польовий. Цей етап передбачав польове дослідження на базі ЗВО України різних профілів та різних регіонів.

Четвертий етап – завершальний. На цьому етапі проведено соціологічний аналіз та узагальнення емпіричного матеріалу [2].

Національні експерти із сирітства з Державного інституту проблем сім'ї та молоді, соціальні працівники різних організацій пропонують для розуміння клієнта й ситуації відносин, що склалися в його родині та найближчому оточенні, зібрати інформацію з такого кола питань:

- позитивні й негативні явища, які виникають у стосунках між людьми, що входять у найближче оточення (сім'я, інша група);
- проблеми цих людей;
- форми спілкування цих людей (ефективні чи ні, відкриті чи ні для нових партнерів тощо);
- особи з найближчого оточення, які приймають рішення, спрямованість цих рішень (позитивна чи негативна), процедури впровадження рішень у життя, їхній вплив на досягнення цілей соціальної роботи (сприятливий, індиферентний, такий, що гальмує);
- основні конфлікти стосовно клієнта в оточенні;
- цінності й норми оточення, способи забезпечення їх дотримання;
- соціокультурні взаємодії найближчого оточення із ширшими структурами суспільства, які справляють на нього вплив.

Як зазначають автори наукового видання «Особливості оцінювання потреб дітей-сиріт», розповіді дитини можуть бути неправдивими, вона може вигадувати, уникати відповідей на запитання. Тому оцінювання необхідно проводити комплексно за допомогою різних методів і протягом тривалого терміну. Так само важливу роль відіграє інформація про піклувальників (опікунів) та дотримання ними прав дитини. Дуже важливо, щоб фахівець, який здійснює оцінювання, володів базовими знаннями та практичними навичками роботи з дітьми «груп ризику», був природним і відкритим під час співбесіди з дитиною. Історично наука «соціологія» не завжди ґрунтується на кількісному дослідженні. Проте, кількісна оцінка відіграє дуже важливу роль, а в більшості випадків є основним джерелом для істориків та соціологів.

Таким чином, до соціологічного інструментарію було внесено комплекс запитань різнопланового характеру, які, на нашу думку, відображають загальну картину соціалізації сиріт в умовах ЗВО, включаючи вищенаведені рекомендації науковців та їх теоретичні викладки, які були виявлені нами в теоретичному розділі дисертації щодо особливостей сиріт як окремої специфічної соціальної групи у ЗВО [1]. Щодо практичної складової було враховано також думки прокурора Кіровоградського регіону О. Гардецького, який є активним та постійним захисником прав та інтересів сиріт у різних закладах.

Враховуючи вищезазначене, нами запропонована анкета, розроблена за вимогами соціологічних досліджень. Вона анонімна, містить 66 запитань, які було поділено на такі блоки:

- запитання для персоніфікації студента-сироти;
- запитання щодо навчання та виховання у ЗВО;
- запитання щодо стипендіального забезпечення та матеріальної підтримки;
- запитання щодо готовності до вступу в «доросле» життя.

На нашу думку, у разі перебування сироти в декількох формах виховання коефіцієнти соціалізаційної відповідності необхідно додавати. Таким чином, ми пропонуємо отримувати сумарні коефіцієнти негативного соціалізаційного досвіду, які, на наш погляд, можна враховувати під час аналізу даних у межах цього дослідження. Отримані коефіцієнти негативного соціалізаційного досвіду згрупуємо за наборами значень: від 1 до 5 і від 6 до 16 пунктів, що буде визначати більш позитивний і більш негативний соціальний досвід. Тобто, чим вищий показник коефіцієнта негативного соціалізаційного досвіду, тим у більшій кількості форм утримання перебувала особа. Наприклад, респондент перебував у таких закладах: сім'я батьків-інтернат-сім'я піклувальників-ПТУ-ЗВО [3].

Враховуючи специфіку навчання сиріт у ЗВО за основні також узяті наступні параметри: вік вступу на перший курс; вік надання соціального статусу; стать; курс навчання; параметри, який визначив ЗВО для вступу; територіальне розташування ЗВО; зв'язки із друзями з попередніх місць навчання (перебування); конфліктологічні взаємодії студентів-сиріт з основними агентами їх соціалізації; перебування у шлюбі; плани створення власної сім'ї; стан здоров'я; успішність у навчанні; джерела доходів; частота

спілкування з куратором групи; плани на проживання після завершення ЗВО; готовність виходу на сучасний ринок праці.

Зазначені параметри соціального діагностування пропонується використати для отримання соціологічної характеристики проблем студентів-сиріт сформованої на основі соціологічного виміру проблем студентів-сиріт в українських реаліях.

Бібліографічні посилання:

1. Гардецький О.І Знову діти-сироти. Вісник прокуратури. 2006. № 4. С. 46–51
2. Модель соціальної підтримки молоді з уразливих соціальних груп : метод. посіб. з надання послуг молоді. Київ: Грандіс-Груп, 2006. Ч. 1. 10 с.
3. Панок В.Г. Основи практичної психології: підручник для студ. вищ. навч. закладів / В.Г. Панок, Т.М. Титаренко, Н.В. Челелева та ін. 2-ге вид., стер. Київ: Либідь, 2001. 536 с.

Мінза Ольга Сергіївна

Магістрантка спеціальності
«231 Соціальна робота»
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Попович Василь Михайлович

доктор філософських наук, професор
зав. кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету
«Запорізька політехніка»

НАПРЯМКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ (ВПО) У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ

На формування моделі сучасної соціальної роботи в Україні впливає багато чинників, але, на нашу думку, найбільш впливовішими сьогодні є: по-перше, військова агресія з боку росії сприяла появі великої кількості нових вразливих верств населення, які потребують соціальної та психологічної допомоги з боку соціальних служб – учасників бойових дій, вимушених переселенців тощо, і, по-друге, процеси децентралізації, що вимагає модернізацію системи надання соціальних послуг на рівні об'єднаних територіальних громад (ОТГ), включаючи соціальну підтримку внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючих громадах.

24 лютого 2022 року повномасштабний збройний напад РФ на Україну позначився і на функціонуванні сфери соціального захисту населення, мобілізувавши ресурсний потенціал системи соціальної роботи і соціального обслуговування і переформатувавши пріоритети надання соціальної допомоги і соціальних послуг, а Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [2] актуалізував потребу у формуванні ефективної моделі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах особливого періоду і воєнного стану.

Внутрішньо переміщені особи – особи, змушені раптово тікати зі своїх будинків у великих кількостях в результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і знаходяться на території власної країни [1].

Психологічними наслідками бойових дій чи перебування в окупації є їхній вплив на різні рівні психічного функціонування – емоційний стан, поведінку, взаємовідносини. Вони можуть бути пов'язані з: 1) проблемами, що існували раніше (психічні розлади, зловживання алкоголем або іншими хімічними речовинами); 2) проблемами, які виникли внаслідок дії цих факторів (непатологічний дистрес, психічні розлади: депресія, ПТСР, тривожні розлади, розлади адаптації); 3) проблемами, що виникли внаслідок надання гуманітарної допомоги (наприклад, через нестачу інформації про можливість отримати ту чи іншу допомогу тощо).

Соціальні наслідки можуть стосуватися: 1) проблем, що існували раніше (бідність, належність до соціальних груп, які зазнають стигми та дискримінації в суспільстві); 2) проблем, які виникли внаслідок дії цих факторів (руйнування сімейних зв'язків, порушення соціальних мереж, знищення структури та ресурсів громади, зниження рівня

довіри, збільшення проявів тендерно зумовленого насильства тощо); 3) проблем, що виникли внаслідок надання гуманітарної допомоги (руйнування традиційних механізмів підтримки, зневіра в чесності та відкритості організацій, які надають допомогу).

Розвиток соціальної роботи в громаді дозволить підвищити здатність членів територіальної громади до самоорганізації, що сприятиме формуванню включення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в життя приймаючої територіальної громади, їх соціальну адаптацію, реабілітацію і соціалізацію.

Серед ключових завдань адаптації ВПО в приймаючих громадах на перших позиціях перебувають, безумовно, соціально-економічні, які сформують позитивний мотив як до участі в суспільно-політичному житті, так і до повернення на місце постійного проживання. Тому пріоритетними напрямками адаптації ВПО є відновлення соціального статусу і формування установок щодо пристосування до нових умов, повернення до нормальної життєдіяльності, подолання психофізіологічних травм, стресового стану, соціальної апатії, втрати віри у майбутнє та позитивне сприйняття дійсності й формування активної життєвої позиції. Також важливим завданням програми є поєднання інтересів ВПО та інтересів розвитку громад, до яких вони інтегруються або повертаються.

На рис. 1 представлено основні напрямки соціальної роботи і надання соціальних послуг ВПО у приймаючих громадах (за результатами контент-аналізу відповідей експертів).

Рис. 1. Напрямки соціальної роботи і надання соціальних послуг ВПО у приймаючих громадах

Таким чином, виокремлено основні напрямки соціальної роботи з ВПО у приймаючих громадах (подано за показником значимості): надання тимчасового житла і створення умов для проживання; сприяння адаптації ВПО до нового місця проживання; організація гуманітарної допомоги (одяг, продукти побуту і харчування тощо); надання адміністративних послуг ВПО (соціальні виплати, пенсії тощо); створення можливостей працевлаштування ВПО, медико-соціальний супровід ВПО; освітні послуги (оформлення дітей в освітні заклади, організація дистанційного навчання); психологічна підтримка і допомога (консультації, тренінги, навчання); координація взаємодії органів місцевого самоврядування громади, органів державної влади, громадськими організаціями і підприємствами на території громади в організації соціальної підтримки ВПО; соціальна робота з місцевими жителями територіальної громади (лекції, навчання, роз'яснювальна робота).

Бібліографічні посилання:

1. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 216 с.
2. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

Мудрик Алла Богданівна

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри загальної та клінічної психології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРОКРАСТИНАЦІЇ В ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ СТРЕСОСТІЙКОСТІ

Термін «прокрастинація» (латин. pro – попереду і crastinus – завтрашній; англ. – procrastination) означає відкладання запланованих дій на потім. Уперше в психологічну практику термін «прокрастинація» увів П. Рінгенбах у 1992 р., означивши його у книзі «Прокрастинація в житті людини» [1].

Прокрастинація – явище нормативне, може виникати час від часу в кожній людині, однак загрозу становить ситуація, коли прокрастинація стає звичним робочим станом людини. Сучасні дослідження науковців підтверджують, що явище прокрастинації призводить до вкрай негативних наслідків: виникає стрес, почуття провини, жаль за втраченими можливостями, зниження ефективності й продуктивності діяльності, виникнення міжособистісних конфліктів, незадоволення оточенням [1].

Аналіз зарубіжної та вітчизняної наукової літератури, яка стосується стресу та стійкості особистості до цього психологічного явища, дав нам змогу визначити, що стресостійкість – це системна динамічна властивість особистості, яка визначає її здатність протистояти стресорному впливу та адекватно емоційно реагувати на більшість стресогенних ситуацій, активно їх змінювати чи пристосовуватись до них без шкоди для свого здоров'я та зберегти ефективність виконуваної діяльності [2].

З метою вивчення психологічних особливостей прояву прокрастинації в осіб з різним рівнем стресостійкості ми використовували такі діагностичні методики: «Шкала прокрастинації» К. Лея, методика «Незакінчені речення» в модифікації Д. Богданової та С. Посохової. тест самооцінки стресостійкості (авт. С. Коухен і Г. Вілліансон, адапт. Ю. Щербатих).

Емпірико-діагностичне дослідження проводилось на базі Волинського обласного спортивного клубу «Магістр». У дослідженні взяли участь 68 осіб, з них 34 особи займаються таким видом спорту як рукопашний бій (стаж занять цим видом спорту становить від 3 до 14 років) (означимо цю вибірку як Група А) та 34 особи, які не займаються будь яким видом спорту (означимо цю вибірку як Група Б). Вікові показники варіювали від 16 до 21 років. Середній вік досліджуваних склав 18 років. Усі досліджувані юнаки.

Отримані результати згідно методики «Шкала прокрастинації» К. Лея представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Відсотковий розподіл виявленого рівня прокрастинації			
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Група А	14%	28%	68%
Група Б	54%	20%	26%

Виходячи з отриманих результатів можна зробити такі висновки: виявлено низький рівень прояву прокрастинації у 68% респондентів групи А та у 26% опитаних групи Б. Це свідчить про те, що досліджувані схильні продумувати способи своїх дій і поведінки для досягнення намічених цілей, вони більш самостійні, гнучко адаптуються в нових обставинах і стійкі в ситуації перешкод, схильні до адекватної самооцінки та успіху у досягненні результатів у будь-якій діяльності.

У 20% респондентів групи А та у 28% досліджуваних групи Б виявлено середній рівень прояву прокрастинації. Таким чином, можемо зазначити, що прокрастинація є для них є нормальним робочим станом, в якому вони проводять значну частину часу, у більшості випадках відкладають все важливе «на потім», а коли виявляється, що всі терміни вже минули, або просто відмовляються від запланованого, або намагаються зробити все відкладене за нереально короткий проміжок часу. У результаті справи не виконуються або виконуються неякісно, з запізненням і не в повному обсязі.

Високий рівень прокрастинації виявлено у 14% опитаних групи А та у 54% досліджуваних групи Б, що свідчить про те, що вони постійно відкладають усе «на потім», та роблять справи навіть термінові в останню хвилину. Вони вважають, що їм це не заважає, а навпаки допомагає, та збільшує кількість вільного часу для відпочинку.

Причини лінії (прокрастинації) дала змогу виявити методика «Незакінчені речення» в модифікації Д. Богданової та С. Посохової. Причини пояснюються наступним чином: 1) перепона до реалізації наміченого, відкладання «на потім», невиконання завдань пояснюється особливістю стану (втома, бажання відпочити, сонливість, немає настрою, погане самопочуття, нудьга тощо) – 74% вибірки групи А та 38% досліджуваних групи Б; 2) дефіцит можливостей (немає посидючості, не вмю, немає часу, складне завдання, інші проблеми, які відволікають) – 14% вибірки групи А та 26% досліджуваних групи Б; 3) відсутність інтересу до виконання завдання – 12% досліджуваних групи А та 36% респондентів групи Б.

Особливості стресостійкості респондентів було досліджено за допомогою тесту самооцінки стресостійкості (авт. С. Коухен і Г. Вілліансон, адапт. Ю. Щербатих). Отримані результати представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Відсотковий розподіл виявленого рівня стресостійкості			
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Група А	62%	23,5%	14,5%
Група Б	41%	26,5%	32,5%

Отже, високий рівень стресостійкості було виявлено у 62% респондентів групи А та 41% вибірки групи Б. це свідчить про те, що дані особи оптимістично налаштовані щодо власного успіху, адекватно усвідомлюють, аналізують та оцінюють свої сильні та слабкі сторони, здатні передбачити враження, яке справляють на оточуючих, рефлексують, що власні рішення та відповідна їм поведінка є основною причиною результатів їхньої діяльності; виявляють позитивне ставлення до людей, обставин та подій, контролюють свої емоційні прояви, у стресових ситуаціях виявляють емоційну врівноваженість, стійкість, зібраність, у них не прослідковуються такі негативні емоційні реакції як роздратування, паніка та гнів, вони позитивно емоційно налаштовані для того, щоб самостійно ставити перед собою доцільні завдання та докладати достатньо зусиль для їхнього успішного виконання; у напружених ситуаціях проявляють витримку і терпіння, у спілкуванні виявляють гнучкість; у конфліктних ситуаціях, завдяки вмінню вчасно та адекватно реагувати на зміни ситуації, здатні підлаштовуватися до емоційного стану і комунікативних особливостей інших.

Середній рівень стресостійкості виявлено у 23,5% вибірки групи А та у 26,5% досліджуваних групи Б. У більшості випадків респонденти налаштовані оптимістично, але, якщо ситуація зовсім нова або суттєво складна, можуть схилитися до песимістичного

прогнозу, як правило, адекватно аналізують та дають правильну оцінку результатам своєї діяльності, проте не завжди повною мірою усвідомлюють власні переваги, недоліки, особистісні якості інших, зазвичай беруть відповідальність за свої рішення, дії та вчинки, але у стресових ситуаціях можуть пояснювати їх причини незалежними від них зовнішніми факторами або діяльністю інших; зазвичай здатні регулювати власні емоційні прояви, у випадку хвилювання все ж можуть самостійно цю тривогу подолати, позитивно емоційно налаштовані на успіх щодо завдань помірної складності, втім намагаються уникати складних завдань; у спілкуванні зважають на форми вияву вчинків та поведінку більшості оточуючих, інколи намагаються під них підлаштуватися, при виникненні конфлікту часто поступаються своїми інтересами заради збереження добрих взаємин.

Низький рівень стресостійкості виявлено у 14,5% вибірки групи А і 32,5% респондентів групи Б. Ці особи песимістично налаштовані щодо майбутнього, рідко здатні повною мірою здійснити рефлексивний аналіз себе та інших, що спричинює суперечливість, яка проявляється у не виправданому переоцінюванні себе та оточуючих, або ж призводить до значного недооцінювання власної особистості, володіють обмеженим вмінням конструктивно аналізувати причинно-наслідкові зв'язки подій, схильні звинувачувати у власних невдачах інших або ж зовнішні обставини; елементарно усвідомлюють перебіг власних емоцій, при втраті емоційної рівноваги, їм потрібно багато часу для її відновлення, часто хвилюються з різних причин, соромляться, лякаються; у спілкуванні поведуться щиро та безпосередньо, проте не намагаються підлаштуватись до емоційного стану, стилю поведінки співбесідника, що може спричинювати конфліктні ситуації, під час яких можуть поводити себе агресивно.

Провівши емпіричне дослідження, можемо зазначити, що для осіб, що мають високий рівень стресостійкості притаманним є низький рівень прокрастинації, і навпаки, особи, що мають низький рівень стресостійкості схильні до прокрастинації. Порівнюючи результати за методикою «Шкала прокрастинації» та тесту самооцінки стресостійкості між «спортсменами» і «не спортсменами» ми спостерігаємо, що у більшій мірі до прокрастинації та низького рівня стресостійкості схильні саме особи, які не займаються жодним видом спорту. Особи, що займаються спортом мають високий рівень розвитку такої якості як стресостійкість та низький рівень розвитку прокрастинації. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної проблеми. Отримані результати доводять необхідність подальшого вивчення означеної проблематики.

Бібліографічні посилання:

1. А. Земба, А. Мудрик. Психологічні особливості прояву прокрастинації у спортсменів. Матеріали V Международной научно-практической конференции «PRIORITY DIRECTIONS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT», 24-26 января 2021 года Киев, Украина. (The 5 th International scientific and practical conference —Priority directions of science and technology developmentI (January 24-26, 2021), Kyiv, Ukraine. 2021.). С. 1021-1028.
2. Тептюк Ю. О. Психологічні умови розвитку стресостійкості у соціальних працівників різних вікових категорій: дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2021. 26 с.

Назаренко Ірина Вадимівна

здобувачка вищої освіти (бакалаврського)
рівня гр.Б-ПС-841 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

ПСИХОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЖИМІВ ПРАЦІ ТА ВІДПОЧИНКУ СТУДЕНТІВ В УНІВЕРСИТЕТІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження в тому, що питання організації діяльності студентів університету внутрішніх справ розглянуто вперше і на сьогодні не має остаточного вирішення з точки зору режимів праці та відпочинку.

Об'єкт дослідження: теоретичні та методичні аспекти діагностики режимів праці та відпочинку студентів університету внутрішніх справ

Предмет дослідження: психодіагностичний інструментарій збалансованості режимів праці та відпочинку студентів.

Метою дослідження стало теоретико-методологічне обґрунтування підходу до дослідження режимів праці та відпочинку студентів університету внутрішніх справ шляхом дослідження зв'язку між режимами праці та відпочинку.

Відповідно до мети були поставлені наступні завдання:

1. Дослідити визначення у науковій літературі психологічних особливостей режимів праці та відпочинку студентів університету внутрішніх справ.

2. Визначити психологічні компоненти та явища, що заважають комфортному навчанню.

3. Розглянути особливості перетину режимів праці та відпочинку.

Гіпотеза полягає у припущенні існування зв'язку між режимом відпочинку та режимом праці у студентів.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що дані, отримані у результаті дослідження доповнюють уявлення про стан студента під час навчання; визначені методологічні підстави розробки комплексного дослідження психологічних особливостей режимів праці та відпочинку студентів; проаналізовано зв'язок між режимами праці та відпочинку під час навчання студентів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що розроблений комплекс діагностичних методик може бути застосований у дослідницькій практиці з метою виявлення зв'язку між режимами праці та відпочинку студентів; результати дослідження за допомогою діагностичного комплексу можуть бути використані у корекції режиму студента задля покращення умов та результатів навчання.

Правильно вчитися також потрібно вчитися! Важливим елементом в навчанні є розпорядок дня, а особливо здоровий сон. Без відпочинку не буде якісної роботи, тому раз у півгодини-годину потрібно давати собі перерву, тому що інакше людський мозок перестане концентруватися на матеріалах та буде працювати на «автопілоті». Особливо це має значення у час підготовки до екзаменів. Турбота про своє тіло та мозок дасть людині максимальну продуктивність.

Багато студентів зовсім не притримуються загальноприйнятим порадам до навчання та виходять на чистій мотивації, але це не є здоровим навчанням. Це може призвести до серйозних наслідків, таких як вигорання ще на етапі навчання. Через ці причини велика кількість студентів зовсім кидають своє навчання у вищих закладах. Стрес, страх перед майбутнім, відповідальність перед очікуваннями рідних, невдачі – це все призводить до негативних відчуттів у студентів. У деяких країнах навчання є основною якістю для забезпечення себе. Тому великі вимоги у комплекті із відсутністю турботи до себе штовхають студентів навіть на самогубство. Я вважаю, що це відбувається через завищену важливість навчання у житті студентів на той період життя, в якому вони знаходяться, тому глибоке відчуття безпомічності буквально з'їдає дитину. А на період навчання вона має контроль, часто, тільки над своїм життям та турботою про своє тіло. Саме через бажання хоч щось контролювати студенти та учні прибігають до аутоагресії, розвиваються психічні розлади пов'язані з харчуванням та не тільки.

Я вважаю, що гіпотеза має бути доказана, бо на мій погляд, без хорошого відпочинку не буде продуктивної роботи. Щоб запобігти негативним наслідкам пов'язаним із навчанням та станом психічного, фізичного здоров'я студента або учня, треба триматися загальноприйнятим порадам щодо правильного навчання.

ТИПОЛОГІЯ ПРОЯВУ ДЕЗАДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ – ВИХОВАНЦІВ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

Одним із напрямів діяльності практичного психолога в початковому закладі інтернатного типу є діагностика дезадаптивної поведінки вихованців шкіл-інтернатів. Порушення психологічної і соціальної адаптації – типова психологічна проблема вихованців інтернатних закладів і представляє собою різноманітні симптомокомплекси, які за структурою представляють собою порушення в пізнавальній (інтелектуальній), емоційно-вольовій і міжособистісній (в сфері спілкування і взаємодії з оточенням) сферах.

Сучасні дослідники (М.Безруких, С.Єфімова, Г.Аракелов, В.Гур'єва, Н.Максимова, Н.Лусканова, І.Коробейников, О.Матвеева) характерними особливостями дезадаптованих дітей називають: недостатню сформованість пізнавальної потреби, навичок навчальної діяльності, навичок спілкування, гіперактивність або гіпоактивність, депресивність, високий рівень тривожності, низький рівень самооцінки, невпевненість в собі, неадекватність реагування, несформованість орієнтовного компонента діяльності, що призводить до їх нездатності адекватно аналізувати ситуацію, прогнозувати її можливий розвиток, а також формувати модель майбутнього. Для більшості дезадаптованих дітей характерне недорозвинення мови, що пов'язано з несформованістю в них навичок спілкування, а також з недорозвиненням окремих структур головного мозку і периферичних рухових актів. Важливою особливістю є також несформованість у таких дітей соціальних норм, необхідних для успішної навчальної діяльності [1; 2].

Важлива роль в організації діагностично-корекційної роботи з дезадаптованими дітьми (ускладнення в пізнавальній сфері, труднощі у навчанні, емоційна дезадаптація) вихованців інтернатних закладів належить практичному психологу. Саме він проводить, насамперед, психологічну діагностику інтелектуального і особистісного розвитку дітей і, виходячи з її результатів, стає консультантом педагога і вихователя щодо побудови програми індивідуально спрямованої корекційно-розвивальної роботи з кожною дитиною, нарешті, – він здійснює окремі форми корекційної роботи з дітьми. Крім різнобічного психодіагностичного вивчення дитини, психолог у разі потреби порушує питання про обстеження її в психолого-медико-педагогічній консультації та встановлює контакт з цією установою.

Успішність психокорекції дезадаптивної поведінки дітей залежить від того, наскільки тісно вона пов'язана з діагностикою і є її безпосереднім продовженням. Тому й говорять про діагностико-корекційну систему як єдине ціле. Завдання діагностики – виявлення загальних, типових та індивідуальних особливостей дітей з проявами дезадаптивної поведінки, з метою врахування їх у педагогічному процесі. Без такої діагностичної основи корекція навчання дітей і проявів емоційної дезадаптації неприпустима і не може бути успішною.

В дослідженні прийняли участь учні 1-3 х класів школи-інтернату в Запорізькій області. За зверненням вчителів і вихователів було виділено 9 учнів (6 хлопчиків і 3 дівчаток), які потребували діагностики шкільної дезадаптованості та психокорекційної роботи з ними практичного психолога. Методами психодіагностичного обстеження виступили: 1) Тест інтелекту Векслера; 2) Методика «Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Йєрасика»; 3) Карта спостереження Д.Скотта; 4) Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса; 5) Проективний тест «Неіснуюча тварина».

Підсумовуючи результати діагностичного етапу психокорекційної роботи з дезадаптованою поведінкою дітей молодшого шкільного віку, було виділено три типи прояву дезадаптації.

1. Агресивно-захисний, гіперактивний тип дезадаптивної поведінки. Серед проявів поведінки відзначаються: конфліктність з однолітками і дорослими, асоціальність і некерваність поведінки, недотримання соціальних норм, гіперактивність, підвищена збуджуваність, невгамовність. Основними факторами шкільної тривожності є проблематичні стосунки з вчителями (емоції страху і тривоги), які проявляються у вигляді

агресивних реакцій, неповаги, грубості, а також опасання не відповідати очікуванням інших (з позицій власних уявлень про повагу і норми соціального поведіння, особливого серед однолітків). Серед особливостей емоційно-вольової сфери особистості найбільш виділяються агресивність і конфліктність, імпульсивність та енергійність в поведінці, висока самооцінка, невдоволення визнанням з боку оточення, демонстративність, конформність і залежність від оточення (особливо від однолітків). Низький рівень шкільної неспішності виступає як вторинний фактор дезадаптації і є наслідком емоційних і міжособистісних проблем дитини, які потребують підвищеної уваги.

2. Агресивно-захисний, пасивно-протестний тип дезадаптивної поведінки. Основні прояви поведінки: ухід в себе, замкненість, неконтактність, наявність реакцій гніву та агресії по відношенню до дорослих, конфліктність з однолітками як захисна реакція, емоційна напруга і фрустрація, інтрапунитивний стиль реакції в конфліктних ситуаціях. Основними факторами шкільної тривожності виступають: негативний емоційний фон соціальних контактів (як видно з конкретизації запиту, основними стресогенними факторами є негаразди в міжособистісних); проблемні відносини з вчителем, на якого проецируються негативні стосунки із дорослими. Емоційний стресовий фон позначається і в процесі самореалізації – фруструється потреба в досягненні успіху. Емоційний стан дітей цієї групи дезадаптації проявляється через невпевненість у собі, нерішучість, низьку самооцінку, агресивність, тривожність, відчуття загрози, що провокує захисну поведінку у вигляді реакцій гніву і агресії. Зниження рівня шкільної успішності цих дітей є наслідком емоційної дезадаптації і складної ситуації в їх минулих родин.

3. Тривожно-депресивний тип дезадаптивної поведінки. Основні поведінкові прояви: недовіра до нових людей (особливо дорослих), депресивність, ухід в себе, замкненість в світі внутрішніх переживань, тривожність у стосунках з однолітками, емоційна напруга, невротичні симптоми (заїкання у хлопчика). Показник загальної тривожності в школі для цих дітей найбільший у вибірці. Провідними факторами шкільної тривожності є: переживання соціального стресу, страх у самовираженні і самореалізації, опасання щодо реакцій вчителя, низький фізіологічний спротив стресу, що обумовлює астенізацію організму і психіки дитини. Відповідно цього емоційний стан цих дітей характеризується такими особливостями як: невпевненість у собі, низька самооцінка, нерішучість, підвищений рівень тривожності, недовіра до оточення, відчуття загрози, конформність, шизоїдність, ухід в себе. Незважаючи на рівень інтелектуального розвитку дітей в межах статистичної норми, вони потребують корекційно-розвивальної роботи з операційною сферою мислення і сприйняття.

Бібліографічні посилання:

1. Яцула М. С. Проблеми діагностики та корекції шкільної дезадаптації у дітей молодшого шкільного віку. Проблеми клінічної педіатрії. – 2013. – №. 4. – С. 17-21.
2. Кабанцева А. В. Комплексна медико-психологічна допомога дітям в умовах соціально-психологічного напруження. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – 2017. – №. 5 (2). – С. 175-180.

Солдатова Роксана Миколаївна

здобувачка вищої освіти (бакалаврського)
рівня гр.Б-ПС-841 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

ОСОБЛИВОСТІ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА АДАПТАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Емоції – особливий клас суб'єктивних психологічних станів, що відображаються у формі безпосередніх переживань, відчутті приємного чи неприємного, ставлення людини до

світу та людей, процес та результати її практичної діяльності, які постійно перебувають у сфері вивчення та дослідження.

Науковці Березін Ф., Максименко С. [3], стверджують, що починаючи з раннього віку у дітей з'являється чимало емоцій, які дають можливість їм переживати радість, гнів, сором, страх, тривогу, довіру, розчарування, задоволення, гордість тощо.

У дитини молодшого шкільного віку маєтись певний досвід невдач або навпаки, успіхів, який призводить до формування стійких психологічних комплексів – почуття неповноцінності, ображеності або ж почуття власної самоідентичності.

Негативні емоції – це емоції, засновані на неприємних суб'єктивних переживаннях, які запускають механізм адаптивної поведінки, спрямований на усунення причини як фізичної, так і психологічної небезпеки.

У чималій кількості дітей констатують такі негативні емоції та стани, як: страх, апатія, нудьга, підвищена збудливість, роздратованість; ситуації неуспіху, що викликаються авторитарністю та звинуваченнями батьків, педагогів; емоційний дискомфорт дитячо-батьківських та сімейних стосунків, постійні мікротравми, що призводить до порушення психічного здоров'я; невпевненість в собі, вплив середовища школи на негативні переживання школярів [1, 3].

Молодший шкільний вік характеризується розвитком важливих психічних процесів: сприйняття, мислення, розвиток та формування мови, уваги, пам'яті, які починають набувати опосередкований характер, стають усвідомленими та вільними.

Досліджуючи емоційну сферу дітей молодшого шкільного віку, можна дійти висновку, що виникнення негативних переживань тісно пов'язано з конкретними ситуаціями, в яких опиняються школяри.

Найголовніше у навчальній діяльності молодшого школяра – це поява ставлення до себе як до суб'єкта учбової діяльності, яке включає:

1. по-перше, раціональне ставлення до себе як до суб'єкта учбової діяльності;
2. по-друге, емоційно ціннісне ставлення до себе (переживання та оцінка власної значущості як суб'єкта навчання, що утворює рефлексивне «Я» учня);
3. по-третє, діяльнісне «Я», що здійснює контролюючі та регуляторні дії на всіх етапах учбової діяльності [3, с.111].

Проаналізувавши наукові роботи дослідників [1, 2, 3, 4] щодо даної проблематики, можливо надати характеристику емоційної сфери молодших школярів, а саме:

1. легка чуйність на події, що відбуваються, забарвленість сприйняття та уяви розумової чи фізичної діяльності емоціями;
2. щирість та відвертість вираження своїх переживань – радості, смутку, страху, задоволення або незадоволення;
3. готовність до афекту страху; в процесі навчальної діяльності дитина переживає страх як передчуття неприємностей, невдач, невпевненості у своїх силах, неможливістю впоратися із завданням; школяр відчуває загрозу свого статусу в класі чи сім'ї;
4. велика емоційна нестійкість, часта зміна настрою, схильність до короткочасних та бурхливих афектів;
5. емоціогенними факторами для молодших школярів є не тільки ігри та спілкування з однолітками, але й успіхи в навчанні, оцінка цих успіхів вчителем та однокласниками;
6. свої та чужі емоції, почуття слабо усвідомлюються й розуміються; міміка інших сприймається часто невірно, так само як і тлумачення вираження почуттів оточуючими, що призводить до неадекватних реакцій у відповідь молодших школярів. Виняток становлять базові емоції страху та радості, стосовно яких у дітей цього віку вже є чіткі уявлення, які вони можуть висловити вербально, називаючи п'ять синонімічних слів, що позначають ці емоції [2, с. 67].

Як позитивні так й негативні емоції учнів молодших класів виникають на фоні певних факторів. Традиційно виділяються три групи факторів, що призводять до виникнення емоційних порушень у дітей: біологічні, психологічні та соціально-психологічні.

Шкільна діяльність потребує певної адаптації від учня. Шкільна адаптація – це перебудова пізнавальної, мотиваційної та емоційно-вольової сфер дитини при переході до систематичного організованого шкільного навчання. Можливо виділити три рівні адаптації школяра, а саме:

- високий рівень адаптації: ставлення до школи позитивне, навчальний матеріал освоюється відносно легко, на уроках уважний та старанний, охоче бере участь у громадській роботі, в групі однолітків має високий соціальний статус;

– середній рівень адаптації: учень позитивно ставиться до школи, навчальний матеріал засвоюється, якщо він підноситься докладно та наочно, самостійно вирішує типові завдання, доручення виконує добре, але при здушенні контролю з боку дорослого, увага зосереджена, якщо виконує цікаву справу, сумлінно виконує громадські доручення, має багато друзів серед однокласників;

– низький рівень адаптації: ставлення дитини до навчання у школі негативне, переважає знижений фон настрою, часті скарги на здоров'я, порушує дисципліну, на слабкому рівні самостійно виконує завдання, в класі не має друзів, навчальний матеріал засвоюється уривками.

Таким чином, основними чинниками виникнення негативних емоцій молодших школярів є : психофізіологічні та індивідуальні особливості учня [4, с. 230].

Характерними рисами, що визначають негативні емоції молодших школярів у непередбачуваних ситуаціях є: недовірливість, замкнутість, психологічна нестабільність, залежність, тривожна недовірливість, взаємодія дитини із батьками та вчителем, з однолітками, від яких залежить емоційне благополуччя.

Бібліографічні посилання:

1. Дусаविцкий А.К. Зависимость между интересом и тревожностью в учебной деятельности младших школьников. Вопросы психологии. Киев. – 1982. №3. С. 56-61.
2. Комплекс психолого-методичних порад батькам та педагогічним працівникам, які виховують гіперактивну дитину з синдромом дефіциту уваги: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 053 Психологія. – Мелітополь, 2019. 67 с.
3. Максименко С. Адаптація дитини до школи. Київ: Мікрос - СВС, 2003. 111 с.
4. Матвієнко О.В. Основи виховання моралі у молодших школярів. Київ: «Стилос», 1999. 230 с.

Сорокіна Юлія Олексіївна

здобувачка вищої освіти (бакалаврського)
рівня гр.Б-ПС-841 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Суспільство визначає поведінку людини. Таким чином, встановлення кордонів нормальної поведінки вимагає не лише біологічних, а й соціальних критеріїв, оскільки вони є основним засобом регулювання поведінки індивіда.

Девіантна поведінка – це система дій, що суперечить прийнятим у суспільстві нормам і виявляється у вчинках, у яких реалізуються внутрішні імпульси людини. Це можуть бути практичні дії (фактичні порушення поведінки) або висловлювання, судження (словесні помилки).

Кримінальні правопорушення лежать в основі кожного прояву девіантної поведінки. Правопорушенням є недотримання етичних принципів, встановлених законами та іншими нормативними актами. Це недотримання морально-правових норм, вимог етичних настанов.

Оцінка ступеня соціального неблагополуччя дітей визначається як один із факторів соціально-патологічного стану соціального середовища. У нашому суспільстві дітей взагалі не вважають злочинцями. Але останнім часом цей стереотип різко змінився [2, с. 44]. Останнім часом у кримінальному світі відбулося значне «обновлення». Злочинці неповнолітнього віку відрізняються не лише крадіжками та хуліганством, а й жорстокими вбивствами. Соціологічні дослідження свідчать про те, що 14-15 років, коли світогляд ще не сформований, найбільш вразливі до різного роду відхилень, а молодь більш залежна від впливу оточуючих, і особливо від оточення того ж віку.

Поняття «шкідливі звички», відоме в педагогіці, як паління, наклеп, зловживання алкоголем тощо, оскільки вивчається як стереотипна поведінка неповнолітніх. Зазвичай однією з причин такої поведінки виступають дефекти в процесі соціалізації.

Найважливішим фактором дитячої патології вважається збільшення кількості дітей-сиріт, і особливо соціальних сиріт, тобто дітей, які по певним причинам позбавлені батьківського піклування [1, с. 79]. Суспільне сирітство – це проблема, що відображає загальні умови життя населення, добробут і неорганізованість суспільства. Це питання тісно пов'язане зі ставленням суспільства до дітей, сім'ї та роллю інститутів соціалізації.

Для дитини найближчим соціальним оточенням є сім'я, найважливіший соціальний інститут із давніми нормами та традиціями, тому вона особливо чутлива до радикальних перетворювальних змін на державному рівні, оскільки їх наслідки безпосередньо впливають на рівень та якість сімейного життя, педагогічну функцію, стабільність і добробут сімейних стосунків [1, с. 116]. Для соціальної дезорганізації сім'ї характерні такі кризові явища, як підвищення кількості розлучень, збільшення кількості молодих матерів, внутрішньосімейні конфлікти, емоційне відчуження членів сім'ї, збільшення кількості позашлюбних дітей.

Насьогодні діти є фінансовим тягарем для більшості українських сімей. Бідність родини стала соціальним явищем. Тому, приниження, агресія, насильство, злочинність починають поширюватися. Порушення прав дитини відбуваються переважно в сім'ї; але не менш вражають злочини, які вчиняють батьки проти своїх дітей: дітей виганяють з дому, продають, змушують жебракувати, переконують вживати алкоголь, наркотики, секс, втягуються у злочинні схеми тощо. Справжня проблема полягає в тому, що діти в антисоціальних сім'ях оволодівають «соціально неприйнятними стандартами». Порушення соціальної функції сім'ї ускладнює або погіршує відносини дитини з іншими суспільними інститутами, дитина не засвоює соціальні ролі, необхідні для відповідного сприйняття соціальної реальності та успішної самоактуалізації. Крім байдужих сімей, до групи ризику можуть входити неблагополучні, багатодітні та батьки-одиначки.

Крім того, слід підкреслити, що школа, як формальний засіб соціалізації, має виконувати не лише функцію передачі знань, а й здійснювати громадський контроль за дітьми, допомагати батькам у їх вихованні. Проте підготовка до незалежного життя в сучасному навколишньому середовищі стає дедалі коштовною. Зміна соціального статусу школи, яка фактично скасувала її педагогічні функції для дітей, залишила соціальних сиріт у безвихідному становищі – вони в основному самотні.

Отже, певні об'єктивні умови та причини, а також суб'єктивні припущення сприяють виникненню девіантної поведінки у молодих людей. Об'єктивними причинами їх виникнення є недоліки сімейного, шкільного та соціального виховання, а також суб'єктивні умови, індивідуальні особливості молоді та її взаємодія із суспільним середовищем.

Все це пояснює зростання злочинності серед неповнолітніх, де ризик зростає в середовищі молоді, що постійно диференціюється: в асоціальних сім'ях, групах наркозалежних груп, групах з антикримінальними асоціальними зв'язками тощо. Необхідно шукати ефективні та відповідні форми профілактики та попередження девіантної поведінки молоді, пов'язаної з недоліками соціальних інститутів; варто розробити та впровадити комплекси соціально-правових та економічних заходів на суспільному рівні.

Бібліографічні посилання:

1. Терновець О. М. Соціальне сирітство як предмет міждисциплінарного дослідження. Київ – Вісник. – 2012. – С. 51.
2. Іванов В. Н. Девіантна поведінка серед молоді: причини і масштаби. Соціально-політичний журнал. 2006. № 3. С. 43–49.

Стеценко Світлана Петрівна

фахівець відділення
психологічного забезпечення
відділу кадрового забезпечення
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Полюх Вікторія Валеріївна

здобувачка вищої освіти (бакалаврського)
рівня гр.Б-ПС-841 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

РОБОТА З ОСОБАМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СТАНІ ПАНІЧНОЇ АТАКИ

Анотація: розглянуто особливості роботи з особами, які перебувають у стані панічної атаки, визначено методи допомоги особі під час панічної атаки.

Ключові слова: панічна атака, панічний розлад, симптоми панічної атаки, тривожність, тривожний розлад, стабілізація психо-емоційного стану, граундінг, дихальні вправи.

Постановка проблеми. Панічна атака – це короткий напад, під час якого у людини виникає відчуття жаху, погіршується самопочуття та це неможливо передбачити. Тому, виникає страх повторювального стану, внаслідок чого тривожність зростає та провокує виникнення панічних атак, тобто, виникає панічний розлад.

Сучасний мінливий світ несе чимало нової інформації для людини, відбувається чимало змін у її житті, які порушують звичний їй стиль життя, іноді загрожують її здоров'ю. Такі зміни супроводжуються підвищенням тривожності та виникненням панічних атак, що унеможливають повноцінне функціонування людини у суспільстві. Тому, виникає нагальна потреба не тільки працювати психологу з такими людьми, а й навчити їх методам самопомоги.

Мета: з'ясувати роль тривоги у виникненні панічних розладів, визначити алгоритм допомоги особі, яка переживає панічну атаку; надання рекомендацій самопомоги під час панічної атаки.

Виклад основного матеріалу. Тривога – це стан людини під час якого вона відчуває хвилювання, тривога може виникати як при позитивних подіях так і при негативних подіях у житті людини. Така характеристика може бути особистісною (генетичною), як рисою людини так і ситуативною, виникаючи у певних ситуаціях.

Незважаючи на причини виникнення тривоги цей стан необхідний, оскільки має певні функції:

- сигналізувати про небезпеку;
- мобілізація внутрішніх ресурсів організму для подолання факторів, які можуть завдати загрозу життю людини.

- тривога потрібна кожній людині, аби вижити. Проте коли почуття тривоги є надмірним виникає тривожний розлад.

Ознаками виникнення тривожного розладу є:

- Відчуття тривоги заважає людині виконувати щоденні функції та дії.
- Коли реальної обставини для виникнення тривоги немає, але нав'язлива думка супроводжує людину та провокує до вчинення нелогічних дій.

- Реальна ймовірність виникнення тривожної ситуації є малоімовірною, тобто виникає розбіжність між реальною тривогою та причиною, яка її викликає [1, С.45-50].

Панічна атака є тривожним розладом, який є особливо небезпечним для людини. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 264 млн людей у всьому світі – що складає 3,6% населення планети – мають панічні розлади.

Панічний розлад (епізодична пароксизмальна тривога) – це напади тяжкої тривоги або паніки, які виникають повторно та не обмежуються певною ситуацією або обставинами, тому їх важко передбачити.

Виникнення панічної атаки може бути зумовлено: фізіологічною дією певних речовин (прийом медичних препаратів), які супроводжуються змінами у гормональній системі людини; наявності певних стресових та травматичних подій у житті людини; наявності панічних розладів

у членів родини. Для панічної атаки є притаманна симптоматика: сильне серцебиття, пітливість, тремор, ступор, озноб, нудота, біль у грудній клітині, порушення дихання, запаморочення, відчуття дереалізації, деперсоналізації, страх смерті, відчуття онемія [2, С. 68-73].

Оскільки виникнення панічних атак має непередбачуваний характер це зумовлює необхідність вироблення чіткого алгоритму дій для допомоги цій людині.

При панічній атаці використовують техніки стабілізації стану, застосовуючи ресурсні техніки: граундінг, «сканування тіла», візуалізація місця спокою, дихальні вправи.

По-перше, необхідно переміститися у безпечне, малолюдне місце, де людина зможе переключити власну увагу на певний об'єкт, зосередитись на ньому, описати його. Таким об'єктом можуть бути тварини, квіти, елементи власного одягу. Для стабілізації стану людину можна використати дихальну вправу «П'ять». Людині пропонують зосередитись на глибокому вдиху і видиху через рот. Необхідно повільно вдихнути, на секунду затримати дихання, зробити вдих на рахунок 5, затримати дихання на 5 секунд, знову видих на рахунок 5. Для необхідного результату вправу повторити 5-8 разів.

Наступним етапом для стабілізації психоемоційного стану може бути вправа «Сканер» тілесних ресурсів, яка застосовується для стабілізації стресового стану. Під час якого пропонується повільно порухати тілом «від голови до п'ят», а потім у зворотному напрямку, відчути кожен рух, м'язи та зафіксувати приємні відчуття [3, С. 55-60].

Для роботи з панічними атаками розроблені спеціальні методи роботи, які спрямовані не на усвідомлення симптомів, а на чинники минулого особистості, які впливають на виникнення панічного розладу.

У першу чергу створюються умови для людини під час яких вона знаходить вихід з відчуттів безпорадності та заблокованості, тобто відбувається відновлення емпатичних відносин. Психодіагностичні тести майже не використовуються. Для того, щоб встановити думку, яка викликає панічну атаку опрацюється «свідоме» та «несвідоме», робота з самооцінкою та самоповагою власною особистості. Після чого відбувається робота з тривожністю, яка полягає у використанні вправ на розслаблення м'язів тіла, дихальні вправи та візуалізація приємних спогадів. Невід'ємним елементом психотерапевтичної роботи з клієнтом є навчити його методам самопомоги у випадках виникнення панічних атак. [4, С. 95-100.].

Панічні атаки часто виникають у людей, яким треба прийняти важливе рішення або є негативно налаштовані, мають песимістичні думки, що супроводжуються появою негативних емоцій. Тому, необхідно знати як надати самому собі допомогу під час панічної атаки, за для власної безпеки.

Методи самопомоги можуть зберегти життя та здоров'я людини у випадку переживання панічної атаки самостійно, а саме відсутності отримати допомогу. Тому, такі методи повинні бути загальнодоступними.

До методів самопомоги можна віднести:

Якщо відчуваєте наближення панічної атаки – перемкніть увагу на подію, предмет, який може відволікти від тривожної думки.

Спокійно та глибоко дихати. Збагачення легенів під час панічної атаки киснем розслаблює м'язи тіла та заспокоює. Можна зробити таку дихальну вправу у паперовий пакет, або зосередитись на власному диханні, роблячи акцент на повільному видиху, який повинен бути в два рази довшим за вдих.

Техніка розслаблення. Необхідно зручно сісти або лягти, після чого, по черзі, розслабляти та напружувати м'язи тіла. Подумки подумати: «Чи усі м'язи, частини тіла розслабилися».

Позбутися страху. Тобто, вести себе так, наче нічого не боїтесь, посміхайтесь, адже у такому випадку м'язи обличчя символізують радість та передають відповідну інформацію до головного мозку.

Більше рухайтесь. При надлишку адреналіну можливе виникнення панічної атаки, тому, потрібно більше рухатися, займатися спортом або танцями.

Якщо не виходить впоратися самостійно необхідно звернутися по психотерапевта. «При цьому не варто забувати: людина виліковується від панічних нападів зовсім не тоді, коли вони зникають і тривалий час не з'являються, а лише в тому випадку, коли у нього виникає впевненість, що як що раптом виникне паніка, – він зможе з нею впоратися сам» [5, С. 82-83].

Бібліографічні посилання:

1. Станшин В. Стіни в моїй голові. Жити з тривожністю і депресією. Віхола, 2020. 175 с.
2. Юр'єва Л. М. Кризові стани в сучасних умовах: діагностика, корекція та профілактика. ТОВ «Галерея Принт», 2017. 174 с.

3. Царенко Л. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2. Київ, 2018. 240 с.
4. Емішянц О.Б. Проблеми психотерапії з клієнтами, у яких панічні атаки. Актуальні проблеми психології. Вип 45 , 2020. С. 95-100.
5. Кокун О.М. Основи психологічних знань про психічні розлади для військового психолога. Методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 310 с.

Федотова Тетяна Володимирівна

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри загальної і клінічної психології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Борейко Юрій Григорович

доктор філософських наук, професор
кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

**ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНИХ РЕФЕРЕНТИВ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ**

Актуальність дослідження. Питання збереження та підтримки психічного здоров'я на сьогодні є надзвичайно актуальною проблемою. Екстремальна ситуація, яка постала перед людством у вигляді вирування пандемії Covid-19, в Україні ще доповнюється ситуацією на сході нашої держави та потенційною небезпекою розгортання повномасштабних військових дій у зв'язку із загрозою вторгнення, зумовлює зміни не лише в способі життя людей, а й в усвідомленні особистістю необхідності турботи не лише про фізичне, а й власне психічне здоров'я.

Загалом здоров'я людини, як біопсихосоціальної істоти, розглядається з урахуванням наступних його елементів: соціального, духовного, психічного, фізичного та соматичного здоров'я [1].

Щодо психічного здоров'я, то існує хибне уявлення: наявність психічного діагнозу – свідчить про його порушення. Проте все набагато складніше, оскільки не лише відсутність психічного захворювання може слугувати індикатором наявності психічного здоров'я особистості. Відтак постає питання не тільки необхідності з'ясування змісту поняття психічного здоров'я, а визначення його емпіричних референтів.

Виклад основного матеріалу. Згідно визначення ВООЗ психічне здоров'я є станом благополуччя, при якому індивід здатний реалізовувати свій потенціал, долати життєві труднощі та стреси, продуктивно та плідно виконувати діяльність, роблячи значний внесок у життя своє спільноти. А в якості критеріїв психічного здоров'я визначаються: усвідомлення та відчуття безперервності, постійності та ідентичності свого фізичного та психічного «Я»; відчуття постійності та ідентичності переживань в однотипних ситуаціях; критичність до себе та власної психічної діяльності і її результатів; відповідність психічних реакцій (адекватність) силі та частоті впливів середовища/соціальним обставинам/ситуаціям; здатність самокерування поведінкою відповідно до соціальних норм, правил, законів; здатність планувати власну життєдіяльність та реалізовувати заплановане; здатність змінювати спосіб поведінки залежно від зміни життєвих ситуацій та обставин [2].

Тобто можна сказати, що поняття психічного здоров'я не обмежується визначенням медичних та психологічних критеріїв, а й включає в себе також соціальний аспект функціонування особистості, який певним чином регламентує її життєдіяльність. Тому психічне здоров'я не лише відсутність психічного розладу, а складова частина здоров'я, що визначається соціально-економічними, біологічними факторами та факторами навколишнього середовища. Його погіршення може бути пов'язане зі стрімкими соціальними змінами, робочими стресами, соціальним відчуженням, небезпеками та загрозами життю особистості [3].

Мета публікації полягає у теоретичному обґрунтуванні емпіричних референтів вивчення психічного здоров'я особистості, розглядаючи його психологічні критерії та орієнтуючись на відсутність психічних розладів чи хвороб.

Р. Дежарле зазначає, що в системі сучасних наук питання психічного здоров'я розглядаються як: властивості, особливості, механізми та закономірності психічних розладів чи хвороб з однієї сторони; з другої – властивості, особливості, механізми та закономірності за відсутності психічних розладів чи хвороб в контексті індивідуально-психологічних властивостей [4].

З позиції Т. Парсонса, психічне здоров'я є здатністю людини повноцінно функціонувати в основних соціальних ролях. Проте це свідчить про певну відносність та обмеженість у його розумінні. Оскільки немає людини, яка б могла зберегати психічне здоров'я в усіх соціальних ролях та ситуаціях, приймати та погоджуватися абсолютно з усіма нормами суспільства чи соціальної групи, а функціональне його розуміння не передбачає повну відсутність симптомів психічного розладу, а лише констатує, що у разі наявності відповідна симптоматика не провокує соціальну чи поведінкову дисфункцію.

Б. Братусь, розглядаючи спосіб відношення до інших людей, як одну з головних властивостей людини, визначає чинниками психічного здоров'я та нормального розвитку особистості: ставлення до інших людей, як самоцінних, що втілюють у собі нескінченні потенціали та можливості; творчий характер життєдіяльності; самовідданість, здатність на самопожертву, децентрацію і кохання, як спосіб вияву цих почуттів та ставлення; прагнення позитивної свободи; здатність вільно виявляти свою волю та наміри; відчуття особистої відповідальності перед іншими; здатність планувати та реалізовувати цілі та наміри; прагнення пізнати сенс життя та віра у свої можливості [5]. Науковець виокремлює рівні психічного здоров'я: особистісно-смысловий; індивідуально-психологічний та психофізіологічний [6].

Будучи взаємопов'язаним та взаємозалежним із фізичним здоров'ям, психічне здоров'я істотно впливає на індивідуальну та колективну здатність людей мислити, емоційно реагувати на події та ситуації, взаємодіяти, забезпечувати фінансові можливості та отримувати задоволення від цього.

Б. Петраков зазначає, що індивідуальні особливості протікання психічних процесів і властивостей індивіда (такі, як чутливість, емоційність та збудженість) належать до категорії психічного здоров'я, яке є тісно пов'язане з особливостями мислення, характером та здібностями особистості. На думку автора, саме вони зумовлюють індивідуальні відмінності у реакціях осіб на одні й ті самі життєві ситуації та можливість стресування і виникнення афектів.

Г. Нікіфоров, окрім оптимально функціонального протікання психічних процесів (максимальне наближення суб'єктивних образів до відображення об'єктом дійсності, здатність логічно обробляти отриману інформацію, критичність мислення, розвинена здатність концентрації уваги тощо), наголошує, що психічно здорова особистість є гармонійною, консолідованою, врівноваженою, вирізняється здатністю до самоуправління, духовною орієнтацією та домінуванням гуманістичних цінностей тощо [7].

На двофакторності будови психічного здоров'я наголошує І. Галецька. Авторка виокремлює структурно-процесуальне психічне здоров'я (відповідає за діяльність психіки, процеси та властивості емоційно-вольової та когнітивної сфери) та психологічне здоров'я (містить семантичні аспекти психічного здоров'я, сутнісні характеристики і властивості ноогенної та ціннісно-мотиваційної сфери людського життя, установок, характеристик Я-концепції, духовності та ідентичності) [8].

Отже, аналізуючи психологічну літературу з проблеми психічного здоров'я, насамперед варто зауважити, що воно стосується визначення структури та механізмів психічних процесів і станів, здатності особистості до саморегуляції та координації, у відповідності до наявних нормативів та функціональної ресурсності [9]. А з-поміж емпіричних референтів вивчення психічного здоров'я особистості, окрім відсутності виражених форм пограничних нервово-психічних розладів, відповідності фізичного та біологічного віку, адекватності властивостям і впливу навколишнього середовища [10], можна виокремити когнітивні (розумова працездатність, відкритість новому досвіду, креативність, критичність та інші), емоційно-вольові (емоційна стійкість, адекватність емоційних реакцій, емпатійність, емоційне благополуччя, самоконтроль, цілеспрямованість, стресостійкість та інші), ціннісно-смыслові (переважання загальнолюдських цінностей, цілепокладання, особистісна відповідальність, прагнення до самореалізації, самоприйняття, автономність та інші) та поведінкові показники (копінг-стратегії, стиль спілкування, довіра,

адаптованість, впевненість у собі, активність, продуктивність, самоефективність та інші). Проте, як бачимо, питання визначення показників психічного здоров'я особистості потребує не лише подальшого теоретичного вивчення, а й проведення ґрунтовних емпіричних напрацювань, у чому й вбачаємо перспективу продовження наукового пошуку.

Бібліографічні посилання:

1. Тимофієва М. П. Психологія здоров'я: навчальний посібник. Чернівці: Книги – XXI, 2009. 296 с.
2. Всесвітня асамблея охорони здоров'я, 34 сесія. (1981). Здоров'я всім до 2000 року – глобальна стратегія. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/201391>.
3. Сегеда О. О. Психосоматичні захворювання як предмет психологічної експертизи. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Психологія. – 2012. – №. 43 (1). – С. 156-163.
4. Дежарле Р. Охрана психического здоровья в мире: проблемы и приоритеты в развивающихся странах. Київ: Сфера, 2001. 575 с.
5. Петьков В. А. Аномалії розвитку особистості як психологічна проблема. Вісник Національного університету оборони України. – 2015. – №. 2. – С. 196-201.
6. Маланьїна Т. М. До проблеми психологічного здоров'я. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Психологічні науки». – 2015. – Т. 128. – С. 176-179.
7. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Житомир – 2011.
8. Галецька І. І. Психологічне здоров'я як критерій внутрішньої свободи. Психологічні студії Львівського університету. Львів, 2004. С. 79-85
9. Галецька І., Сосновський Т. Психологічне здоров'я. Психологія здоров'я: теорія і практика. Львів, 2006. С. 89-122
10. Шаронова І. В. Психічне здоров'я особистості як предмет психологічного дослідження. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2013. №20. С. 121-124

Фролова Дар'я Володимирівна

Магістрант спеціальності
«231 Соціальна робота»
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Щербина Сергій Степанович

кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри «Соціальна робота
та психологія» Національного
університету «Запорізька політехніка»

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Зростання агресивних тенденцій у підлітковому середовищі відображає одну з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства, де за останні роки різко зросла молодіжна злочинність, особливо злочинність підлітків. При цьому турбує факт збільшення числа злочинів проти особи, що тягнуть за собою тяжкі тілесні ушкодження. Почастішали випадки групових бійок підлітків, що носять запеклий характер.

Проблема агресії та агресивної поведінки займає істотне місце у психологічній науці (З. Фрейд, А. Бандура, К. Лоренц та ін.)

В останнє десятиріччя вчені приділяють увагу вивченню агресивної поведінки осіб різного віку: О. Бовть, В. Шебанова – молодшого шкільного; Л. Семенюк – підліткового, О. Хренніков – юнацького.

Вибір підліткового віку в дослідженні обумовлений тим, що саме в цей період посилюється ймовірність появи агресивних форм поведінки.

Аналіз та узагальнення психологічних підходів до проблеми вивчення феномену агресії показали, що науковцями по-різному трактується як саме поняття «агресія» так і види агресії. Агресивність розглядається як психічна властивість особистості, що виражається у

переважному використанні та прагненні до агресивних форм поведінки. У даній роботі запропонована програма дослідження агресивної поведінки підлітків, виявлення впливу соціального середовища на агресивну поведінку підлітків, а також здійснена апробація соціально-психологічного тренінгу для роботи з агресивними підлітками [1].

Підлітковий вік є періодом активізації агресивних проявів, що пов'язане з проблемами особистісного самовизначення, почуттям дорослості, пошуком власного «Я».

Вивчення особливостей агресії у підлітковому віці дозволило виділити три рівні її прояву: високий, середній та низький при домінуванні високого.

Соціальні ознаки високого рівня прояву агресії пов'язані з негативними установками в характері між особовою взаємодією з близькими оточуючими – батьками, вчителями, однолітками. Стимулами що провокують агресію підлітка, є: порушення його базової потреби у визнанні, повазі, любові; заборона бажаного, перешкоди на шляху досягнення мети, образи, обман.

Найбільшим змінам в результаті психологічної корекції проявів агресії, піддаються поведінкові форми прояву агресії, фізична, побічна, вербальна.

Зменшення різних форм прояву агресії у сучасних підлітків є можливим тільки при комплексному використанні засобів, спрямованих на розвиток соціально, емоційно, духовно зрілої особистості.

Таким чином, агресивність підлітків значною мірою залежить і від ціннісних орієнтацій на майбутнє й тих засобів, які вони обирають, для досягнення своїх цілей. Поведінка людини певною мірою визначається тією системою стосунків, що складаються у неї з оточенням.

Вивчення основних концепцій що розкривають феноменологію й детермінацію агресивної поведінки, а також особливості підліткового віку, визначили шляхи аналізу такої поведінки, здійснюваної підлітками, у рамках структурних складових і функціональних показників агресії. Узагальнення результатів проведених досліджень дало змогу висунути гіпотезу про систему порушених стосунків із найближчим оточуванням, як істотний чинник агресивної поведінки підлітка.

Емпіричне дослідження міжособистісних стосунків агресивних підлітків з однолітками дозволило дійти висновку про те, що агресія у підлітків великою мірою визначається системою порушених стосунків, які знаходять місце у несприятливому статусі підлітка в середовищі однолітків, незадоволеності стосунками відсутності взаємності.

Аналіз психологічних підходів до проблеми прояву агресії в підлітковому віці є важливим для процесу виховання підростаючої особистості оскільки дана поведінка має тенденцію до закріплення її у майбутньому, що веде до ускладнення соціальної адаптації особистості.

Підлітковий вік, є періодом загострення агресивних проявів, що пов'язано зі складнощами періоду дорослішання. Збільшенням фізичної сили та соціальної активності при загальній неадекватності, неврівноваженості [2].

Все це передбачає необхідність впровадження спеціальних програм по профілактиці та корекції агресивної поведінки у підлітковому віці, проведення соціально-психологічних тренінгів, індивідуальних консультацій, семінарів, диспутів, бесід. Необхідно працювати не тільки з підлітками, але й з батьками та вчителями.

Бібліографічні посилання:

1. Конрад Лоренц. Так зване зло. До природної історії агресії. URL: <https://samoosvita.in.ua/konrad-lorents-tak-zvane-zlo-do-prirodnoyi-istoriyi-agresiyi-konspekt-knygy>
2. Світлана Шебанова. Профілактика та корекція агресивної поведінки студентів засобами тренінгу спілкування. Херсон, 2000. 168 с.

Хундхаммер Теодор

сертифікований лікувальний евритміст,
власна лікувально-евритмічна практика
Bewegte Worte у м. Берн та м. Біль (Швейцарія),
дослідницька асоціація "Персей" (Швейцарія),
засновник і керівник онлайн проекту
www.eurythmy4you.com

Боковець Анастасія

кандидат філологічних наук,
студентка базової лікувально-евритмічної
освіти м. Дорнах (Швейцарія), співробітник
онлайн проекту www.eurythmy4you.com

Бородулькіна Тетяна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Бондаревич Ірина

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії Національного
університету «Запорізька політехніка»

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРУПОВОГО ОНЛАЙН КУРСУ З ПОДОЛАННЯ СТРЕСІВ АБСР: ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

Програма з подолання стресів шляхом вправ АБСР (Activity Based Stress Release) була розроблена у 2010 р. доктором медицини Гаральдом Гаасом та евритмістом Теодором Хундхаммером у Берні (Швейцарія), випробувана на практиці та продовжує досліджуватися вченими. Основна ідея програми АБСР полягає в тому, що через усвідомлення власного мислення, почуттів та дій можна змінити своє ставлення до світу і до себе. Вона поєднує в собі вправи на усвідомленість, фізичні (евритмічні) вправи та спостереження за своєю поведінкою. На думку авторів програми АБСР, саме така комбінація вправ допомагає людям, які страждають від стресу, тривоги, депресії та болю, долати життєві перешкоди. Одним із завдань програми АБСР можна вважати встановлення міцного зв'язку між людиною та її організмом, а це, на думку відомого спеціаліста по роботі з травмою та стресом П. Левіна, є ознакою успішного методу зцілення від травми.

У процесі створення програми АБСР автори спиралися на ідеї антропософської медицини, розробленої Р. Штайнером та І. Вегман. У Німеччині з 1976 року антропософська медицина виділена в окремий терапевтичний напрямок, а з 1989 року визнана офіційним напрямом у медицині [2]. В Україні антропософська медицина також розвивається вже кілька десятиліть.

Основою програми АБСР є евритмічні вправи. Евритмія відома в Україні завдяки вальдорфській педагогіці, яка є на сьогодні однією з розповсюджених у всьому світі альтернативних освітніх систем. Офіційно апробація вальдорфської педагогіки в нашій країні почалась в 2001 році – з моменту відкриття узагальнюючого науково-методичного експерименту всеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні» (Наказ МОН України № 363 від 06.05.2001), який дав українським Вальдорфським школам та ініціативам правову основу [5, 6]. У результаті успішного завершення цього експерименту педагогічна система «Вальдорфська школа» була рекомендована до впровадження в загальноосвітніх навчальних закладах України (Наказ МОН України № 1044 від 15.09.2014), що значно розширило можливості відкриття в українських школах класів, що працюють за вальдорфською методикою. У вальдорфському навчальному плані є специфічний та обов'язковий для вальдорфської педагогіки предмет – евритмія (мистецтво руху; музика й мова, виражені в рухах тіла; «видима мова»), дуже важливий для здорового розвитку дитини. У дисертаційному дослідженні С. Гозак встановлено «виражений

позитивний адаптогенний вплив на організм молодших школярів уроків евритмії (що проявляється в зменшенні у дітей динамічного тремору в 2,8 разів ($p \leq 0,05$) на фоні збереження рівня розумової працездатності)» [1, с. 18]. Це – приклад українського дослідження, яке здійснювалось в освітній сфері і було спрямоване на перевірку впливу уроків евритмії на організм людини (зокрема, дитини). Наукові дослідження впливу евритмії на психічний стан дорослої психічно здорової людини, зокрема дослідження ефективності групового онлайн курсу АБСР, важливим компонентом якого є саме евритмічні вправи, для Українського наукового простору є новими.

Протягом останніх двох років (2019-2021 рр.) програма АБСР пройшла наукову оцінку університету Берна (Швейцарія), отримані результати оприлюднено в наукових колах [3, 4].

Актуальність подібних наукових досліджень саме в Україні зумовлюється транзитивністю українського суспільства, бойовими діями, які тривають протягом останніх восьми років, ситуацією гібридної війни тощо. Ці фактори спричиняють підвищення психоемоційної напруги населення, стресові розлади та ін. Отже, дослідження ефективності курсу з подолання стресів АБСР є наразі актуальними та мають практичну цінність. Результати дослідження будуть цікавими як науковцям, так і практикам, які можуть застосовувати цю програму в якості інструменту з подолання стресів та рекомендувати її своїм клієнтам для саморегуляції. Перспективним напрямком використання результатів дослідження є адаптація програми АБСР для роботи з працівниками екстрених служб, військовими тощо.

У листопаді 2021 року розпочалася підготовка до проведення відповідного дослідження українськими вченими у співпраці з дослідницькою організацією «Персей» (Швейцарія), предметним полем зацікавленості якої є організація науково-практичних досліджень потенціалу антропософських методів саморегуляції. Очільниками дослідження антистресового потенціалу групового онлайн курсу з подолання стресів АБСР з української сторони є Тетяна Бородулькіна та Ірина Бондаревич; до дослідницької команди також входять автор програми Теодор Хундхаммер та Анастасія Боковець. Метою дослідження є виявлення потенціалу програми з подолання стресів АБСР. Дослідницькою командою було затверджено план науково-дослідної роботи за такими етапами: 1) підготовчий організаційний етап (листопад 2021 р. – січень 2022р.): координаційні зустрічі робочої групи дослідження; вирішення організаційних питань стосовно проведення дослідження; визначення робочої концепції дослідження; розробка процедури та підбір діагностичного інструментарію для дослідження в експериментальних та контрольних групах та ін.; 2) констатувально-діагностичний етап (січень 2022 р.): проведення констатувального діагностичного дослідження з учасниками експерименту; 3) формувальний етап (23 січня – 31 березня 2022 р.): проведення групового онлайн курсу з подолання стресів АБСР для учасників дослідження; обробка та інтерпретація результатів констатувально-діагностичного етапу дослідження; 4) узагальнювальний етап (квітень – серпень 2022 р.): здійснення контрольної діагностики з учасниками дослідження; обробка та інтерпретація отриманих результатів; формування звітних матеріалів.

Бібліографічні посилання:

1. Гозак С.В. Гігієнічна оцінка впровадження вальдорфської педагогічної технології в загальноосвітніх навчальних закладах України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. мед. наук: спец. 14.02.01 «Гігієна». Київ, 2006. 20 с.
2. Минуле і сьогодення антропософської медицини. URL: <https://wala.in.ua/ru/gid-zdorovya/antroposovskaya-mediczina/>
3. Результати досліджень ефективності програми АБСР. URL: <https://www.eurythmy4you-de.com/forschung>
4. Результати досліджень ефективності програми АБСР. URL: <https://www.eurythmy4you-en.com/research>
5. Удод О.А. Вальдорфська педагогіка в контексті сучасних освітніх викликів. Міжнародна науково-практична конференція. Вальдорфська педагогіка в контексті сучасних освітніх викликів. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 жовтня 2014 року, Київ. Мін-во освіти і науки України, НПУ імені М.П.Драгоманова, ІАО, АБІУ. Запоріжжя: Дике Поле, 2015. С. 6-7.
6. Цех М. Самоідентифікація та громадянська відповідальність як мета вальдорфської педагогіки: попередні результати узагальнюючого науково-методичного експерименту всеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні» (наказ МОН №363 від 06.05.2001). Вальдорфська педагогіка в контексті сучасних освітніх викликів. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 жовтня 2014 року, Київ. Мін-во освіти і науки України, НПУ імені М.П.Драгоманова, ІАО, АБІУ. Запоріжжя: Дике Поле, 2015. С. 9-33.

Шевяков Олексій Володимирович

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Бурлакова Ірина Анатоліївна

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Шрамко Ігор Анатолійович

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогічної освіти
Міжнародного класичного
Університету імені Пилипа Орлика

**СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЖІНОК В СКЛАДНИХ УМОВАХ
ДИНАМІЧНИХ СОЦІОТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ**

На сучасному етапі комунікативно-когнітивні стратегії розвитку особистості стикаються з проблемою соціальної підтримки життєдіяльності жінок як фахівців у соціотехнічних системах і стають однією з нагальних проблем психології. Наявність соціально-психологічного напруження, відсутність взаєморозуміння між людьми призводить до все більшого виникнення та розвитку в жінок негативних психологічних станів. Хронічна втома в загальному вигляді – це результат специфічної соціальної взаємодії, що виникає як наслідок розбіжності інтересів, поглядів або цілей і супроводжується негативними емоційними переживаннями [1, с. 150].

Кожна особистість сповнена протиріч. Для ефективного вирішення виникаючих протиріч сучасній жінці необхідно мати достатній рівень теоретичних знань, володіти практичними навичками поведінки, мати високо розвинений рівень емоційно-вольової сфери. Протиріччя, крім змістовної сторони, мають соціально-психологічну складову, яка виявляється в характері переживань особистості. Якщо емоції не контролюються, то фахівці іноді усуваються від вирішення проблемного питання і переключаються на докори й образи, що призводить до поглиблення протиріч. Тому важливою навичкою при розв'язанні протиріч життя є не стільки вивчення правил безконфліктного спілкування, скільки вміння жити в ситуації, керувати нею, усвідомлювати напрям її розвитку та вміння контролювати свої емоції. Тому проблема подолання негативних психологічних станів пов'язана з умінням керувати емоціями, які їх супроводжують [2, с. 110].

Враховуючи вище сказане, актуальною стає проблема формування гармонійного стану фахівців у соціотехнічних системах діяльності, яка, як свідчить аналіз наукових досліджень, передбачає здатність сучасної жінки визначати свої цілі, позицію, інтереси і, у відповідній ситуації, задовільно і гідно їх відстоювати, вміння обрати ефективну стратегію поведінки та адекватні способи реагування.

Останніми роками проблема соціальної підтримки фахівців активно досліджується як зарубіжними, так і українськими авторами. Питання сутності соціальної підтримки розглядали Н. Авдеева, Т. Анісімова, О. Бабатенко, Д. Боулбі, Т. Бредлі, Ф. Варга, О. Шевяков та ін. Предметом уваги та вивчення дослідників були зміст понять «психологічне забезпечення» та «соціальна підтримка» (А. Брусиловський, О. Денисова, Ф. Кінг, О. Косякова, О. Кочерга, Ю. Корі, Ф. Лебойє та ін.), соціальні умови формування готовності до діяльності (Р. Овчарова, О. Первушина та ін.).

Однак, незважаючи на широке коло досліджень, присвячених означеній проблемі, залишається багато питань, які потребують подальшого вивчення. Зокрема, у сучасних наукових роботах питання науково-теоретичного обґрунтування процесу формування психологічного забезпечення соціальної підтримки жінок у соціотехнічних системах діяльності представлені недостатньо. Залишаються дискусійними питання однозначного тлумачення поняття «психологічне забезпечення», єдиного розуміння його структури, особливостей його

генези та функціонування в особистості. Отже, неоднозначність й суперечливість підходів стосовно явища соціальної підтримки, складність та багатоплановість означеного феномену потребують обґрунтованого його висвітлення і поглибленого вивчення.

За цих обставин особливо актуальним є здійснення дослідження проблеми соціальної підтримки життєдіяльності жінок у сучасних соціотехнічних системах.

Об'єкт дослідження – соціальна підтримка розвитку життєдіяльності людини.

Предмет дослідження – психологічне забезпечення соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити соціально-психологічні особливості формування соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

– провести теоретичний аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку проблеми соціальної підтримки розвитку життєдіяльності людей у соціотехнічних системах;

– розкрити зміст та структуру соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах;

– емпірично дослідити соціально-психологічні особливості формування психологічного забезпечення соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах;

– розробити й апробувати структурно-функціональну модель, спрямовану на формування психологічного забезпечення соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах та оцінити її ефективність.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили: теорії особистості та її розвитку (Б. Ананьєв, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.); принципи цілісного, системного підходів до вивчення психіки людини в нормі та патології (Б. Ломов, О. Леонт'єв, Б. Зейгарник та ін.); теоретичні положення цілісного підходу до вивчення особистості (Н. Завацька, З. Карпенко, В. Роменець, С. Рубінштейн та ін.); наукові підходи до розгляду свідомості особистості (Г. Балл, Л. Виготський, В. Зінченко, О. Леонт'єв, С. Максименко, В. Москаленко, В. Скребець, Н. Чепелєва); теоретико-методичні засади психологічного забезпечення розвитку соціальних та соціотехнічних систем (Г. Зараковський, О. Шевяков та ін.).

Теоретичне значення дослідження полягатиме в уточненні змісту поняття «психологічне забезпечення соціальної підтримки», суттєвою ознакою якого є те, що в жінок у соціотехнічних системах визначалися власні цілі, позиція та інтереси, здатність задовільно й відповідно до актуального стану їх відстоювати, мати засади формування психологічного забезпечення соціальної підтримки розвитку життєдіяльності.

Практичне значення дослідження полягатиме в тому, що підібраний психодіагностичний матеріал може бути використаний у діяльності практичних психологів, психотерапевтів, як засіб діагностики рівня сформованості психологічного забезпечення соціальної підтримки фахівця у соціотехнічних системах, та з опорою на які забезпечуватиметься організація індивідуальної та групової роботи, спрямованої на адаптацію та формування гармонійного психологічного стану.

Бібліографічні посилання:

1. Шрамко І. А. Соціальна підтримка жінок у період грудного вигодовування. WayScience: міжнародний електронний науково-практичний журнал. 2018. № 2. Вип. 12. С.149 –161.
2. Шевяков О.В. Психологічне забезпечення розвитку соціотехнічних систем. Дніпро: Інновація. 2011. 350 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСІБ ІЗ ЧИСЛА ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Із початком сумнозвісних подій 2014 року на Донбасі й до сьогодні, проблема психологічної адаптації та дослідження особистості вимушених переселенців із числа різних категорій громадян України залишається достатньо гострою й такою, що потребує значної уваги науковців-психологів. Аналіз стану проблем вимушених переселенців свідчить про те, що на сьогодні є недостатньо наукових робіт, спрямованих на вивчення ступеня адаптації та розвитку особистості вимушених переселенців зрілого (працездатного) віку. Для комплексного вирішення питання необхідний пошук шляхів розробки та впровадження програм, що спираються на фундаментальні основи психологічної науки й забезпечують розвиток особистості вимушених переселенців, починаючи з початкового етапу постміграційного процесу [2, с. 40-46].

Із психологічного та акмеологічного поглядів, особистість виступає однією з найбільш пластичних і динамічних організацій у людині, розвиток якої триває протягом усього життя. Виникнення особистості як системної якості обумовлено тим, що індивід у спільній діяльності з іншими індивідами змінює світ, та за допомогою цієї зміни перетворює й себе, стаючи особистістю. Великої значимості набувають особистісні психологічні утворення в складних соціальних ситуаціях. У процесі входження вимушених переселенців до нового соціального середовища характеристики особистості не залишаються без змін, формуються якісно нові психологічні утворення, які починають працювати разом із раніше сформованими, або автономно. Система особистості зазнає різного рівня перебудови, змінюється колишня система регуляції та управління нею [1, с. 76-82].

В окремих переселенців при сприятливому входженні в нове середовище зростає цілісність, проявляється інтегративність психологічної організації, накопичуються й розкриваються відповідні віку, професії, освіті, психофізіологічному рівню, потенціалу особистості зокрема. Все це свідчить про прогресивну, гармонійну лінію розвитку після вимушеного переїзду (втечі). Однак у групі переселенців можна виділити регресивну лінію, представлену декількома типами. Наприклад, у вимушених переселенців першого типу після переїзду посилюється тенденція до деструктивного розвитку, спостерігаються особливості асоціального розвитку особистості. Надалі існує висока ймовірність деінтеграції в середовищі і, як наслідок, вчинення протиправних вчинків, дій тощо. У переселенців другого типу з'являється потреба у збереженні й відновленні тих складових особистісної системи, які забезпечували психологічну організацію доміграційним потенціалом, при цьому ігнорується або виключається потреба у формуванні нових психологічних утворень при включенні в нові суспільні відносини. У представників третього типу вимушених переселенців входження в нове середовище проходить з руйнуванням життєвих сенсів, що супроводжується зниженням потреби в конструюванні сьогодення, оцінці значущості минулого досвіду, блокування спрямованості на досягнення цілей майбутнього. Входження в середовище проходить зі втратою сенсу життя, руйнуванням усвідомленості життєвих орієнтацій. Подальший продуктивний розвиток для них – це боротьба за відновлення сенсу існування та збереження цілісності особистості [3, с. 15-17]. Для позначення стану здоров'я переселенців при регресивному напрямку найчастіше використовуються такі поняття як «стрес», «хвороба», «фрустрація» та інші.

Найбільше навантаження покладається на початковий, найбільш чутливий період входження особистості до нового середовища. На думку багатьох українських психологів, які працюють із категорією вимушених переселенців, він триває приблизно від одного до трьох – п'яти років. Даний період є кризовим для більшості переселенців і може бути подоланий як у легкій формі, так і проходженням через кризу. Передбачається, що криза може бути попереджена при організації психологічної та інших видів допомоги переселенцям у різних державних службах, громадських організаціях або залученням до

корисної діяльності, спрямованої на створення цілісного психолого-педагогічного процесу введення вимушених переселенців у життя на новому місці, в умовах мирної реальності.

При неоптимістичних акмеологічних умовах входження в нове середовище, психологічні якості по-перше, будуть відрізнятися від тих, які мали тенденцію до становлення й розвитку до переїзду; по-друге, суспільство й переселенці можуть встати перед необхідністю корекції, перевиховання тих чи інших якостей особистості, попередження подальшого розвитку небажаних властивостей (наприклад, асоціальної поведінки) після переїзду; по-третє, можуть виникати проблеми організації реабілітаційних, відновлювальних заходів із людьми, які опинилися у важкій ситуації після переїзду. Останній вид роботи вимагає значних моральних та економічних витрат. У даному випадку найбільш ефективним буде шлях психолого-педагогічного регулювання початкового періоду становлення нової психологічної організації після переїзду. Закономірно відзначити, що пройдені особистістю стадії розвитку в даному випадку не складуться в таку психологічну організацію, в якій особистісні якості виявляться нездатними повноцінно регулювати нові системи психологічних відносин на новому місці проживання. Таким чином, з'являється можливість попередити негативний вплив переїзду на особистість, блокувати формування безініціативно-приреченого актуального смислового стану вимушеного переселенця.

Висновки: лише впровадження особистісно-орієнтованих програм допомоги вимушеним переселенцям сприяє оптимальному переходу від стихійного, нерегульованого суспільством процесу до організації регульованого неформального адаптаційного процесу з опорою на психологічні досягнення, що надалі сприятиме оволодінню вимушеними переселенцями знаннями про більш пришвидшену адаптацію, формуванню умінь самостійно розробляти способи управління собою та особистісному розвитку в ситуації вимушеного переїзду.

Бібліографічні посилання:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
2. Петришин Л. Й., Лещук Г. В. Змістові аспекти соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями та їх сім'ями в сучасних соціальних умовах. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля, 2016. № 1 (11). С. 40–46.
3. Сериков В. В. Компетентнісна модель : від ідеї до освітньої програми. Педагогіка. 2003. № 10 С. 15–17.
4. Посібник з діяльності у сфері репатріації та реінтеграції (Handbook for Repatriation and Reintegration Activities), 2004. URL: <http://www.unhcr.org/partners/PARTNERS/411786694.pdf>
5. Посібник з питань переселення (Resettlement Handbook), 2004. URL: <http://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/46f7c0ee2.pdf>

Bilash T.S.

4th year higher education applicant,
Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs (Dnipro)

Nikitina I.P.

Senior Lecturer,
Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs (Dnipro)

INFLUENCE OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CLIMATE OF THE STUDENT GROUP ON THE MOTIVATION OF STUDENTS' LEARNING

Abstract: In the context of the study of psychological factors that affect the content and structural components of educational and cognitive activities, the possible influence of the socio-psychological climate of the group on higher education students on their learning motivation as an integral part of the educational structure.

Key words: socio-psychological climate, social cohesion, socio-psychological compatibility.

From the very birth each person is included in various social groups, the number of which grows as they grow older. Particularly significant are those groups, the composition of which the individual enters in the process of learning in school and college years, because their composition, the nature of relations with peers and teachers is reflected in the process of teaching and learning activities and in the end result on its effectiveness.

The individual and psychological properties and personal qualities of each member of the team, class or student group together determine the unique psychological atmosphere attached to this social institution. It is well known that the effectiveness of the activity of various forms of institutions and the content of activity depends on the psychological climate in the team, because it is the home emotionality that determines the current psychological and emotional state and functional capabilities of each of its members.

At the same time the problem of motive and motivation in scientific psychology has always been urgent and difficult. Referring to the existing characteristics of phenomenology of motive and motivational sphere of people, we can make an assumption that they act as one of the most important determinants of cognitive activity and are closely connected with those individual formations that determine the effectiveness of educational and cognitive activity. Each educational institution is faced with the task of forming and developing active motivation for educational and cognitive activities.

That is why researchers' interest to the problem of psychological factors of motivational determinacy of learning and cognitive activity of educational specialists is still inexhaustible. In the context of the study of psychological factors that influence the content-structural components of educational and cognitive activity, It is urgent to reveal possible influence of social and psychological climate of higher education group on their learning motivation as an integral component of educational activity structure. The nature of learning motivation and its success are important indicators of education quality.

Objective of the research: to carry out theoretical research of psychological peculiarities of motivation of educational and cognitive activities of student groups with different level of formation of positive social and psychological climate.

In order to achieve the set goal, it is necessary to solve the following tasks:

To carry out theoretical analysis of such psychological phenomena as motivation of educational and cognitive activity and social and psychological climate of the team.

To reveal the psychological mechanism of the influence of social and psychological climate of the student's group on students' learning motivation.

To select the necessary diagnostic tools for studying educational motivation of students and socio-psychological climate of the student groups.

The object of the research is educational and cognitive motivation of students.

The subject of the research is psychological peculiarities of educational and cognitive motivation of students depending on the present social and psychological climate in the student groups.

Hypothesis: the quality of social and psychological climate of the students' group determines the level of formation of learning and cognitive motivation of higher education students and determines its psychological peculiarities. Positive socio-psychological climate is a significant factor of students' orientation to the key goal of acquiring higher education, formation of intrinsic motivation to acquire knowledge and mastery of the profession.

Research methods. In order to solve the set tasks and verify the hypothesis, the following methods were used: theoretical - study of scientific literature on the relevant issues, systematic analysis of information on the problem of educational and cognitive motivation of students and phenomena of social and psychological climate, generalization of accumulated information, establishment of cause-and-effect relations.

Human society by virtue of significant differentiation of activity types is constructed in such a way that we need one thing and are connected with one another by a number of different ties. Throughout life, we need the protection and peace, which gives us family members, from time to time we turn for the help of doctors, teachers, priests, specialists and so on. As we know, there is nothing in the world that is more or less important for the ties that connect people. All of our lives in this or that way pass in the relations with other people. It has long been noted that a person in a collective does not behave as they do on their own, which is described in the sphere of social psychology by the phenomena of social facilitation and social inhibition. In any team, where people spend a significant part of their life, the emotional mood plays a really significant role. The terminological analysis makes it clear that there is no universally accepted definition of the concept of social and psychological climate. This is due to the whole complex of diverse factors that affect the general climate, and depends on the priority given by a particular researcher to a particular agent of influence.

At the same time, despite the relevance of this issue, there is no single point of view and a unified approach to the essence of the social and psychological climate in the scientific community. First of all, it is related to the problem of the specification of the components of the socio-psychological climate due to the different orientation of the researchers' research, The main reason for this is the different spheres and branches of science, as well as the identification of a significant number of priority factors in the impact on the state of the socio-psychological climate.

The following variant of the definition of social and psychological climate was used as a working one: The socio-psychological climate is a relatively stable characteristic of inter-individual relations between the members of the team, which manifests itself in the form of the totality of psychological conditions, which either promote or impede productive cooperative activity and implementation of individual and intellectual potential of each of its members and their universal development in a group [13]. According to the criterion the character of influence on people's emotional self-perception (positive or negative) the climate can be favorable, unpleasant or neutral. Therefore, one can make a conclusion that the psychological climate is an overall emotional mood of the team that is similar for the majority of its members and reflects the relations that have developed between them. Moral and psychological climate can also be considered as a powerful factor of personality formation in the organization. Because it acts for the subject an aggregate background source of communication and performs a signaling function, informing the subject of educational activity about the attitude to him other educationalists, The perception by the teachers of his or her individual behavioral manifestations, gives an aggregate assessment of his or her educational successes and failures. Actually the moral-psychological climate of a student's team is an important factor of self-esteem formation, enriches the person's self-concept on the basis of the position in the team, This is also one of the expressions of the dominant public mood as one of the components of the general moral-psychological atmosphere of the collective. Considering the stated theses, one can assert that the psychological climate influences the process of implementing different kinds of relations in the team, which, in fact, lead not only to certain changes in the psychological state of each of its members, but also to the formation of their stable personal qualities. Therefore, the socio-psychological climate can be a factor not only in the growth of productivity of educational activity, mobilization of internal reserves of the team, but also in the optimization of the discipline.

Depending on the sign of the moral-psychological climate, its impact on the student will be different: from intensive stimulation to achieve knowledge, providing a good mood, badiorosti and are in the same to prihnivcheniya, reducing activity and energy, which leads to moral losses.

Considering the above-mentioned, the social and psychological climate is often understood as a rather stable psychological state of affairs and a group mood of the team members, which indirectly influence the process and the result of their activity.

To create the conditions for success it is necessary that education students feel themselves as a team. G. Andreeva asserts that the signs of a formed team are maturity, mutual support, feeling of "personality". Considering this, it can be said that the favorable socio-psychological climate as a special state of presence of optimal conditions for realization of their skills, abilities, talents in the team taking into account the organizational tasks common for the whole group is the condition for creating an effective students' group. The primary team is the one that, according to Makarenko, has some of its members in constant business contact. People in primary collectives know one another well and often work in a joint space, order. In the primary collective, the collective and the person carry out indirect mutual influence one on one. Here those social and psychological phenomena occur, which determine the emotional self-perception of each of its members and the emotional climate as a whole [1].

According to L. Voytenko, such group effects take place in the process of interaction of an individual and a group as one of the types of communication [2]:

- Identification of an individual with a group, which as a result leads to noticeable changes in self-perception, in particular in the understanding of one's place in the world and one's purpose;
- Staying in a group intensifies people's mental activity and stimulates them to develop new original ideas, judgments, propositions that could not appear during their stay on their own. Within the framework of this group effect we can talk about the stimulating function of the group;
- In the group a person begins to demonstrate more risky behavior and becomes less sensitive to potentially dangerous situations [2].

Some authors believe that macroenvironmental and microenvironmental factors influence the formation of the social and psychological climate in the team [3, 4]. Macroenvironment is understood as external factors in relation to the primary collective, which are the result of its

relations with the environment. It should be emphasized that any successful collective cannot exist isolated from the surrounding environment. As for the determinants of the macroenvironment, which affect the environment, it should be noted that no group can exist, and even more evolve isolated from the surrounding environment. Among the determinants of the macroenvironment are:

- Achievements of scientific and technological progress;
- Configure the socio-economic formations of a particular historical stage;
- Peculiarities of activity of a higher ranking manager (occupies a higher position in the power hierarchy);
- Social and psychological peculiarities of the territorial area in which the educational institution functions.

Under the conditions of education system reform and its total commercialization, the role of social and psychological factors in the functioning of the student group is increasing. Rational organization of the implementation of the educational process provides a high performance of educational and cognitive activities only in the case when effectively used individually and psychologically features of each educational student. For example, N. Volkova systematized the main factors connected with personal qualities of members of educational communities that determine the nature of inter-individual relations. In her opinion, a good and comfortable relationship between classmates can be only when the team members are respectful and sympathetic to one another [5]. Among the factors connected with the individual psychological peculiarities of the team members that are considered by scientists to be the primary basis of the state of contentment of the team members that have a direct connection with the positive moral and psychological climate in the team the following ones can be mentioned:

- a long choice of faju;
- The value of the content of the training;
- Successfulness of educational and cognitive activities;
- a fair evaluation system;
- goodwill in the team;
- emotional stability [5].

Psychology uses a number of definite definitions that somehow or other characterize the specificity of the social and psychological environment of a particular production group. This refers to such notions as "group unity", "solidarity", "socio-psychological solidarity", "socio-adjustment".

Among the signs of the created team we can point out (according to B.D. Parigin):

- stability of the team;
- maintaining friendly relations between team members on a permanent basis;
- low level of confrontation, unhappiness is localized only in the processes related to the solution of production tasks and is successfully resolved in a democratic way;
- high level of labor discipline and community activity;
- stably high production figures;
- the emergence of the feeling "we are a group" as opposed to "they are other groups", "they are members of other groups";
- the presence of collective self-consciousness, i.e. the awareness by the collective of itself as a unity (the feeling "We"), the awareness by the members of the collective of their belonging to it, the difference of this collective from the others [6].

Creation of favorable socio-psychological climate requires to eliminate those barriers of psychological tension that can arise in the process of interaction between people. The state of socio-psychological climate, the level of its stimulating influence on the personality can be considered as one of the essential indicators of the efficiency of activity of the primary collective and the strength of its positive influence [7, 8].

Initial parameters of socio-psychological climate:

- Integrity, efficiency of organization and administration - Responsibility, efficiency, decision promptness, productivity;
- Challenges: the level of disruption to operations due to administrative rigidity and bureaucracy, which prevents successful implementation of tasks;
- *zahochennya*: fairness in evaluation;
- attitude: a positive attitude towards life, friendship and kindness in mutual relations, pride in the organization;
- Trust and cooperation: belief in competence and high individual capabilities of comrades, giving sufficient independence in work, inspiration for innovation, change, development, initiative;

– competitiveness: stimulation of a high level of learning achievements, assuming a certain level of risk when performing tasks.

Thus, the nature of socio-psychological climate in a student group is determined by a number of factors. Good relations between students do not arise naturally, but require purposeful formation. Therefore, the curator and the head of the academic group is an important task of constant monitoring and implementation of measures aimed at optimizing the social and psychological climate in the student environment.

Beginning the discourse of psychological peculiarities of motivation of educational and cognitive activity of students it is necessary to state that this problem for scientific psychology was and still is very topical and difficult. Referring to the content characteristics of motivational sphere of a personality found in the scientific literature, we can assert, The level of formation of motivation for educational and cognitive activity is a significant determinant of cognitive activity of education subject, as well as in many ways determines the effectiveness of its learning.

When looking at the motivation of educational and cognitive activity one cannot ignore the problem of intrinsic and extrinsic motives. L. Bozhovich was the first to pay attention to this problem, dividing all learning motives into two big categories. The first category of motivation is related to the content of the learning activity itself and the process of its implementation and reflects the privateness of the teaching material and the process of mastering new knowledge. Another category of learning motives is related to the broader context of interaction between the subject of learning and the environment: communication with teachers and peers, their evaluation, appreciation, grabbing, desire of the student to occupy a certain position in the system of social relations.

In this way, M. Ginzburg divided all the learning motives into five classes which became the diagnostic constructs of the author's methodology. Ginzburg divided all learning motivations into nine classes, which became diagnostic constructs of the author's methodology of learning motivation of learning and cognitive activity: 1) cognitive (interest is aroused by the educational material itself, desire to possess certain information); 2) social (desire to be useful for society); 3) positional (desire for self-confidence, desire to gain prestige and recognition); 4) intrinsic (interest in the activity process itself); 5) external (achieving other goals by performing educational and cognitive activities, learning under external pressure) [9, p. 113]. So, expression of formed intramural motivation of educational and cognitive activity is self-development of educational student, getting satisfaction from the learning process. Intrinsic motivation is conditioned by cognitive demand of the subject and is a stable source of high cognitive activity. Formed intrinsic motivation ensures unity of motive and goal of learning activity, leading to the fact that the result of learning is not alienated from the subject of learning.

Among dynamic characteristics of motives there are: 1) strength of motives in relation to external influences and disadvantages; 2) emotional indifference of motives [11]. Various forms of learning motives expression (i.e. their dynamic characteristics) should be in the teacher's field of vision and are not less important than the analysis of internal, semantic peculiarities of motives.

All components of the motivational sphere and all aspects of learning skills should be considered as the object of formation of learning motives: cognitive motives, their meaningful and dynamic characteristics, goals and qualities, emotional experiences, formation of learning and cognitive activity skills [12].

Among the cognitive motives are seen:

1) broad cognitive motives – indicate the orientation of the subject of educational and cognitive activity towards acquiring new knowledge. These motives in the educational process can be manifested in the form of positive attitude to the teacher's raising the level of importance of educational tasks, the success of educational tasks performance, readiness to engage in educational and cognitive activity beyond the boundaries of the educational program, a high level of readiness to carry out additional educational work [13];

2) learning and cognitive motivations: are defined by the orientation of educational learners to mastering the ways of acquiring knowledge. The external manifestations in the process of educational and cognitive activity are: students' self-involvement in the search for ways of acquiring knowledge, ways of solving a professional problem, to the comparison of these ways; periodic return to the analysis of the ways of solving an educational problem even after it has been correctly solved; the content of the questions to the teacher and the presence of issues related to the theoretical content of the course; interest in the introduction of new scientific understanding; analysis of the mistakes made; constant self-control in the course of educational and cognitive activity;

3) Self-education motives are the basis of students' orientation to self-improvement and improvement of ways of finding new knowledge. They are manifested in the form of all the real

activities of the subjects of educational activities in the implementation of self-education, participation in the negotiation of ways of rational organization of educational and cognitive activities [13].

The social motives are divided among them:

1) broad social motivations – student tends to acquire knowledge on the basis of high level of awareness of its social importance, significance and necessity, feels individual responsibility and obligation for the necessity to benefit the society and on a smaller scale – the family. These motivations are manifested in the educational process as readiness to sacrifice one's personal interests for the sake of higher public interests [13];

2) High social motivations: they consist in a desire to form a certain position, attitude to peers, which is associated with a clearly expressed need to make a good impression, to receive social support, to gain authority. They are eager for interaction and contacts with peers in the process of educational and cognitive activities, active assistance to classmates in solving cognitive tasks, receptivity to requests for help in learning;

3) social cooperation motives - are formed on the basis of expressed need for cooperation and interaction with other people, inclination to analyze forms and ways of their interaction with teachers and other students, desire to develop and improve them. Specific manifestations of motives of this group are expressed in systematic switching from individual to collective work, interest in metaanalysis of different ways of group and frontal work in a group, constant work on improvement of ways of interaction with other participants of educational process [13].

Thus, learning motivation is a basic component of educational and cognitive activity, and its content is a condition of learning success of educational teacher. The analysis of theoretical foundations of the research on the influence of socio-psychological climate on students' learning motivation allows us to make a number of important conclusions, The link between inter-relationships and general psychological atmosphere in the student group and the present level of learning motivation of its members can be substantiated.

1. The socio-psychological climate plays a significant role in the functioning of the organization, influences the specifics of its management, affects each member of the team. The following variant of the social and psychological climate is used as a working one: The socio-psychological climate is a relatively stable characteristic of inter-individual relations between the members of the team, which manifests itself in the form of the totality of psychological conditions, which favor or disadvantage productive cooperative activity, as well as the implementation of the individual and intellectual potential of each of its members and their universal development in this group.

2. Socio-psychological climate acts for people as an aggregate background source of communication and performs a signaling function, informing the subject of educational activity about the attitude of other educational teachers to him/her, about the perception by the teachers of his/her individual behavioral manifestations, gives an aggregate assessment of his/her educational successes and failures. Actually the moral-psychological climate of a student's team is an important factor of self-esteem formation, enriches the person's self-concept on the basis of the position in the team, which it occupies. Depending on the sign of moral-psychological climate its influence on the student will be different: from intensive stimulation to achievement of knowledge, maintenance of a good mood, happiness and confidence in themselves to oppression, decrease of activity and energy, which leads to moral losses.

3. The object of formation of learning motives is all components of motivational sphere and all sides of learning ability: cognitive motives, their meaningful and dynamic characteristics, goals and qualities, emotional experiences, formation of learning and cognitive activity skills. Educational motivation goes through several stages in its formation from actualization of primary motives to formation of new motives' hierarchy. The determinants of students' educational motivation development are closely connected with their primary professional orientation as a complex of ideas and values associated with the future professional activity.

References:

1. Рухайло М. Психологічний клімат колективу. Психолог. 2006. №17. С. 11-15.
2. Войтенко Л. Соціально-психологічні аспекти управління персоналом в умовах економічної кризи. Управління розвитком. 2010. № 13(89). С. 105-106.
3. Дунець Л.М. Психологія спілкування : навч. посіб. для студ. спец. «Соціальна педагогіка» та «Практична психологія». Хмельницький: (б.в.), 2003. 142 с.
4. Корнев М.Н. Соціальна психологія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 1995. 302 с.
5. Волкова Н.П. Соціально-психологічний клімат у педагогічному колективі. Київ: Академія. 2001. 460 с.

6. Вертель В. В., Комашня А. О., Федорчук І. В. Соціально-психологічний клімат колективу. Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – №. 40. – С. 292-295.
7. Базалійська Н.П., Гук А.В. Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі підприємства. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2016. Т. 21. Вип. 2. С. 56-60
8. Будко О. О. Вплив факторів на соціально-психологічний клімат у колективах в органах державної влади та місцевого самоврядування. Науковий вісник Академії муніципального управління: зб. наук. пр. Київ: Видавничо-поліграфічний центр, 2010. С. 280-288.
9. Носенко Е.Л., Труляев Р.О. Позитивні цінності як чинник особистісного розвитку суб'єктів навчання : монографія. Київ: Освіта України, 2014. 155 с.
10. Дубовицька Т. Д. До проблеми діагностики навчальної мотивації. Питання психології. – 2005. – №. 1. – С. 73.
11. Фіцула М. М. Педагогіка. К.: Академія. – 2000. – С. 283.
12. Грішин Е. Вибрані праці з педагогіки. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. Т. 1. 206 с.
13. Базалійська Н.П., Гук А.В. Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі підприємства. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2016. Т. 21. Вип. 2. С. 56-60

Bilopola A.S.

4th year higher education applicant,
Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs (Dnipro)

Nikitina I.P.

Senior Lecturer,
Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs (Dnipro)

DEVELOPMENT OF READINESS OF PEDAGOGICAL WORKERS FOR INNOVATIVE ACTIVITY

Key words: innovative activity, development, pedagogical workers.

One of the important qualities of a teacher, the conditions for his success as a professional is the willingness to innovate. Sources of readiness for innovative activities cover the issues of personal development, professional orientation, professional education, upbringing and self-education, professional self-determination of the teacher. Readiness for innovative pedagogical activity is formed during pedagogical practice, accumulating everything accumulated in theory, higher education.

Presenting main material. Readiness for innovative pedagogical activity is a special personal state, which presupposes the teacher's motivational and value attitude to professional activity, possession of effective ways and means of achieving pedagogical goals, ability to creativity and reflection [1, p. 277].

Readiness for innovative activity is a prerequisite for the effective activity of the teacher, the maximum realization of his potential, the disclosure of creative potential. The success of innovative activities implies that the teacher is aware of the practical importance of various innovations in the education system not only at the professional but also at the personal level. However, the inclusion of a teacher in the innovation process often occurs spontaneously, without taking into account his professional and personal readiness for innovation. In addition, pedagogical innovations, like any other innovations, create problems associated with the need to combine innovative programs with state programs of education and training, the coexistence of different pedagogical concepts. No less acute are the problems of adapting innovation to new conditions. They are often caused by attempts to adapt to specific conditions pedagogical technologies, elements of the content of teaching and education that have proven effective in other areas, or concepts developed in a completely different historical context. Such mechanical transfer leads to the loss of content and deep essence of innovation, which often results in its discrediting, frustration of many people, creates a new wave of conservatism.

There are 10 problems:

1. Weak connection of practice with science. Teachers have long disbelieved cabinet scientists [2, p. 45]. It is now questionable to claim that everything is new only from science. The reasons for this confrontation did not arise today. 9 The dispute must be resolved by the market. It has a product (scientific result, technology, methodology, etc.), there is a manufacturer, there is a consumer. That is why only the scientific result on the basis of which real systems can be created will enter the market. The way to this is difficult, but there is no other: a market school is just around the corner and by investing money, consumers will want to get exactly what they ordered.

2. Incorrect psychologization. Philosopher and educator of the beginning of the last century P. Munsterberger at one time sharply criticized psychology for confusing knowledge about man. I. Pidlasy believes that the scientist's predictions have come true and psychology should be introduced into pedagogy with great caution. The progress of school psychologization has not led to the progress of education. On the contrary, the clear, healthy ideas of our predecessors were absorbed by artificial models and substitutes. Teachers' time and nerves must be saved, carefully considering how useful and necessary this or that psychological knowledge will be.

3. Violation of pedagogical principles. If we did not violate the classical principles of teaching and education, would fully comply with all their requirements, then we could always count on a guaranteed average result. But the persistent tendency to violate, ignore clear and obvious principles, which researchers have constantly pointed out since the 1920s, prevents us from teaching and educating better. We do not want to obey the rules, so shattered illusions accompany our society and school for a long time [2, p. 48].

4. Incorrect learning motivation. The state teacher has no motivation to improve the quality and productivity of work. It does not exist in a student to whom high upbringing and learning do not promise any benefits and advantages today. But no technology works without proper motivation. All of them, without exception, involve high mutual interest.

5. Primary and secondary. In academic subjects, very often in one pile dumped the main and secondary, necessary for all and intended only for some, permanent and accidental. But it is known that the less you need to learn, the more chances to learn. Any technology will always work well on a small amount of knowledge and skills. And even the best will hopelessly drown in the abyss of unstructured information. The amount of school content should be reduced at least twice, while increasing the chances of mastering the knowledge needed by all. The way to this is to structure information.

6. Inelasticity, inflexibility of technologies. Learning technology must be flexible, pre-tuned for stretching and compression. Strict regulation always hinders the achievement of high results. Nodal positions must always be performed firmly and steadily, and between them – space for the teacher's creativity.

7. Poor calculation of lessons. Any new technology will not solve anything by itself. The implementation of each technology takes place in the lesson, which retains the status of the basic form. If we calculate it well, prepare thoroughly for it, its productivity will definitely increase. And without proper training or in preparation anyway, which, unfortunately, has reached mass practice, 10 will not succeed. That is, no technology frees a teacher from his professional duties. High technology is based on very careful preparation of each lesson. And without this, no technology will work. Why should we invent other technologies, if we have had good results in the recent past due to proper preparation for training [2]?

8. Insufficient diagnosis. Without diagnostics there is no productive technology. And we are just learning to diagnose. We do not see any benefit in it. We often see extra burden and waste of time. With the diagnosis of inseparable monitoring - constant targeted monitoring of the progress of each on their chosen path.

9. Artificial stimulation. If there are no incentives or they do not work, there is little hope of improving results. With the right incentives, traditional technology will be unsurpassed. Coercive training and education are not always effective. Much better, of course, when a person acts motivated by inner desires. It is impossible to use them without purposeful self-education, which we mention only occasionally, and in the conditions of eternal shortage of time we really can't organize. Any technology will work well if students are motivated by their own aspirations, formed by self-education.

10. Ignore daily optimization. Optimization, which we have unfortunately forgotten about, is a constant innovation, without which there is no improvement in results. The general technology does not take into account all the nuances, local conditions, the action of local factors. There is always a need to take a closer look at what is going on around us to understand what more needs and can be done to improve results. The above and other problems cannot be solved without awareness of the practical significance of changes in the education system at the personal level,

without the formation of readiness for innovation. How to implement this, read the following materials. They are intended for both teachers and school leaders [3, p. 280].

Some scientists (in particular, Kasyanova OM, skuid.gu.net) on the basis of study and analysis of research on the problems of pedagogical activity, determine the following parameters of innovative activity of teachers:

1. Readiness of the teacher to carry out innovative activities.
2. Innovative activity of the teacher.
3. The effectiveness of innovation.

The various forms of teacher involvement in innovation activities include:

– organization of a permanent scientific seminar on the most pressing issues on which teachers of the educational institution work;

- internships for teachers at research institutes and universities;
- pedagogical councils, "round tables", discussions;
- business, heuristic games to generate new pedagogical ideas;
- creative activity of teachers in methodical associations;
- participation in scientific and practical conferences;
- generalization of own experience and experience of the colleagues;
- classes on special refresher courses;
- independent research, creative work on the topic, problem;
- participation in collective experimental research work within the common problem

on which teachers of the educational institution work.

The strategy of innovation of the teaching staff, individual teachers in each situation has its time constraints, which depends on the scale of innovation, how much time and what human, organizational, material and financial resources it requires. But most importantly, innovative pedagogical activities of teachers are the basis for the renewal of educational institutions, the creation of a qualitatively new pedagogical practice - the author's institution or a radical reform of the entire educational system.

Conclusion. I am convinced that the above materials will help to improve learning and the school itself. It is extremely important for self-study at home to know your strengths and learning style in order to take advantage of it. If you find it difficult to sit in one place for a long time, you are definitely a kinesthetic. So start your lesson with a preview of a huge associative scheme on a giant sheet of paper. Unfold it on the floor and move, studying the scheme. After watching the material, turn on classical music, move to its rhythm. Next, you need exercise – go for a walk or to the pool, or do both physical and intellectual exercises, for example, with the help of visual materials to consolidate what has just been absorbed by your brain.

References:

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
2. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для вчителів ринкової системи освіти. Київ: Вид-во «Слово», 2004. 616 с.
3. Солдатенко М.М. Інноваційні педагогічні технології Київ: НАПН. 2015. 306с.

Luzhanska A.I.

4th year higher education applicant of the Institute
of Law and Innovative Education, Dnipropetrovsk
State University of Internal Affairs

Nikitina I.P.

scientific advisor, Senior Lecturer,
the Institute of Law and Innovative Education,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

FEATURES OF SOCIALIZATION AND THE INFLUENCE OF THE FAMILY ON PERSONALITY FORMATION IN EDUCATION

The family is one of the oldest forms of human community. It arose earlier than nations, states, even in the days of primitive society. The family has been, and probably will always be, the most important environment for the formation and development of the individual, who is responsible not only for the social reproduction of the population, but also for the reproduction of a certain way of life.

The educational function of the family is to meet the individual needs of adult members in fatherhood and motherhood, relationships with children, their upbringing, self-realization in children. By performing this function, the family ensures the socialization of the younger generations and their preparation for future life. Both adults and children are brought up in families [1].

At the heart of family upbringing is the emotional, sincere nature of the relationship, which is manifested in the deep bloody love of parents for children and children for parents. The impartiality of parents who do not meet the child's need for communication, general emotional and meaningful actions, leads to delays in social development of the child, i.e. to inhibit the adoption of norms, rules, social habits and even the formation of its antisocial character. This is due to the fact that family relationships are the first concrete example of social relations in which the child is involved from the first day of birth and have a significant (if not dominant) influence on the formation of the overall model of his life in the future.

Adolescence, like a litmus test, reveals all the ills of society. Adolescence is the most difficult of all childhood years. It is also called the transition age, because this period is characterized by the transition from childhood to adulthood, from immaturity to maturity, which permeates all aspects of adolescent development: anatomical and physiological complexion, mental, spiritual, development and various activities [3].

During adolescence, the conditions of existence and activity of adolescents change dramatically, which in turn leads to the restructuring of the psyche, the emergence of new forms of interaction between peers. The young person's social status, his position, his attitude in the team changes, he begins to make more serious requests to adults.

Adolescents of this age usually have problems with adults, including parents. Parents continue to see their child as a small child, and she tries to get rid of this care. As a rule, relationships with adults are characterized by increased conflict, increased criticism of the views of adults, but more important is the assumption of peers. Relationships with the elderly are changing: from the position of subordination, the adolescent is trying to move to the position of equality. This changes the nature of relationships with peers, there is a need to communicate for the sake of assertiveness, which can lead to various forms of deviant behavior under adverse conditions; increased interest in topics of intimate life, which can lead to antisocial disorders of sexual life of adolescents [2].

The interests of the adolescent change significantly compared to the younger child. In addition, curiosity and the desire for creative activity, it is characterized by scattered and unstable interests.

Socialization is a process of personal development in certain social conditions, social groups and the acquisition of life experience, assimilation of values, norms and rules of conduct. There are often several levels of socialization:

- 1) primary or early socialization (from birth to adolescence);
- 2) the stage of individualization, which characterizes the ardent desire of the individual to distinguish himself from others, to critically comprehend the social requirements of behavior;
- 3) the degree of integration, which reflects the purpose of man to find his place in life, "fit" into society;
- 4) stage of work;
- 5) recovery period [4].

To understand the positive and negative consequences of socialization is interesting psychosocial worldview of personality development, proposed by the famous American psychologist Erickson. This concept shows the close connection of the human psyche with the peculiarities of the society in which he lives. From the first years of life, the child focuses on integration into a particular group, the separation of group norms and their values ("group identity" according to Erickson). But on the other hand, the child thus forms an ego-identity, ie an understanding of personal stability and continuity of his ego. Mistakes in the child's attitude to others negatively affect the formation of his personality.

Many of the juveniles prosecuted grew up in single-parent families after the death of a parent, divorce, or illegitimate birth. Their parents are characterized by a low level of culture and education, alcohol abuse. The set of characteristics that characterize adolescents' interactions with the family microenvironment, including parenting difficulties and parental attitudes toward education, often play a criminogenic role in these families.

Negative results in the upbringing and education of a young deviant due to the lack of a father or mother in the family. Studies by Yu. Antonin, M. Yenikov and V. Yeminov of a group of adolescents who committed mercenary crimes show that the reason for their inclusion in antisocial groups was either the absence of a father or distrust of him. The emotional devastation created in the family was filled not only in the informal group of peers, but also in the group where the elderly were at the forefront, demonstrating their physical strength, self-confidence and ability to resolve conflicts through violence. We can say that in such a group a teenager tries to get from his father what he "lacks".

Poor family relationships, negative parenting, discouragement, hypocrisy, rudeness, dishonesty, alcoholism, and adult family crimes create an unfavorable microenvironment that is a major cause of juvenile delinquency.

Raising children with the most common methods of corporal punishment, which cause them feelings of resentment, also has a bad effect on the formation of personality. Bullying and threats cause household waste, as well as the emergence of stress in adolescents, the transition to aggression, expression of apathy [4].

However, families with their own source of desocialization have the greatest criminogenic influence, especially those who knowingly create anti-social traits in their members and involve them in criminal and other anti-social activities. This process will be brought to the attention of law enforcement agencies only when investigating another crime committed by an adult with the participation of a minor. These groups often do not consist of parents. Involvement of relatives in minors has a greater latency. In this context, in detecting the immoral or illegal behavior of offspring, it is important to understand whether it is related to the participation of children and adolescents in anti-social activities.

However, in families with pronounced antisocial attitudes, antisocial personal growth does not always occur. Very often children are spoiled, they are allowed to do almost everything at home, but the problem is that this freedom of movement of young people is transferred to other relationships. Yes, they tend to play at school, at the beginning of their antics are funny, but we must think that over time they may go beyond what is allowed. In the same cases, teachers often believe that their child is right when they shout at their parents to influence their children. Through their relationships, parents try to "solve" the first problems related to clashes with the police, which creates a feeling of complete impunity in children. A feeling that eventually becomes a belief in freedom of movement for people with "a lot of money or connections". The same fact, as well as the availability of "big money" pushes teenagers to seek entertainment, which is often reduced to alcohol and drugs.

Because adolescents are characterized by maximalism, they want and strive to achieve everything now, without critically questioning their own capabilities and the legitimacy of the means to achieve this goal [5].

The contradiction between the level of desire of the subjects and the material possibilities of their satisfaction can also lead to dissatisfaction with their own situation and the environment, which is sometimes accompanied by insults and revenge.

References:

1. Бездольна В. Асоціальна поведінка підлітків 13-15 років. Соціально-психологічні особливості. Психолог. 2012. № 15/16. С. 69-71.
2. Жванія Т. В. Девіантна поведінка особистості: соціальні та психологічні критерії визначення. Сучасне суспільство. – 2013. – №. 2. – С. 170-178.
3. Корнілова Т.В. та ін. Фактори соціального та психологічного неблагополуччя підлітків у показниках методик стандартизованого інтерв'ю та методів спостереження. Питання психології. 2001. № 1.107с.
4. Фідельман М.І. Взаємозв'язок інтелектуальних та творчих здібностей у підлітків. Київ: Лібідь, 2011. 520 с.

Підп. до друку 01.07.2022. Формат 70x108/16. Друк – трафаретний (RISO), цифровий.
Гарнітура – Times. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 5,96. Обл.-вид. арк. 6,09.
Тираж – 50 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018